

Poklon uz ovaj broj - vodič kroz čitanke
**ŠTA JE PISAČ
HTIO DA KAŽE**

ŠKOLEGIJUM

MAGAZIN ZA PRAVEDNIJE OBRAZOVANJE

Oktobar 2014. / godina 3 / broj 9 / cijena 5 KM

Inventura eksterne mature:
**EKSPERIMENT KOJI SE
OTEO KONTROLI**

Metodika i program:
**PISTOLJ KAO NASTAVNO
SREDSTVO**

Radne sveske:
POREZ NA GLUPOST

Tranziciona pravda:
**ŠKOLA, KNJIŽEVNOST,
RATNI ZLOČIN**

Stručno usavršavanje nastavnika:
THE WIRE, 4. SEZONA

Škola i rod:
**DJEVOJCI JE UDAJA
DIPLOMA**

Reportaža:
**ŠKOLE ZANATSKIH
USMJERENJA**

A black and white cat is sitting on a concrete pier, looking towards the right. Another black and white cat is partially visible in the foreground, also looking right. The pier has several ropes and a metal hook attached to it. In the background, there are concrete pillars and more ropes.

FERTUTMAJ TMUŠA

Svake godine početkom septembra, kao da je to prirodna pojava (npr. mriješćenje lososa ili jegulja), glavna tema razgovora i masovni smisao dnevnih aktivnosti bude opremanje djece za školu. Nekoliko dana mediji živo brbljaju o toj pojavi, prospe se malo pljuvačke i žuči, pa se sve vrati u ugodnu školokrečinu. Ostaje za nama još jedna propuštena prilika da dovedemo u pitanje cijelu tu nepotrebnu fertutmu, čije je jedino stvarno postignuće konsolidacija izdavačkih prihoda. Drugačije rečeno, loši udžbenici nisu dobar odgovor na loš nastavni plan i program.

Statistika

Njuz Bluz

Školegijum dvije godine prenosi vijesti iz oblasti obrazovanja sa posjećenih online news portala, kao i portala dnevnih novina. Brojevi koji pokazuju načine medijskog izvještavanja o bh. školovanju (29.7. – 28.9.):

Jasmina Bajramović

209

Ukupan broj vijesti prenesenih na www.skolegijum.ba u navedenom periodu

11

Broj vijesti u kojima se spominje nacionalna grupa predmeta (Vrbanjci i Konjević Polje) + 1 kontravijest sa *rivalskog* portala gdje se kaže da su djeca srpske nacionalnosti također ugrožena po pitanju nacionalne grupe predmeta

3

Ukupan broj vijesti o školovanju djece romskog porijekla, o dodjeli stipendija ili kao konstatacija o nastavku školovanja

8

Izjave ministra Gorana Mutabdžije, od kojih je 6 u Nezavisnim novinama

23

Vijesti o poplavljenim školama, odnosno učenicima sa poplavljenih područja

2

Broj novootvorenih privatnih visokoškolskih ustanova (Goražde, TK)

11

Broj vijesti na sajtu Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke koje se tiču različitih tipova posjeta ministra Damira Mašića bh. gradovima tokom devetog mjeseca (od ukupno 24 objavljene vijesti)

14

Ukupan broj vijesti o štrajku članica UNSA

Izvori:

Portali: Klix.ba, Radiosarajevo.ba

Portali dnevnih novina: Dnevni avaz, Oslobođenje, Večernji list, Dnevni list, Nezavisne novine

Portali sajtova ministarstava obrazovanja: FMON

Umjesto uvodnika:

Zvuči kao nešto što bi rekao neki političar?

Stojim na mostu. U ušima mi tutnji koliko puše vjetar. Mrsi mi kosu i jedva vidim. Rukama je sklanjam s lica, a nekoliko vlasi sa usana. Zalijepile su se na labelo. Hladno mi je. Grlim se i okrećem u mjestu. Dobro. Tu sam, u svom gradu, ali... Sve je nekako zamagljeno.

Drhtim i plače mi se. Tutnjanje postaje glasnije. Već sam na pola puta da pređem most. Vjetar puše s desne strane. Na desnoj strani je ograda i onda rijeka. Okrećem se i vidim ogromni val. Voda juri i kovitla se. Ledim se i ne znam šta da radim. Voda se približava, valovi nestaju i nastaju još veći. Okrećem se i vidim kako ljudi bježe s mosta. Neko trči pored mene. Vrište da se sklonim. Ne mogu se pomaknuti.

Neko me hvata za ruku i grubo me vuče na drugu stranu. *Trči, trči!*

Trčim nazad, ali teško. Jedva se probijam kroz zrak. Sada samo čujem svoje teško disanje. Kosa mi se i dalje mrsi i u jednom trenutku, u kojem brzo-sporo trčim, vidim suzu kako se odvaja od lica i usporeno leti u zraku.

Okrećem se. Sklonila sam se s mosta. Na trenutak, sve je usporeno, a onda, kao u filmovima, sve se ubrzava i voda ruši... Sve.

Daske pucaju, beton pršti na sve strane. Čujem ljude kako vrište i zapomažu. I ja vrištim, ali se ne mogu pomaknuti. Val guta i kupi ljude. Nestaju. Budim se.

Hvatam se za prsa i jedva dišem. Osjećam knedlu u grlu i bol u očima. Plačem.

Ponovo tonem u krevet i pitam se:

1. Kako da sad mirno spavam kada puno mojih vršnjaka nema krov nad glavom?
2. Kako da sutra odem u školu kada je puno škola uništeno i djeca sjede kod kuća koje nemaju?
3. Kako da živim?

a) Da foliram da se ništa nije desilo.

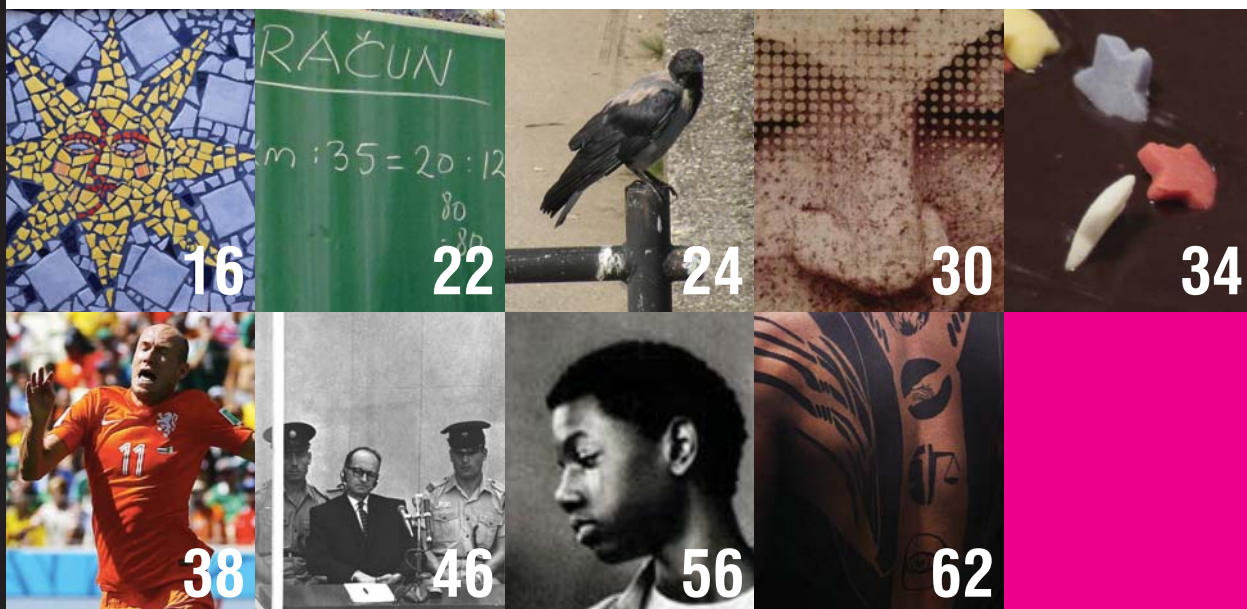
b) Da odbijam jesti čokoladu, jer si je neki ne mogu priuštiti.

c) Da jednostavno nastavim da radim ono što radim. Da učim za one koji ne mogu učiti. (Ovo zvuči kao nešto što bi rekao neki političar.)

Grižnja savjesti me vuče ponovo u san. Laku noć. ●

Hana Huskić, Gimnazija Kakanj, 2. razred

SADRŽAJ

8 EKSPERIMENT KOJI SE OTEO KONTROLI **12**
CLICK&SCROLL **14** NEKA BUDE ŠKOLA **16** ZANATI JOŠ
NISU UMRILI, A KAD ĆE, NE ZNA SE **22** EPIDEMIJOM DO
SAPUNA **24** POREZ NA GLUPOST **29** TRIKBASTERSI VS.
VJERONAUKA **30** PIŠTOLJ KAO NASTAVNO SREDSTVO
34 PIŠEM ZLAŤO, PAMTIM ĆOKOLADU **38** PER PREVARA
AD ASTRA **42** ŠKOLA KAO MJEŠTO REGENERACIJE
RODNE DEGENERACIJE **46** MEŠA SELIMOVIĆ: ZLOČIN I
KAZNA **56** REFORMAR'S COMING **62** JEDNOOBRAZNO
ISTICANJE RAZLIČITOSTI

Инвентура екстерне матуре

Експеримент који се отео контроли

Школегијум наставља указивати на бесмисленост провођења екстерне матуре на крају деветогодишњег основног образовања, чији ни планови, ни програми, ни методе нису претходно прилагођени таквој врсти провјере квалитета цијелог система.

Намир Ибрахимовић

Кључна ријеч: *матура* (лат. *maturus*, зрео) или испит зрелости у неким школским системима полаже се на крају средње школе. Некада се разликовала велика матура, као испит зрелости након завршене средње школе, и мала матура након завршене ниже средње школе (одн. осмољетке). Матура се називала и виши течајни испит. За ученика и ученицу у највишем разреду средње школе, који ће полагати матуру, користи се ријеч *матурант* и *матурантица*.

Иако је Влада Кантона Сарајево приликом доношења Одлуке о критеријима о упису ученика у први разред средњих школа тврдила да ће за упис највише бодова носити екстерна матура,¹ то се није догодило. Наиме, према Критеријима, матура чини само једну трећину у бодовању за упис у средњу школу. Остатак иде на опћи успјех у четири разреда (50%) и оцјене из појединих предмета (20%) у основној школи. Колико овај мали удио (30%) код уписа у средње школе оправдава цијели пројекат извођења екстерног матуралног испита, који је захтјеван, скуп и веома стресан за ученике и њихове родитеље?

Мистерија броја 90

Школегијум је и у јунском издању говорио о нејасноћама везаним за екстерну провјеру знања сарајевских основношколараца. Матуром се провјерава знање према нејасним и недефинисаним исходима, који су тек овлаш побројани тако што су у водичима за поједине предмете аутори навели листу области на које ђаци требају обратити више пажње када буду учили за испите. Како се комисије за поједине предмете вјероватно никад нису састале на једном мјесту, никаква се међупредметна веза између испитних питања није могла наћи. Ђаци су завршили основну

школу онако како су и научили – наставни предмети се не додирују и не мијешају један другом у посао.

Од укупног броја ђака деветих разреда у Кантону Сарајево (4.567), њих 4.477 је приступило полагању матуре. Деведесет ученика није приступило полагању. На званичној интернетској страници Министарства за образовање, науку и младе Кантона Сарајево (МОНКС) не постоје резултати евентуалне накнадне екстерне матуре. Ђаци који су послани на поправни испит у августу нису ни полагали екстерну матуру, него је било дозвољено да са дипломом о завршеном основном образовању оду у средње школе гдје је и након другог уписног рока остало слободних мјеста. Тако се дио Закона о основном одгоју и образовању гдје се говори о обавезном полагању екстерне матуре на крају IX разреда не односи на све ученике. Ако је ученик у јуну имао двије негативне оцјене на крају IX разреда, након поправног испита не мора полагати матуру. Очигледно да је администрацији МОНКС-а превише покренути гломазни апарат поново како би и ђаци који нису у јуну провјерили своје знање то могли урадити у августу. Но, званичне информације о томе шта се десило с тих 90 ученика и гдје су и дали су наставили школовање – нема.

У које се сарајевске гимназије уписују најбољи ученици?

Према листама рангираних пријава за упис које су на својим интернетским страницама објавиле средње школе, ученици са најбољим оцјенама и са најбољим резултатима на матурском испиту су се пријавили на опћи смјер у Другој гимназији (просјек бодова 98,21 од могућих 100). На другом мјесту је Трећа гимназија са просјеком 96,07, затим слиједе Прва бошњачка гимназија – опћи смјер (95,91), Друга гимназија – IV диплома програм (95,80), Прва бошњачка гимназија – CIS програм (94,70), Прва гимназија (93,18), Гимназија Добриња (90,13), Четврта гимназија Илића (88,95), док су на посљедњем мјесту Гимназија Обала (87,36) и Опћа реал-

Фотографија
Лијево: Кадар из
филма *Ко ѿо ѿамо
ијева* (Вози, Мишко!)

¹ <http://mon.ks.gov.ba/aktuelno/novosti/vlada-kantona-sarajevo-donijela-odluku-o-kriterijima-o-upisu-u-enika-u-prvi-razred->

Просјечне оцјене по предметима, на матурском испиту: математика 5,96; физика 6,50; информатика 6,65; хемија 8,29; енглески језик 8,04; географија 8,04.

на гимназија у оквиру Католичког школског центра (86,43). Ово се може потврдити и према броју пријављених ученика у односу на број мјеста, као и оних који нису могли бити уписани због велике конкуренције. Тако су највише ученика морале одбити управо Друга и Трећа гимназија.

Ако су кандидати хтјели уписати ове двије средње школе, морали су имати висок просјек у основној (са малим бројем закључених врлодобрих оцјена од VI до IX разреда) те имати одличне резултате на екстерној матури. Такође би, за потпунију анализу, на крају ове школске године требало јавно објавити успех ђака на крају I разреда средње школе и упоредити их с просјецима у основној школи као и резултатима екстерне матуре.

Резултати матуре

Математика (просјечна оцјена 5,96), физика (6,50) и информатика (6,65) на зачелу су колоне тестираних предмета – при чему је математика обје године заредом најлошије урађен испит. То изгледа не забрињава чиновнике Министарства и стручног савјетника из Просвјетно-педагошког завода јер родитељима будућих матураната нигдје нису најављене мјере којима ће се резултати побољшати. Најбоље знање ђаци су показали из хемије (8,29), енглеског језика (8,04) и географије (8,04). МОНКС није објавио ни успех екстерне матуре у свакој основној школи, тако да смо остали ускраћени за информације гдје су ђаци показали најбоље знање. Наравно ни да објављивање ранг листе на основу просјечних оцјена тестова екстерне матуре неће понудити објективну слику рада у појединим основним школама, јер прописима о полагању екстерне матуре нису прецизирана упутства у којој просторији ђаци полажу испит – тако поједине школе све ђаке смјесте у физкултурну салу, а у другим школама их подијеле по учионицама при чему у оба случаја током испита у просторији дежурају два наставника из друге школе. Јасно је да два наставника много лакше прате 15 него 70 ђака. Но, о свим могућим пропустима у организацији екстерне матуре писат ћемо касније у тексту.

Који је омиљени предмет ученицима у основној школи?

Поред три обавезна предмета (босански, хрватски, српски језик, математика и први страни језик), ученици су на матури полагали два изборна предмета. Овдје су у највећем броју случајева ученици бирали биологију (њих чак 70%), затим историју (44%) и географију (43%), и у овим предметима постигли солидне резултате, док су најмање бирали физику (свега 11%), информатику (15%) и хемију (20%). За хемију је интересантно то што се релативно мали број ученика одлучио да је полаже (њих 20%), али је показано знање из овог предмета најбоље од свих (просјечна оцјена 8,29). Дакле, мали број ученика се одређује за хемију, али они који се одређује показују висок ниво знања.

Шест приговора екстерној матури

1. нејасни и недефинисани исходи
2. несвеобухватност
3. одсуство мониторинга
4. пропусти у организацији
5. лоша испитна питања
6. неједнак третман школа

За физику се такође одређио мали број ученика (11%), али за разлику од хемије у којој су ученици демонстрирали висок ниво знања, у физици је лоша просјечна оцјена (6,50), најлошија након просјека из математике.

Бројне мањкавости

Дамир Марјановић, прије него што је напустио функцију кантоналног министра, обећавао је да ће матура бити боља него што је била прошлогодишња, али се то није догодило. Кашњење с именовањем школских комисија (наставници су тек 12. јуна сазнали гдје су распоређени, а први испити из матуре организовани су 16. јуна); лоша испитна питања која искључиво вреднују знање ђака с основног нивоа, нивоа репродукције; гломазна администрација у којој се тек наслућује шта ко ради; недоумице у рјешењима која се школама достављају након што испит из неког предмета почне (као што је треба ли признати и нешто што није

Рејтинг школа према броју бодова уписаних матураната:
Друга гимназија 98,21;
Трећа гимназија 96,07;
Прва бошњачка гимназија – опћи смјер 95,91;
Друга гимназија – IV диплома програм 95,80;
Прва бошњачка гимназија – CIS програм 94,70;
Прва гимназија 93,18;
Гимназија Добриња 90,13;
Четврта гимназија Илица 88,95;
Гимназија Обала (87,36);
Опћа реална гимназија у оквиру Католичког школског центра 86,43.

наведено у рјешењу, а наставник зна да је тачно); предметни наставници морали су и ове године поново исправљати исправљене тестове и поново збрајати бодове због усмених телефонских инструкција савјетника из ППЗ-а, а и то су исправљали само у школама које су добиле усмене инструкције (напримјер, у појединим школама су током исправљања тестова из БХС језика и књижевности наставници признавали одговор *И њалЕ њализација*, а други искључиво *И њалА њализација*) те тако одустали од једнакости бодовања и вредновања која важи за све матуранте; наставник историје запослен у основној школи креирао матурски тест за све основце у кантону и његови ђаци постигли најбољи резултат (Школегијум је о томе детаљније писао – <http://www.skolegijum.ba/tekst/index/441>); ни прије почетка школске 2014/15. године нису представљени детаљнији резултати, нису дате упуте матурантима шта их то очекује у јуну, хоће ли моћи изабрати још понеки предмет или ће све бити исто као и ове године – само су најистакнутије мањкавости беспотребне екстерне провјере знања.

Екстерна матура у предизборној кампањи

Можда одговор на то какву ћемо екстерну матуру гледати у јуну и хоћемо ли је уопће гледати дају предизборне платформе овдашњих странака. СДА најављује *усјос њављање квалитетна у образовању* – између осталог и кроз екстерну матуру – но није прецизирано подржавају ли садашњи облик екстерне матуре у Сарајевском кантону, желе ли то проширити и на друге кантоне гдје освоје власт, планирају ли екстерну матуру и за средњу школу. ДФ је прецизнији – *омогућити екстерну евалуацију у основном и средњем образовању на нивоу цијеле Босне и Херцеговине*, али не прецизирају је ли то модел који је заговарао њихов доскорашњи члан и последњи министар образовања у Влади КС-а Дамир Марјановић. Наша странка најављује да ће кроз екстерну евалуацију вредновати рад образовних институција и пратити резултате рада, али не појашњавају на који начин и на којим све нивоима образовања. Страница СББ-а не

нуди никакве информације о својим плановима за четворогодишњи мандат – страница гдје би се грађани требали информисати о њиховој предизборној платформи још увијек је у припреми (провјерено 21.9.2014., 21.51), а СДП нуди своју предизборну платформу за образовање из 2010. године, ако не рачунамо рекламирање шта је Федерално министарство за образовање и науку радило у протекле четири године и што планира урадити (Школегијум и о томе детаљније писао – <http://www.skolegijum.ba/tekst/index/489>).

Шта урадити?

Тешко да се овако замишљена и организована матура може поправити. За почетак треба измијенити дио Закона гдје се тражи да ђаци полажу екстерну матуру, креирати нови курикулум заснован на исходима учења који ће и ђацима и наставницима и родитељима бити смјер у којем се треба кретати основношколско подучавање. Омогућити наставницима едукацију о примјени новог курикулума и поучити их новим наставним методама. Ако би се то десило, прву пробну матуру имали би ђаци који су ове године уписали пети разред – дакле, поновну екстерну матуру имали бисмо 2019. године. Но, наредне четири године би се проводиле само пробне екстерне матуре које би служиле као коректив за нови курикулум. Прву праву екстерну матуру, која би могла вредновати и квалитет образовања и рад наставника те рангирати школе и послужити за озбиљне анализе, полагали би ученици који ће тек наредне године уписати први разред. Само тако детаљно осмишљена, дугорочно планирана и изведена с јасним циљевима и принципима основношколског образовања, екстерна матура би имала смисла. Важно је нагласити да резултати на екстерној матури не би били једино мјерило за упис ђака у средње школе те да би школа с новим курикулумом наглашавала и друге вриједности, осим оцјена из знања и бодова на завршном тесту. Наравно, тест не требају осмишљавати савјетници и наставници на основу власти те интуиције, већ то радити у сарадњи са међународним институцијама које проводе PISA и TIMSS тестирања. ●

Фотографија
Наредне двије странице:
Рибарска мрежа у
Луци Шипанској

CLICK & SCROLL

skolegijum.ba

O čemu smo pisali ovo ljeto. Pratite nas *online*.

Operacija Septembar

Došla je direktiva da moramo postaviti šatore. Bukvalno su nam stigle instrukcije da takvo nešto treba. Svakih petnaest minuta ili pola sata su se mijenjale ideje ili direktive. Ko je sve to kreirao, ja stvarno ne znam. Super, evo ih, šatori su iza škole, rasklopljeni i nakičeni – balončići i sličice Hello Kitty na sve strane. U dopisu koji smo dobili nigdje ne piše da djeca moraju tamo i da borave. U našoj školi je sve iznad prizemlja funkcionalno, tako da nismo vidjeli nikakvu potrebu da djecu po ovakvom vremenu, odnosno nevremenu, skupljamo u dvorištu. Ja treba da boravim ovdje u pristojnoj kancelariji, a djeca da budu vani, to nema smisla, kaže Danijela Gavrić, direktorica OŠ Dositej Obradović.

Koordinacija dimsi ministara

Umjesto da na njih odgovori konkretno, koordinacija (ova bez pečata i pokrića) zadužuje zapisničarku (koja je ujedno pomoćnica ministra) ne da dostavi zapisnik sa održane sjednice na kojoj se razmatrao upit, pa da se vidi ko je šta i kako rekao, mislio, uradio, glasao, što bi bilo krajnje odgovorno i pošteno, nego da obavijesti izdavača o zauzetim stavovima.

I ako pređemo preko ovog upravnog bezobrazluka bez presedana, i krenemo da čitamo te stavove, otkrivamo da u odgovoru – stavova nema. Nego samo nekakav zapisničkin dim.

Klađenje na mrtvog konja

Naprotiv, sistem udžbeničke politike (šta god to moglo značiti!) nije postao transparentniji. Po pitanju broja i kvaliteta dostupnih informacija vezanih za proces odabira udžbenika, nije se ništa promijenilo. Transparentnost naprosto nema nikakve veze s redukcijom broja odobrenih udžbenika. Ali ima činjenica da se tom redukcijom favorizovalo nekoliko izdavača, na račun kvaliteta udžbenika.

Za svog mandata SDP-ov ministar dao je sve od sebe da se ne petlja u svoje nadležnosti. Tamo gdje je trebalo da ispita slučajeve moguće korupcije, okrenuo je glavu. Kad je trebalo da brani kvalitet, navijao je za osrednjost. Stručne analize koje su ga imenom prozivale na reakciju, kukavički je ignorisao. Predstavio se kao reformator, ali se pokazao običnim populistom.

Žohar u žitu

Sjedam za računar da provjerim mail i za dva sata se uhvatim kako rovim po starim slikama. Putujem kroz vrijeme! Beba Žuži postaje osmogodišnja Žuži bez zubića, koja postaje hljepčić koji plače u maminom naručju, koji postaje dvanaestogodišnjakinja koja šije haljinice barbikama, koja postaje djevojčica koja kreće u prvi razred osnovne škole, koja postaje visoka (dozvolit ću si reći) djevojka koja je sad (dozvolit ću si reći) lijepa u odnosu na onu kakva je prije bila. (PS. Ovo je jedan od onih trenutaka u kojem se volim).

Puštam snimak jednog od prvih nastupa u muzičkoj školi i istog trenutka osjećam onaj pritisak u glavi i vrućinu u obrazima. Nevjerovatno!

Samar-kind

Kilogram bosanskog jezika, kilogram matematike, 600 grama vjeronauke, muzičkog i likovnog, 400 grama moje okoline, 700 grama pernice, bloka, kajdanke, atlasa, pribora, bojica i flomastera... Sve to u đačkoj torbi teškoj jedan kilogram. Ako sve pažljivo zbrojimo (brojke su izmišljene, ali u realnosti često mnogo ne odstupaju), školsku torbu od gotovo pet kilograma osnovci nose u školu svaki dan, što znači od 15 do čak 25 % težine učenika.

Školegijum je zamolio nekoliko roditelja da izvažu teret koji njihova djeca nose u školu:

Ajdin (prvi razred OŠ Musa Ćazim Ćatić u Zenici) ima 23 kg, a težina njegove torbe je 4 kg. Torbu nose stariji članovi porodice, koji ga prate od kuće do škole i obratno, potčinjavajući svoje rasporede njegovom.

Azra (četvrti razred OŠ Musa Ćazim Ćatić u Zenici) ima 41 kg, a ruksak koji nosi teži 9,20 kg. Sama ga nosi.

Arnela (OŠ Ahmed Muradbegović u Stranjani, u neposrednoj blizini Zenice) ima 27 kg, torba koju nosi oko 4 kg, a put koji prelazi do škole je oko 2 kilometra.

U srcu škola, u duši stranka

Šta znači depolitizacija školstva na način da se ograniči političko djelovanje direktora i pomoćnika direktora u školama za vrijeme trajanja mandata, odnosno da ne mogu biti članovi tijela i organa političkih stranaka? Ko je kreator dopuna postojećih zakona o obrazovanju? Zašto je prilikom glasanja za navedeni Zakon, deset sudržanih glasova bilo iz redova SDA? Šta je pisalo u postojećim zakonima? Zašto je zakon dopunjen baš u izbornoj godini? Dopunu nekog zakona je moguće napraviti tako što svojim riječima opišemo postojeće članove tog zakona i usmjerimo ih individualno? Kome sve ovo treba?

Odgovore na sva postavljena pitanja nudi istraživanje Školegijuma, provedeno u Zenici, s anketom u kojoj su direktorima zeničkih osnovnih i srednjih škola postavljena ista pitanja: koliko vremena obavljaju direktorske dužnosti; šta znači mandat – treba li ga ograničiti; postignuća – na šta su posebno ponosni; političko opredjeljenje – koliko im je ono pomoglo u karijeri; smatraju li da je zakon o depolitizaciji školstva – tačnije direktora i njihovih pomoćnika, bio potreban. Svojim pričama o propustima u obrazovnom sistemu, bez uljepšavanja, sami su zaočuzili ovo istraživanje.

Škola, sise, bedra i bombone

Seks legitimno može i treba biti tema razgovora u školi, ali školska praksa pokazuje nešto sasvim treće. Nastavnici i nastavnice se, uglavnom, kikoću na temu seksa, dok učenike i učenice u toj oblasti educiraju videozapisi turbo-folk pjesama izgrađenih na normativima porno industrije.

Prošlo je dvanaest godina od prvog emitiranja spota. Pri tome, Selmi je legitimno dopušteno da u javnoj ustanovi koja još uvijek, ako ništa, na papiru služi edukaciji snimi ovakav jedan spot. Bilo bi zanimljivo vidjeti rješenje kojim je snimanje dozvoljeno.

Lovac u laži

Neka bude škola

Priča o ovom pismu počinje ovako. Jednog našeg člana redakcije (neka bude član) pozvao je bivši učenik (neka bude bivši) na kafu i ispričao mu kako želi da se ispiše iz gimnazije (neka bude gimnazija). Naveo je i dobre razloge, a među njima i nekoliko knjiga koje nisu u školskoj lektiri. Pozvali smo ga da se u formi pisma, fiktivne molbe, obrati nepostojećem kantonalnom ministru obrazovanja (neka bude obrazovanja). Iako se na kraju potpisao, imenom i prezimenom, odlučili smo da tekst objavimo bez njegovog potpisa. Sigurni smo da će profesori koje pominje lako prepoznati i sebe i svoju školu. Neka bude škola...

Poštovani budući ministre,

Molim Vas da mi omogućite da završim i položim razrede jedne sarajevske gimnazije, bez redovnog pohađanja nastave, čiji sam redovan učenik već **treću, poprilično mračnu godinu**. To bi bio jedan ispit za ispis nakon čijeg polaganja bih dobio diplomu o završenoj srednjoj školi, koja mi je potrebna da bih mogao da studiram i radim ono što želim. Konkretno i precizne razloge i motive ove odluke o neredovnom završavanju škole, **a koji su izraz jada što me obuzima svaki školski dan**, navešću u nastavku. Napominjem: bez konkretnog incidenta ili ocjene – kako to inače biva.

Nakon sumorne druge godine školovanja u gimnaziji, upisao sam treći razred. Već ranije mi se javljala **ideja o napuštanju škole, jer mi je u školi dosadno**; sve sam više svjestan gubitka velike količine vremena; bio sam i još sam uvijek **svjedok i žrtva uništavanja želje za znanjem**, za razvijanjem intelektualnih sposobnosti, za zadovoljstvom koje ljudima nudi naučno istraživanje i umjetničko stvaralaštvo; a sve to zbog zastarjelih i očigledno neispravnih metoda koje vučemo bez opravdanih razloga još iz perioda industrijalizacije.

Profesori su tu uglavnom da zarade platu, ne da u mladim ljudima probude interes za znanjem, a kamoli da ga uspijevaju prenijeti. Drže se podalje od mogućnosti da život učenika i profesora bude jedan za vrijeme nastave. Ako ipak pokušaju, urade to na krivi način. Za ovo

nisu krivi oni sami po sebi, već sistem koji takve osobine cijeni i koji daje **prednost stvarima nad vrijednostima**. *Umni ljudi, dužni su da mlade duhove ozračie svojim istraživačkim zanosom i da ih jezikom kritike ohrabre na duhovnu pustolovinu: ako se u vašoj glavi budi interes za traženjem istine, ako u vašem oku nosite čežnju za lepotom, ako u vašem srcu osećate potrebu da činite dobra dela, onda razvijajte to divno seme i neka iz njega niknu cvetovi koji neće venuti kroz vekove.* – **Duro Šušnjić**.

U školi mi je dosadno jer se predmetima pristupa **rutinski i bez interesovanja** za sami predmet. Sve se svodi na to kako će učenici dobiti što bolje ocjene. Sve je prilagođeno ocjeni. Profesori se pridržavaju tog nekog plana i programa, a ako im i padne na pamet da to ne urade, brzo ih stigne strah za egzistenciju, to jest **strah od gubitka radnog položaja**.

U prvom razredu sam imao sreću da upoznam profesora (**jedan jedini ove vrste u školi**, a vjerujem i šire) koji me uputio dalje na zdrav duhovni život. Pristupio je van svakog okvira pristupanja djetetu i samim tim stvorio odnos koji se zasniva na ljubavi, povjerenju, radu, razvitku... Obezbjeđivao me raznim knjigama koje nisu trivijalne prirode, također me je savjetovao u vezi mog tadašnjeg hobija, koji sam u međuvremenu pretvorio u jednu od primarnih preokupacija. Trebalo bi spomenuti da se i želja za znanjem rapidno povećavala i **postajao sam zainteresovan za sve moguće nauke, umjetnosti, umijeća**. Ja sve to vidim kao početak razvitka moje cjelokupne ličnosti. Već u drugom razredu nakon dosta rada i čitanja, počeo sam se osjećati **potišteno i neugodno u školi** bez nekog posebnog razloga, dakle nikakav konkretan incident kao ni ocjena nisu prethodili mom neraspoloženju koje se nastavilo do danas. **Počelo je da poprima oblike tuđe, asocijalnosti, destruktivnosti, depresije**; onesposobljava me za bilo koju korisnu ili produktivnu akciju ili učenje.

Bitno je napomenuti da u srednjoj školi nisam sklopio čvrsta prijateljstva, već ona koja se zasnivaju na šali i formalnim stvarima, tako da bi se ona završila kad i posljednji čas i počela kad prvi. Postajući nesposoban za život poslije škole počeo sam tražiti odgovore u knjigama. Moji sagovornici, umjesto profesora, bili su:

1. **Aleksandar S. Nil**, autor djela *Slobodna djeca Samerhila*. Kod njega mi se osobito dopalo što on nastoji da se dječije vrijednosti ne sastoje u tome da mnogo imaju i mnogo troše već da mnogo *budu*. Svidjelo mi se što **kod njega sreća znači drugo nego u školi**. U školi je sreća kad nemamo čas, ili kad te ne prozove profesor. A u njegovoj je sreća kad nisi nesrećan. Stalno ga čujem kako ponavlja: *Svi zločini, sve mržnje i ratovi mogu da se svedu na nesreću. Ova knjiga je pokušaj da se prikaže kako nastaje nesreća, kako ona uništava ljudski život i kako djeca mogu da se odgoje tako da do nesreće uopće ne dođe.*

2. Duro Šušnjić, pisac knjige *Ribari ljudskih duša*. On u njoj prikazuje kako se ljudi zavode, a da toga nisu ni svjesni, pa za posljedicu imamo **čovječanstvo kao uspavanu posadu na brodu koji tone**. Nevjerovatno sam se osjećao čitajući ove riječi: *To da smo svesni opasnosti daje nam izgleda da je izbegnemo. Svest ulazi u svet. Množimo se mi što letimo i slomljenih krila. Nismo samo prašina i senke.* Od njega sam čuo riječi u kojima sam prepoznao **moj slučaj: Umna pustoš, veštački proizvedena obrađivanjem detinjih glava, pustoš koju treba dobro razlikovati od onog prirodnog neznanja koje um ostavlja neobrađenim ne kvaréći njegove sposobnosti za razvijanje, samu njegovu prirodnu plodnost...**

Čitao sam još i Eriha Froma, Umijeće ljubavi, i još neke druge pisce, ali ne želim da vas time zamaram, jer **sigurno imate jako puno posla sada dok još niste izabrani**. Samo ću još dodati da su sva ova djela, iako sadrže mnogo stručnih pojmova i po sadržaju nisu slična literaturi koju nameće plan i program u školi, ipak čitljiva i razumljiva za učenika prosječnih kognitivnih sposobnosti i znanja. **Te knjige, za razliku od mojih udžbenika, zrače entuzijazmom**, iako govore o stvarima koje prepoznajem u svom životu.

Tako sada koristim ove trenutke hrabrosti i tu **potrebu za slobodom i za zdravim životom** i pišem vam ovo pismo s nadom da ćete moju skromnu molbu uslišiti. Obraćam se Vama, nepostojećem, jer drugog ministra nemamo već više od godinu dana, otkako je posljednji dao ostavku u julu prošle godine. Također napominjem da bih se zadovoljio ocjenom **dva iz svih predmeta**, što mislim da bih mogao postići ako bih znao šta je to minimumu znanja koji se od jednog maturanta gimnazije očekuje. ●

Tražili ste, čitajte

Zanati još nisu umrli, a kad će, ne zna se

Škole koje uče djecu konkretnim i praktičnim znanjima, za zanimanja deficitarna na tržištu, upisuju sve manje đaka. Zašto je to tako i šta bi se moglo učiniti da više ne bude?

Amer Tikveša

Ključna riječ: prezir (ili prijezir) – socijalni osjećaj koji netko doživljava prema drugoj osobi, odnosno krajnje omalovažavanje koje se osjeća ili pokazuje. Prijezir je emocija međuljudskog odbacivanja, posebno članova skupina kojima ne pripadamo, najčešće na temelju predrasude. Ishodište prijezira nalazi se u vrijednosnom sustavu određene kulture, obitelji ili pojedinaca i ne bi bio moguć bez vrijednosnih standarda.

Fotografije
Lijevo: Alat koji su izradili i koji koriste učenici Srednje škole metalških zanimanja
Gore: Keramičar-teracer na praksi

U anketi koju je Školegijum proveo među svojim stvarnim i potencijalnim čitaocima, a o tome šta bi voljeli čitati u Školegijumu, jedna čitateljka je izrazila interes prema zanatima koji su često gledani sa preziranjem od ostalih škola. Meni se sve češće čini da smo puni fakultetski obrazovanih ljudi a kada treba da renoviramo stan jako je malo kompetentnih ljudi. Dobra praksa u tim školama ne bi trebala da isključuje dobro i cjelokupno obrazovanje.

Na prvi pogled teško mi se bilo složiti se s njom jer kad god tražim način da odem iz BiH poželim da sam zanatlija. Biti keramičar, montažer klima uređaja, parketar.. u Australiji, znači bolji život od bosanskog. Sudeći po internet stranici australskog imigracijskog ureda, takvima na aerodromu podastiru crveni tepih. Međutim, čitateljkin utisak je tačan. Prezir prema zanatima postoji, samo što je nemoguće reći da ga imaju druge škole i teško je uopšte odrediti gdje i kako se on kreira.

Građevinsko-geodetska škola

U Građevinsko-geodetskoj školi u Sarajevu ove godine su upisali samo po deset učenika na zanimanjima moler-farbar i keramičar-teracer, a konkurs za prijem bio je raspisan i za sljedeća zanimanja: zidar, fasader, izolater, tesar, krovopokriivač, armirač betonirac, kamenorezac i monter suhe gradnje.

Direktor škole Hajrudin Ramović kaže da je stanje sa zanatima otišlo u vruga. Unazad možda par godina povremeno se upiše jedna grupa zidara ili tesara. Unazad deset godina nije bilo nikada armirača, montera suhe gradnje i kamenorezaca. Znači, na ta zanimanja smo faktički zaboravili. To je vrlo teška situacija s obzirom da se radi o deficitarnim zanimanjima, nema tih kadrova na birou rada.

Ima djece koja dočekaju kraj razreda sa po 700 izostanaka ili tačke koja su tri puta pala u prvom razredu.

Marketing koji škola provodi više je nego dovoljan, radi se o medijskim prezentacijama škole i prezentacijama škole u osnovnim školama diljem BiH. On ne daje rezultate, ali je ilustrativan za pomenuti prezir prema zanatima. Mi čak idemo po osnovnim školama i vršimo prezentaciju naše škole i kažem da ako je u pitanju novac, i zanati su traženi vani, a ukinute su i vize. Keramičar kvadrat pločica naplaćuje minimalno deset maraka. Hoćeš li u firmu, hoćeš li privatno, izvoli. Neshvatljivo je da za montera suhe gradnje neće niko da se prijavi. Ovdje nam je Knauf (svjetski ugledna firma koja se bavi suhom gradnjom, op. a.) opremio jedan kabinet prije 5-6 godina, to je aktuelno na tržištu, to su ljudi traženi, privatno dobro zarađuju. Međutim, vi kad spomenete na tim promocijama zanimanje zidar, tesar, montažer, neće niko da se izjasni, stid ih je one druge djece... Tek poslije prezentacije dođe poneko dijete i kaže da je zainteresovano za neko od naših zanimanja, kaže Ramović.

I to malo djece što se upiše dobrim dijelom nisu tu zbog toga što to zaista žele. Mi upišemo sve one koji se prijave. To su najslabiji učenici po znanju, koji nisu mogli da se upišu u neku drugu školu, ili po bodovima ili zbog lošeg vladanja. Od keramičara koji se upišu vi sutra možda imate jedno 50 posto

Fotografije
Lijevo: Praktični rad keramičara-teracera
Desno: Praktični rad dekoratera

onih koji mogu da se uključe u proces rada, riječi su direktora škole.

Prije rata zanati su bili znatno popularniji, prije svega zbog jake privrede koja je mogla apsorbirati cjelokupan kadar koji završi školu. Danas je to u rangu fantastike: Građevinske firme su pale na koljena, ne pokazuju nikakvu zainteresovanost da bar neke učenike stipendiraju, da podmlađuju kadar. Privredna komora potencira da se upisuju djeca u skladu s potrebama tržišta rada, međutim, to niko ne poštuje. Mi smo, recimo, ove godine imali toliki pritisak na medicinske škole, jer su čuli da, kad se završi medicinska, mogu ići vani i to je bio takav pritisak i na Ministarstvo i na ove druge škole da je bio dodatni upis. Pa su došla djeca koja su se ovdje upisala za građevinsko-geodetsko-arhitektonskog tehničara i kad im je dozvoljeno da mogu u medicinsku, onda su se prebacili.

Sve je više fakultetski obrazovanih a sve manje kompetentnih ljudi.

Previđa se činjenica da su i zanati traženi u razvijenim zemljama, kao i činjenica da biti keramičar nije teže od posla medicinskog tehničara, a ni opasnije.

Zanati nisu popularni iz još jednog razloga, možda i najbitnijeg: s trećim stepenom ne možete upisati fakultet. Teško je naći roditelja koji svoje dijete ne vidi s fakultetskom diplomom, makar to bilo neracionalno očekivati.

Stanje u Građevinskoj školi u Sarajevu može se posmatrati i kao stanje u cijeloj BiH kad su u pitanju građevinski zanati, jer, po riječima direktora Ramovića, druge škole te vrste gotovo da ne postoje: *U kontaktu smo s drugim srednjim školama. U*

Mostaru nemamo nijednog zanatlije da se školuje, u Banjaluci isto, imamo Zenicu, tu je bilo nešto malo, ali i tu zamire. Naš je moler išao u Mostar, neke vanredne kandidate je ispitivao. Nemaju ni nastavnika, nemaju ni učenika.

S bojama i ljudima

Među učenicima je bilo jako teško naći nekog raspoloženog za razgovor. Odvažio se tek Bilal Prašović, budući keramičar, koji je šturo odgovorio: *Upisao sam ovaj zanat jer je lagan i brže ću naći posao.*

Nastavnik praktične nastave za molere Kršo Dženan, iz prve poslijeratne generacije koja je završila građevinsku, smjer moler-farbar, jedini je koji u cijelu priču unosi nematerijalni interes, tačnije ljubav: *Da ga ne volim, ne bih ga ni radio. Sviđa mi se raditi s bojama i ljudima.* A da posla ima, pa i novca, ne krije. Kaže da nekad ne može stići odgovoriti na sve ponude. Onda posao prebacuje kolegama. Jedan od njegovih kolega, drug iz razreda, Alija Tahirović, radi po preporukama *od usta do usta*, kako kaže. Najbolje je tako. Državne firme gotovo nikako ne zapošljavaju molere, a privatnici su robovlasnici: *Vrijeme je teško, čovjek je ucijenjen, radi mnogo za male pare i za male neposluhe dobije otkaz, ali nije to neposluh, naprimjer odbiješ da radiš prekovremeno i dobiješ otkaz.* Rad na osnovu preporuka preporučuje svima koji se školuju za molera, ali do tog statusa treba doći pristajući na različite vrste kompromisa, često i na svoju štetu.

Srednja škola metalnih zanimanja

U sarajevskoj Srednjoj školi metalnih zanimanja stanje je nešto bolje zarad nekoliko atraktivnijih smjerova. Prije svih, to

su: automehaničar, zlatar i optičar. U prvi razred ove godine upisana su četiri odjeljenja, 97 učenika. Interes postoji za instalatera centralnog grijanja, plinskog i vodoinstalatera, automehaničara, optičara i zlatara. Nešto manji broj učenika se upisao za zavarivače, bravare i autolimare. To je neuporedivo manje u odnosu na period prije rata kad je privreda bila nebrojeno puta jača, a do 2001. upisi su također bili značajno veći jer je još uvijek postojala nada u jačanje privrede.

Promocija nerada

Osjećaj poniženja i ovdje, također, utiče na upis. Nejasno je svima u školi otkud to, a direktor Rašid Šehović smatra da je tome razlog jedna opšta promocija nerada. Najbolje žive oni koji malo rade i onda se misli da svako može tako. Želja za upisom na fakultet i nemogućnost upisa, također je veliki problem. *Nažalost, u Zakonu o srednjem obrazovanju u Sarajevu stoji član koji obavezuje da se donese odluka kojom će se propisati šta dijete treba da položi da bi moglo da konkuriše za prijem na željeni fakultet. Ja sam 1984. završio zanat za metalostrugara, otišao sam na mašinstvo, položio prijemni i bio 16. na rang-listi. Ja samo zagovaram pravo jednako svakome da aplicira,* kaže direktor Šehović. Većina djece koja zaista u školi izuče zanat, znaju ga raditi kad završe školu, ipak nađu posao, ali takvih je malo. Kao i u Građevinskoj, i ovdje se dosta djece upiše jednostavno iz razloga jer ne mogu nigdje drugo. Maloljetni prestupnici ili jednostavno nezainteresovani za zanat nisu rijetki polaznici zanatskih usmjerenja u ovoj školi. Nadležne institucije ne rade svoj posao kako treba. Nazovu tako iz

Škole Centar za socijalni rad, prepričava direktor razgovor:

– *Znate, mi imamo problem, roditelji jednog dječaka ne dolaze na informacije.*

– *Kako se zove?*

Vi odgovorite, a oni:

– *A, znamo mi za njega.*

– *Pa dobro, nije dovoljno što znate, činite nešto da se on promijeni.*

Problematične učenike ili učenike s velikim brojem izostanaka jednostavno ne mogu isključiti iz nastavnog procesa: *Zakon o srednjoj školi Kantona Sarajevo je rekao da dvije godine škole djeca imaju pravo pohađati do 18. godine života i onda vi imate situaciju da ima djece koja dočekaju kraj razreda sa po 700 izostanaka. Kod nas ima đaka koji su tri puta pali u prvom razredu.*

Unatoč tome, pozitivni pomaci postoje, ove godine uspjeli su dogovoriti tri stipendije za svoje učenike koje dodjeljuje firma TAS iz Vogošće.

Ime je znamen

Pogrešnu sliku o školi stvara i njeno ime. Na promocijama škole tu sliku nastoje ispraviti, ali s promjenom imena smatraju da će pogled na školu biti pozitivniji, jer ono jednostavno ne odgovara činjeničnom stanju: *Zanimanje metalostrugar, kao samo, privredi više ne treba, prireda hoće jednu osobu koja može više poslova da zadovolji, pa smo mi napravili operatera na CNC alatnim mašinama što pokriva i struganje i glodanje, školujemo optičara gdje ima puno toga što nije metal, imamo i zlatare koji se uče i draguljarstvu, ne rade samo s metalom. Imamo tehničare mehatronike koji su kombinacija informatike, elektrotehnike i mašinstva...,* kaže Rašid Šehović.

Fotografije
Lijevo: Učenici Srednje škole metaliskih zanimanja na praksi
Desno: Stega – praktični rad učenika Srednje škole metaliskih zanimanja

Dio učenika školu upiše jer imaju osiguran kapital za pokretanje privatnog biznisa nakon završetka školovanja. Takav je slučaj s Ajlom Smajić koja se školuje za optičara: *Meni se svidio ovaj zanat, kad je bila prezentacija u mojoj osnovnoj školi. Otvorit ću svoju radnju za optičara.* Zanimanje optičar, uz zanimanje zlatar, jedino je zanatsko zanimanje koje u ovoj školi upisuju i djevojke.

Inkluzivna nastava podrazumijeva da će dijete biti prihvaćeno ako je drugačije. Ako dijete nije prihvaćeno, onda inkluzija nema smisla.

Ono je uveliko u pozitivnom smjeru okrenulo imidž škole ali i promijenilo sliku tog zanimanja uopšte u BiH. Nastavnik praktične nastave i ugledni majstor Munir Šehić kaže da je jedan od motiva pokretanja optičarskog smjera bio i isključivanje nekvalifikovanih kadrova sa tržišta rada: *Ja sam dijete optike, još kao dijete krenuo sam u taj zanat i ništa drugo ne znam raditi. Radio sam u državnoj firmi godinama. Kad je došla privatizacija, ostao sam bez posla, pokrenuo sam privatni biznis i postavilo se da ljudi još uvijek rade u optikama a nemaju ni zvanja ni znanja. U Udruženju optičara se pokrenula isto ta priča i mi smo došli do te konstatacije da se stupi u kontakt sa školom, opremili smo ovaj kabinet i onda su i mene predložili, pošto sam jedan od stručno osposobljenih majstora. Radimo već tri-četiri godine i svake godine je veći broj interesanata za optiku. Imamo jednu djevojčicu koja je prije dvoje godine kod nas završila, prekjucher je u Austriji polagala za posao u jednoj optici i položila je, javila se presretna.*

Fotografija
Učenica, smjer optičar,
na praksi

Automehaničari su također zanat čiji polaznici većinom nađu posao u struci.

Svi uslovi postoje da bi se djeca mogla obučiti. Imamo i auto na kojem radimo. Ko god uči, bitno je da voli ovaj zanat, ako ga voliš, onda ćeš i naučiti, a ako si tu tek da negdje budeš, od toga nema ništa, kaže Popaja Nedžad, visokokvalifikovani automehaničar, nastavnik praktične nastave u Školi metal-skih zanimanja.

Iz ljubavi prema autima tu je Haris Čen-gić, učenik završnog razreda: *Volim raditi oko auta, to me privlači, posebno rad klipova motora.*

Škola za srednje stručno obrazovanje i radno osposobljavanje

U Sarajevu već 50 godina mogućnost zanatskog usmjeravanja imaju i djeca s različitim vidovima invaliditeta, uključujući i djecu sa intelektualnim teškoćama. Sve je počelo u okviru škole Branko Lazić koja je nakad bila na Drveniji, a danas je u naselju Hrasno. Radi se o Školi za srednje stručno obrazovanje i radno osposobljavanje.

Autolimar, autolakirer, instalater centralnog grijanja, bravar, tapetar, to su zanimanja koja postoje, ali ih trenutno ne obrazujemo jer nema dovoljno interesovanja. Interes postoji za kuhara, imamo molere, knjigovesce, operatore za unos podataka te pomoćne dekoratere, kaže Edin Pita, direktor ove škole.

U Mostaru nemamo nijednog zantlije da se školuje, u Banjaluci isto, imamo Zenicu, tu je bilo nešto malo, ali i tu zamire. Naš je moler išao u Mostar, neke vanredne kandidate je ispitivao. Nemaju ni nastavnika, nemaju ni učenika.

Radi se o školi čiji polaznici mogu po završetku steći prvi, drugi i treći stepen obrazovanja i po tome su jedinstveni. Ko tu stekne treći stepen, taj posao može obavljati kao i bilo koji majstor tog stepena ma koju drugu školu da je završio, a učenici s prvim i drugim stepenom obrazovanja mogu raditi kao pomoćni radnici. Međutim, zaposlenja nakon što završite ovu školu su rijetka. Iako u nazivu škole i na diplomama nema ničega stigmatičnog, najčešće poslodavci bivše učenike ove škole prepoznaju kao drugačije u odnosu na sebe i diskriminatorno ih u to-

ku konkursne procedure eliminiraju. Sistematskog rješenja za njihovo zaposlenje nije bilo nikako do 2010. kad je donesen Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom. Poslije Zakona osnovan je i Fond za rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom na koji se može aplicirati.

Škola kao faktor socijalizacije

Mi smo pravili analizu kako teče zapošljavanje naših učenika, jako mali broj ih je bio zaposlenih, a oni koji su zaposleni, zaposleni su preko rodbine i to najčešće ne u svojoj struci nego na bilo kakav posao. I ono što je karakteristika tog zapošljavanja je to da su naši učenici teško mogli taj posao dugo zadržati. Češće su mijenjali posao nego drugi mladi ljudi. S Fondom se stvari polako mijenjaju, mada tu ima još dosta posla. Ovdje se radi u dosta slučajeva o ljudima koji ne znaju kako aplicirati pa onda imamo programe u kojima ih o tome educiramo ili mi sami čak za njih apliciramo da ih uposlamo, pa makar i na šest mjeseci ili na godinu dana, kaže direktor Pita.

Radi se o djeci koja imaju u dosta slučajeva socijalni život siromašniji nego druga djeca, tako da im škola služi i kao faktor socijalizacije, često u većoj mjeri nego za radno osposobljavanje.

Teško je razmišljati o poslu, ono što ovdje djeci mi omogućavamo je da imaju neku svoju okupacionu zonu i svoje vrijeme kvalitetno ispunjeno, kaže Alma Fetahović, profesoriца likovnog vaspitanja.

Putovanje, npr., do Konjica, nekima od njih je prvo putovanje. Mala smo škola. Naša odjeljenja broje do deset učenika tako da možemo zaista posvetiti vrijeme svakom djetetu. I onda kad završe školu dešava se jedna praznina.

Sve ono što je bilo živo i ispunjeno, sad nije uvijek tako. E, sad, mi saradujemo i s nevladinim sektorom, ima dosta organizacija koje se bave djecom sa umanjenim intelektualnim sposobnostima i onda neki od naših učenika svoj socijalni život nastave kroz njihove aktivnosti, kaže Edin Pita.

Zakon o inkluziji direktor ove Škole komentira na sljedeći način: *Mnoge škole prihvataju inkluziju, ali nemaju elementarne uslove za to: arhitektonske barijere, kadar, broj učenika u razredu. Inkluzivna nastava podrazumijeva da će dijete biti prihvaćeno ako je drugačije. Ako dijete nije prihvaćeno, onda inkluzija nema smisla. Nekad se djeca u toku školske godine iz banalnog razloga prebacuju kod nas, jer ih je tamo neko izazivao, a to nije moglo biti spriječeno.*

Postoje i obratni slučajevi, da iz svoje škole prebace učenike u neku drugu kada pokažu izuzetne sposobnosti za veći stepen obrazovanja. Jednog učenika su tako prebacili u Grafičku školu i jednu djevojku u Srednju umjetničku.

Jedan od rijetkih njihovih bivših polaznika koji se kako-tako uspio probiti na tržištu rada je moler Alen Sućeska. Prva njegova reakcija na pitanje da li je raspoložen za medijski istup bila je: *Mogu li ja zbog toga imati problema?* Nakon razuvjeravanja rekao je da radi po preporukama, da se na konkurse više nikako i ne oslanja, a ono što smatra važnim je da nije dovoljno znati jedan zanat. Uz majstore je naučio i druge stvari raditi, te uz moleraj nerijetko u kući popravi i ponešto drugo što mu onda diže ugled i cijenu njegovog rada.

Što se tiče općeg znanja, iako svi zanati imaju opću grupu predmeta, kao što je, naprimjer, bosanski, hrvatski, srpski jezik, na svim zanatima stanje je isto. Kako ne mogu na fakultet i kako se često radi o djeci koja ni u osnovnoj školi nisu stekla nimalo respektabilan nivo znanja iz tih predmeta, na tom se gradivu naročito ne insistira. Ukratko, nećete danas naći zanatliju koji ima pohvalnicu ili nagradu s nekog literarnog ili matematičkog takmičenja, a dobro je ako uopšte nađete interes za razgovor o tim temama. ●

Примијењена математика

Епидемијом до сапуна

Да ли је 1,70 КМ буџетских средстава мјесечно за одржавање хигијене у једној школској учионици превише или премало? Министарство здравства и Министарство образовања, науке, културе и спорта Зеничко-добојског кантона имају и трећи одговор: довољно.

$$700 : 435 = 20 : 12 = 1,66 \text{ km}$$

Инес Хаскић

Фотографија
Директор школе *Мак Диздар*, Менсур Милак, рачуна с колико нивца за чишћење учионице мјесечно школа располаже

Шта би требао бити основни задатак једне школе? Да се бави одгојем и образовањем. Шта је у босанскохерцеговачкој пракси основни задатак школе? Да брину за све – прво о хигијени, физичком стању објекта, књигама, одјећи и храни за социјално угрожене, дјеци која су тек тако *бачена* у инклузију, па тек онда квалитетној настави. Задржаћемо се на хигијени, тачније средствима која су за то предвиђена. *Чистје руке чувају здравље* – натпис који можемо прочитати са постера у готово свим јавним установама. Обавезна промоција здравља кроз едукативне програме и пароле важи и за школе које са 1,70 КМ мјесечно, колико је просјечно предвиђено за хигијену једне учионице у ЗЕ-ДО кантону, *џланијају*

своје капацитете да буду здраво мјесто за живот, учење и рад. Фасаде су у рушевном стању; прозори су без ручкица, заковани (или ако имаш среће, једну жељезну шипкицу повучеш према горе, а другу према доле); тоалети – смрдљиви чучавци; подови у учионицама уништени и измрвљени дугогодишњим повлачењем школског намјештаја; инсталације оштећене; школски намјештај дотрајао (у тој мјери да дјеца оштећују одјећу); смањена осветљеност (постављан ригипс умјесто прозора старих и по пола вијека – по принципу важно је да више не дува); на школским игралиштима се ујутро могу наћи наркоманске шприце и игле, а неријетко и искориштени кондоми; дјеца прљаве руке могу опрати

Кључна ријеч: хигијена – општи и практични поступци који осигуравају добро здравље и чистоћу. Ови поступци, који служе спречавању болести, њиховом ширењу и побољшавању здравља, разликују се јако од културе до културе, па тако нешто што је прихватљиво у једној култури не мора бити прихватљиво у другој. У медицинском контексту термин хигијена односи се на одржавање здравља и здравог живота. То је грана медицине која се бави правилима, опћим и практичним поступцима за чување и побољшање здравља. Термин се појављује у фразама попут особне хигијене, кућне хигијене, зубне или денталне хигијене, док се хигијена рада често користи у вези с јавним здравством. Термин хигијена настао је према имену Хигијеје, грчке божице здравља, чистоће и санитације. Хигијена је такођер знаност која се бави промоцијом и очувањем здравља.

само хладном водом – сапуна нема; WC-папир је мисаона именица; спужва се мијења онда кад је редар изгуби или кад се потпуно распадне... Да ли и моја школа може бити здрава школа и како може постати здрава школа?

Менсур Милак, директор ОШ *Мак Диздар* из Зенице својим прорачуном одговорио је на сва претходно наведена питања.

У Сарајевском каниџону школе имају њограчуне. Издајете кухињу на коришћење, салу за различите спортиске активности клубовима или одређеним групама људи, небитно, све то иде на ваш њограчун и школа располаже са њим средствима. У ЗЕ-ДО каниџону није иаква њракса. Немамо њограчуне, све наше њоџребе се рјешавају из њрезора, одобрено – није одобрено. Ако од стиалног добављача узмемо нешто на њовјерење, најримјер лопте, а све то не буде измирено у року од 6-8 мјесеци, што се дешавало, више неће да нам изађу у сусрет. Ми данас имамо мјесечно у њросјеку 1,70 КМ њо учioniци за хигијену. Слободно узмите за њримјер ОШ Мак Диздар, 35 учioniци, двије сале њлус ходници. Имаће инџернеџ, укуцајте буџет ЗЕ-ДО каниџона и њих 700 КМ који су њредвиђени за хигијену њоџелиће са девет, девет и њол не рачунам. Долазиће до фразианџног њодаџка. Замислите да вам дирекџори средњих и занџјских школа износе своју њроблемџику везану за средства која њребају сваки дан. Шта све недостије дјети на њракси? У основним школама су мањи расходи, немамо њолике њоџребе за њоџрошним маџеријалом. Једна врло сложена њрича. Систем нас не њраџи. Тешко се носити са свим њроблемима које имамо. Један ученик дође задовољан, има све, друџи дође нема ни чарџа. Морамо све то да видимо и све да обезбџједимо, од одјевних њредмеџа, сендвича, књџа... ња све до квалитетне насџаве, коју некада и није њако једностџавно реализоваџи. Не можемо доџустити да дијете буде џладно, исфрустирирано и сл., а да ја решимо као хистџоричар њричам о феудализму. Чак и оним њозитивним насџавницима је све њеже радити.

Дјеца у школи проводе од три до шест сати дневно, често и преко 30 сати

седмично. Основни циљ хигијене школског простора јесте да негативан утјецај школске средине на физичко и психичко здравље дјеце сведе на минимум помоћу правилне санације школске зграде, просторија, намјештаја и учила према хигијенским стандардима и захтјевима. Управе школа имају обавезу да се фокусирају на све настале проблеме унутар школа, а надлежни одлучују да ли ће пријављене проблеме ријешити потпуно, дјелимично или никако. Можемо израчунати колико локална власт багателише образовање и школарце који похађају основне и средње школе: 3+1 гратис тоалетни папир 3,35 КМ, средство за чишћење 750 ml 2,95 КМ, течни сапун 500 ml 2,25 КМ... и то све на акцији у Меркатору. За редовну набавку средстава за прање, чишћење и дезинфекцију, папирних убруса, тоалетног папира и сапуна, школе ипак морају да се снађу на неком другом мјесту. Навикнуте на негативне одговоре, све више се ослањају на донације – повезују се са приватним предузећима, индивидуалцима који су из неких својих приватних разлога спремни да помогну, невладиним организацијама и амбасадама, у нади да ће им помоћи у рјешавању новонасталих, као и оних проблема са којима су већ навикли да живе и раде.

Хигијена тоалета – *заџрашивање* хлором. Хигијена подова – дрвени калуп преко којег је пребачена нека стара крпа *јури* ходницима. Све то генерације и генерације преживљавају. Ако се јави нека епидемија, ако у некој школи дође до проблема изазваних лошом хигијеном, брига локалне заједнице осване у медијима, уложи се нешто средстава, набави се чак и сапун. До тада треба разумно распоредити 1,70 КМ. ●

Trač-kilerka

Porez na glupost

Koliko su radne sveske u razrednoj nastavi potrebne, ko ih i zašto (ne)koristi?

Amra Penava

Ključna riječ: Kreativnost – mentalni proces koji uključuje stvaranje novih ideja, pojmova ili rješenja problema ili novih poveznica između postojećih ideja ili pojmova. Alternativno i svakodnevno mišljenje pojma kreativnosti jest jednostavno – stvaranje nečeg novog.

Trač: OŠ *Isak Samokovlija* zahtijeva od roditelja da nabave sve udžbenike sa radnim listovima (ukupna cijena za 4. razred 90 KM + 20 KM za razne materijale potrebne za izvođenje nastave = 110 KM na prvi dan škole), dok je dok je s druge strane, u školi *Čengić Vila 1*, direktorica zabranila učiteljima/učiteljicama da traže radne listove i snažno favorizira razmjenu i nabavku polovnih knjiga (cijena oko 30 KM po đaku maks.).
Krećem u provjeru.

Drvenija

Moja prva destinacija – Drvenija. Svima u Sarajevu poznata po drvenom mostu, meni draža zbog preprodavača knjiga. Ljubazni su i poklanjaju mi nekoliko primjeraka radnih sveski, kažu svakako ih ne mogu preprodati, već su popunjeni. Otvaram prvu – matematika.¹ Zadatak: Pita Enver svoga djeda koliko ima godina, a djed mu odgovori računskom zagonetkom: *Da proživim još pola toliko koliko sam proživio i još jednu godinu, imao bih sto godina. Pomozite Enveru da riješi zagonetku.* Bivša vlasnica radne sveske rješava jednačinu sa jednom nepoznatom, polazeći odmah od rezultata, i piše: $66 + 33 = 99 + 1 = 100$. *Djed ima 66 godina.* Tačno, ali kako je došla do broja 66? Pored svega toga crvenom olovkom naslikana učiteljska kvačica – znak za tačno.

Fotografija
Lijevo: Obala Drine,
Goražde

Otvaram drugu svesku.² Zadatak: *U alejama i parkovima, na selima i u šumama možeš vidjeti stabla kestena. Postoji divlji i pitomi kesten. Pitomi kesten je slađi i on je jestiv. I u životu postoje ljudi koji su, kao i kesten, divlji ili pitomi. Šta misliš, za kakvog čovjeka kažemo da je divlji...? (!!!)*

Učenica nije ništa napisala.

Pokušavam i ja, ali ne dobacujem daleko. Izgleda da sam *promašila* tu lekciju kad smo učili da postoje divlji i pitomi ljudi. I da knjige pišu pisci (aleluja!) ali i da novinske članke piše *Dnevni avaz*. Zaključujem da navijam za direktoricu koja je zabranila ovu ublehu. Ali to tek treba potvrditi.

Korist samo izdavači

Na ulazu u OŠ *Isak Samokovlija* dočekuju me dva dječaka. Nakon što se predstavim, jedan od njih me odmah odvodi do direktora Kenana Vučijaka, koga pitam da li su u njegovoj školi radne sveske obavezne.

Nisu, odgovara. Prošle godine (koliko se sjeća!) stigao je dopis o tome kako radne sveske nisu obavezne. Nijedan učitelj nema pravo tražiti od djeteta da ih koristi ukoliko to dijete ne želi. Smatram da sputavaju kreativnost, ne samo učitelja nego i djece, i često nisu prilagođeni uzrastu đaka. Uskraćuju kreativnost jer se, recimo u zadacima traži nešto konkretno – tako i tako, nema se tu šta puno razmišljati. A po mom nekom mišljenju, najmanje do petog razreda poželjno je kod djece razvijati osjećaj za kreativnost, te im je mnogo lakše objasniti neke stvari kroz igru. Nema potrebe za radnim sveskama. Korist od njih imaju samo izdavači.

Na pitanje (najzad!) kako komentariše informaciju da se u njegovoj školi ipak zahtijeva od djece da pored udžbenika nabave i radne sveske, odgovara jednostavno:

Nije istina.

Na njegov poziv pridružuje nam se jedna od učiteljica, Zejna Martinović. (*Žurim, sad će nastava.*) Pitam da li koristi radne sveske u nastavi. I ona odgovara odrično. Koliko zna, cjelokupni kolektiv uči-

¹ Autorica Atija Fako – *Radna sveska uz matematiku za 4. razred devetogodišnje osnovne škole sa kontrolnim listovima, Bosanska riječ.*

² Zehra Hubijar, Sanja Soče – *Nastavni listovi uz čitanku "Boja sreće" za četvrti razred devetogodišnje osnovne škole.*

Ismet Bekrić

D	O	M	Kuća
S	A	M	Iza sedam je
A	U		Peti mjesec u godini
R	H	A	Ime dječaka iz priče Zar vam nisam rekao
V	I	S	Brdo koje podsjeća na piramidu
I	T	A	Suprotno od imati
N	A	N	Baka
			Prvo slovo abecede i azbuke

Napiši nekoliko rečenica o svojoj domovini.

CVIJET → CVIJETU

Vidi sliku, napiši riječi.

UMANJENICE

UVEĆANICE

cvijet *cvijet*

avion *avion*

telefon *telefon*

teljica ne koristi radne sveske. Smatra i da, na neki način ograničavaju rad, shodno tematici o kojoj je riječ. Roditelji imaju pravo kupiti djeci radne sveske ukoliko to oni žele, djeca mogu raditi sa istima u toku nastave. Ali, ne, nisu obavezni, ja im to ne tražim.

Ali šta ako se u razredu pojavi pet učenika koji imaju radne sveske (jer njihovi roditelji smatraju da su one dobre za njih), a ostalih desetak nemaju? Ko onda ima prednost, da li se insistira na njima ili se radi bez njih?

Jednostavno im se ne daje zadaća iz radnih sveski, ako rade, rade na nastavi, odgovara direktor.

Vrijeme je da se zahvalim i provjerim kako na radne sveske gledaju u OŠ Čengić Vila 1.

Kod nas su zabranjene

Direktorica Zineta Bogunić prima me u svoju kancelariju odmah. Kaže nema mnogo vremena, imaju neki problem, neko od djece se povrijedio, ali ipak mi ukratko iznosi svoj stav: Ne, apsolutno ne odobravam upotrebu radnih sveski. Nema nikakve koristi od njih. Kod nas su zabranjene. Ne dozvoljavam svojim učiteljicama da ih koriste, ali znate, one to ponekad urade u dogovoru sa roditeljima, eto kao misle, ima neke koristi od njih... i kada oni to dogovore na Vijeću, zajedno sa roditeljima, ja tu ne mogu mnogo učiniti.

Trebale bi se izbaciti iz upotrebe?

Naravno, treba ih ukinuti, niko ih ne treba koristiti, znate, pojedini učitelji/učiteljice u tome pronalaze izlaz kako bi oni manje radili, onda kući ne moraju pripremati ni radne listove ni ništa. Ja sam, kao profesorica književnosti bila mnogo razočarana kada sam pogledala ne-

ke od zadataka koji se nalaze u tim sveskama. Mislim, tamo imate bezbroj različitih lekcija, sa istim pitanjima... van pameti.

Oko nje papiri lete na sve strane, izvinjavam se što sam se pojavila tako iznenada, kaže nema veze i poziva dvije učiteljice koje će nastaviti razgovor sa mnom. Nastavljamo razgovor u školskoj biblioteci. Knjige po stolovima i svuda oko nas, nekoliko učenika čeka roditelje da dođu po njih i sjede tu, u biblioteci, čitaju.

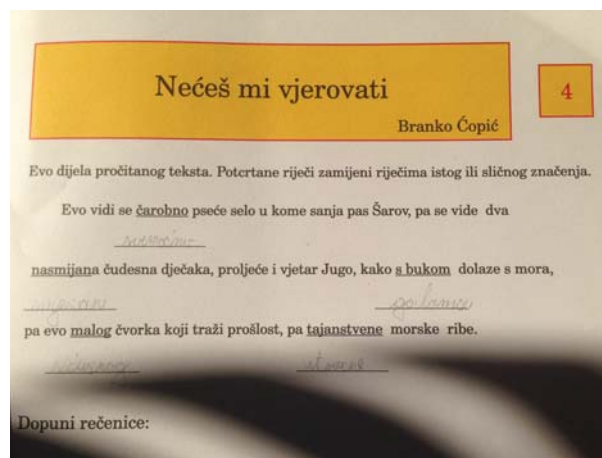
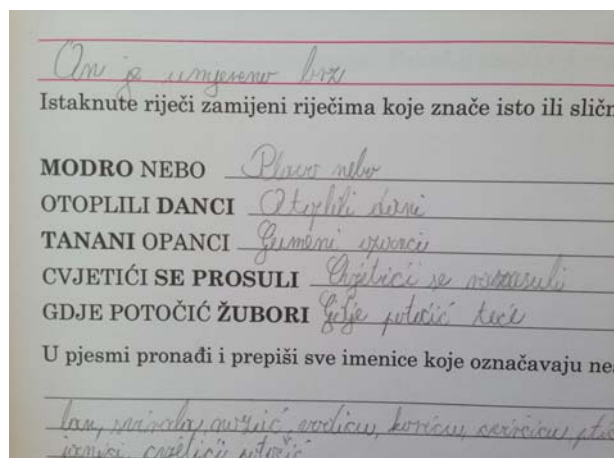
Obje su učiteljice od I do IV razreda. Pitam ih koriste li radne sveske. Obje skoro uglas kažu Ne.

To je njihova želja ili želja direktorice?

Učiteljica Belma Softić odgovara da je to i politika škole i njihova odluka. Ona i njena kolegica Lela Samardžić-Katavić jedna drugoj nadopunjavaju rečenice, i onako zajedničkim snagama objašnjavaju kako su te radne sveske nepotrebne, i da, ubijaju i kreativnost, kod djeteta nikakvo kritičko razmišljanje ne mogu ni razviti koristeći ih. Pitam ih mogu li se sjetiti nekog od autora radnih sveski koje su imale priliku vidjeti. Kažu, ne sjećaju se autora, ali uvijek se uzima onaj čiji je udžbenik u nastavnom planu i programu. Mi svake godine nastojimo koristiti iste udžbenike, kako bi roditelji bili izloženi manjem trošku, i nikada ih ne obavezuujemo da nabave radne sveske, to nam je nekako politika škole, što je moguće više smanjiti trošak roditelja – završava Lela Samardžić-Katavić.

Mali princ bi rekao...

Drago mi je da radne sveske ipak nisu toliko popularne, ali odlučujem, iako to prelazi okvire mog zadatka, provjeriti kako je stanje s tim u vezi u još dvije ško-

le. Otvaram velika drvena vrata prve, OŠ Safvet-beg Bašagić.

Dočekuju me dvije djevojčice: Dobar dan, izvolite, šta ste trebali, možemo li Vam kako pomoć? Dok izgovaraju ove napamet naučene gostoprimiteljive parole, gurkaju se i jedna drugoj uzimaju stranku (neka ja ću, nećeš, ja ću...). Kad se predstavim i kažem šta trebam, jedna od njih odlazi do kabineta sa moje desne strane, kuca, hvata za štek – zaključano. Aaaa, nije tu. Zamolim je da provjeri da li je u školi sekretarica ili pedagogica, neko s kim bih mogla razgovarati. Ponovno skakuće kroz hodnik, i sad je već ne vidim. Vraća se i ona ko zadihana obavještava me da je sekretarica tu, direktorica je na putu, a ona kaže da vam ne može pomoći. Zamolim je da me odvede do kancelarije. Djevojčica opet skakuće i samo što me ne povuče za ruku. Ulazim.

Dobar dan, da li Vas mogu zamoliti za nekoliko minuta Vašeg vremena? (Osmijeh!)

Vi ste? (Facijalna ekspresija je čudo. Ne mora vam čovjek ništa reći, ponekad je dovoljno da vas pogleda da vam sledi krv u žilama! Očekivani odgovor na moje dobar dan, naravno, nisam dobila.)

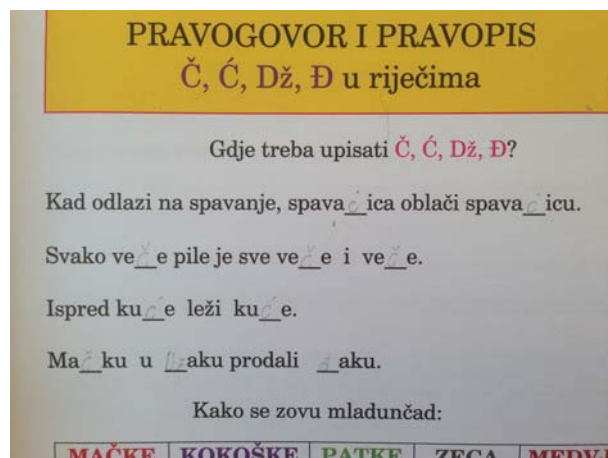
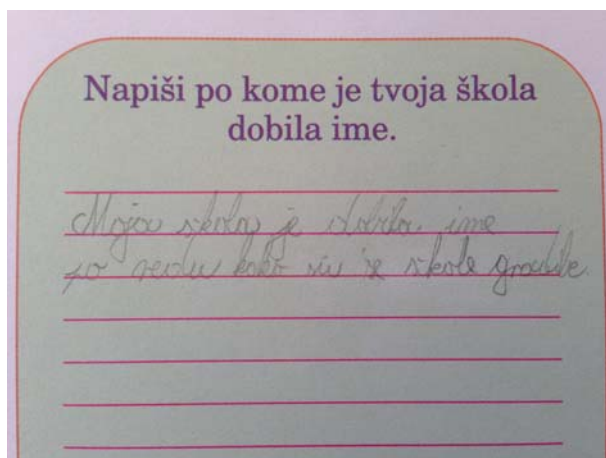
Ponovno se predstavim i kažem zašto sam tu. Ona odgovara da je direktorica odsutna, na putu. Na moje pitanje kada se vraća i da li mogu telefonom dobiti dozvolu da razgovaram sa nekom od učiteljica, bez obzira na to što ona nije u školi, odgovara mi da će je pozvati, te da ja ostavim svoj broj telefona. Ostavljam kontakt, izlazim. Mali princ, na mom mjestu, zaključio bi da su nastavnici vrlo, vrlo čudni. Poučavaju djecu slobodi, hrabrosti, otvorenosti, ali ne smiju govoriti slobodno,

dok im to ne dozvoli direktorica ko je nema.

Odlazim i u školu Silviije Strahimir Kranjčević. Direktorica Dika Kurtagić se ne sjeća da su zaprimili ikakav dokument o obavezi upotrebe radnih sveski. Pa zato, naravno, i ne tražim od svojih učiteljica da ih upotrebljavaju u nastavi. Osim toga njihova kreativnost više dolazi do izražaja kad sami pripremaju radne listove.

Mlada učiteljica Delila Hukić-Tabučić kaže da koristi radne sveske u svojoj organizaciji nastave, te da su joj od pomoći, pogotovo kada je riječ o matematici. Nisu obavezni, i od učenika ne traži da ih moraju imati, pišu zadatke na tabli i rade ih skupa. Na pitanje da li misli da djeca kući sama rade svoje zadatke ili to ipak za njih urade njihovi roditelji, odgovara jednostavno da se trudi uvijek zadati ono za što je sigurna da će djeca uspjeti riješiti sami, dakle, zadaci su u skladu sa onim što su radili na nastavi i ukoliko naiđu na neke dijelove koji im u radnim sveskama nisu jasni – ispisuju ih na tabli i pokušavaju zajedno odraditi. Na pitanje koje sveske koriste, kaže da su to najčešće one u izdanju Sarajevo Publishinga. Delila je mlada učiteljica, na moja pitanja odgovara lako i iskreno, na prvu. Kaže radili su dosta sa sveskama, do prošle godine su koristili i autoricu Zehru Hubijar za bosanski jezik, ali je ove godine ne koriste. Pitam je zašto, kaže ima mnogo zadataka koji joj se ne sviđaju.

Telefon zvoni, javljam se. Sekretarica Azemina Osmanagić izvještava me da imam saglasnost direktorice za razgovor sa učiteljicama. Molim je da mi da kon-

takt neke koja bi željela razgovarati, ali bez uspjeha. Da sad ja tražim učiteljicu, pa onda Vas da zovem, e vala stvarno NE MOGU. Primjećujem da takav stav neće izgledati dobro u mom članku, ali dobijam zasluženi tuš: *Ama piši šta hoš!* Tu-tu-tu... Zadovoljna obavljenim poslom pijem kafu s prijateljicom koja je (ne igrom slučaja) na pripravnničkom radu kao učiteljica u jednoj od osnovnih škola (nisam dobila odobrenje da spominjem ni njeno ni ime škole, ali to i nije potrebno, jer ću samo spomenuti dio našeg razgovora). *Baš je super što se bavite sa tim radnim sveskama, ja to vala ne koristim, niđe veze – ushićena tematikom objašnjava mi kako se kod njih u školi radne sveske ipak upotrebljavaju. Ih – kaže – neki dan ova jedna, onako nasred zbornice, dernja se: Ama ima da kupe te radne sveske da su stoMaraka, kad mogu djecu dovozi u školu s onakim autima, mogu i sveske platiti. Čuj molim te, ama neće mi ni doć na čas, mora je imat! E moš mislit kolika je to čvaka.*

Od kvaziobraza do kvaziobrazovanja

U Zakonu o osnovnom obrazovanju piše: Član 42. Školski udžbenik je nastavno sredstvo za učenike/učenice i nastavnike/nastavnice, a u udžbeniku su sadržaju nastavnog programa određenog predmeta.

Osim školskog udžbenika, učenici/učenice mogu koristiti zbirke zadataka, priručnike, radne sveske, stručnu literaturu i sl.

Škola omogućava besplatno korištenje udžbenika, priručnika, zbirki zadataka, priručnike, radne sveske i drugu literaturu koju posjeduje.

Nastavni plan i program ne može se primjenjivati ako nema odgovarajućih udžbenika.

Udžbenike, priručnike i nastavna sredstva koja se koriste u osnovnoj školi odobrava ministar/ministrica.

Ko onda na kraju ima koristi od radnih sveski? Najviše izdavači i štamparije koje preko toga uvećavaju svoj profit, nauštrb obrazovanja.

Napiše neki (kvazi)autor radnu svesku sa zadacima koje će ukomponovati sa svojim (kvazi)udžbenikom, recenzenti opet budu neki (kvazi)pedagozi, javne se izdavaču koji ih dočeka objeručke – zasija mu u oku profit, organizuje se koja će štamparija uzeti dio kolača, sve se to lijepo završi uz konačnu dozvolu ministarstva (kako?), zatim se pronese kroz knjižare, obavijeste se škole i onda svako bira onu knjigu koju on hoće. Svi sretni i zadovoljni. Osim što su radne sveske nešto apsolutno nepotrebno i bez ikakve svrhe. Kako za djecu tako i za prosvjetne radnike. Radni listovi koje svaka učiteljica može napraviti za svoj razred mnogo su bolja opcija, jer ona najbolje zna na kojem nivou je znanje njenih učenika, koji im predmeti idu slabije a koji bolje, te kako omogućiti djeci da nauče nešto novo a da za to ne plaćaju u prosjeku od 5 do 10 KM po predmetu, za svaku radnu svesku. Ako se sabere broj učenika u školama, broj predmeta i broj radnih sveski koje se trebaju imati (a niko ih ne zahtijeva!) dobije se sasvim očigledna računica koja jasno potvrđuje da je učenik zadnja rupa na svirali, i da dok njegovom obrazovanju ne omrkne, izdavaču ne osvane. ●

Fotografije
Stranice 28-30: Detalji iz
radne sveske uz čitanku
Boja sreće i radne sveske
za matematiku, oboje
za 4. razred

TRIKBASTERSI VS. VJERONAUKA

Pro
contra

Često, već godinama, kad dođem s pijace i iz papirne kese izvadim voće u činiju, nađem među plodovima nekoliko trulih, crvavih, ubuđalih... Iako svaki put gledam šta prodavci rade, čak i ako sam biram njihovu robu s pulta ispred sebe.

Dugo sam mislio da se radi o čudu, dok mi jedan od njih, nakon što smo se sprijateljili, nije otkrio tajnu. Gnijilo voće čeka u kesi, na dnu koje kupac ne vidi. Čak i ako sam bira, vratiće se kući prevaren.

Pitanje je: mora li se čovjek sprijateljiti s lopovom da bi se zaštitio od krađe?

Prošireno na prilike u Bosni i Hercegovini, ono se može preformulisati: ima li njen građanin drugog izbora, ukoliko ne želi novi rat, osim glasati za ratne profitere? A svedeno na školu, izgledalo bi ovako: mora li dijete slušati vjeroučitelja da bi vidjelo boga? Ta stvar, s vjeronaukom, ma koliko se činila svršenom pa se o njoj sve rjeđe raspravlja, moraće se kad-tad vratiti na dnevni red. U nedostatku ozbiljne i odgovorne domaće vlasti, možda bi međunarodne organizacije koje imaju mandat da utiču na aktuelnu obrazovnu politiku (OSCE, prije svih drugih) mogle postaviti pitanje o tome zašto se planovi i programi za ovaj predmet usvajaju izvan procedura nadležnih ministarstava, zašto se o kvalitetu udžbenika ne izjašnjavaju recenzenti na osnovu standarda i kriterija koji važe u slučaju svih drugih predmeta, zašto vjeroučitelje biraju i postavljaju vjerske institucije, mimo konkursa i procedura kakvi su obavezni za sve druge nastavnike.

A osim ovih naoko formalnih, administrativnih, proceduralnih stvari, potrebno je otvoriti raspravu i o obrazovnim i odgojnim ciljevima vjeronauke. Jedno pitanje može se postaviti ovako: koje to ciljeve postiže vjeronauka, u odvojenim razredima, a koji se ne mogu postići u razredu gdje sva djeca sjede skupa? Ovako postavljeno pitanje otvara drugo: šta je uopšte svrha izbornih predmeta i zašto se pravo na izbor ograničava samo na predmet vjeronauke i na njene kvazialternative?

Analiza aktuelne prakse lako će pokazati (kao što je već i pokazala, u istraživanjima Otvorenog društva Bosne i Hercegovine), da bi odgovori vodili ka nacionalizmu kao ideologiji koja kreira obrazovanje, jer vjera igra praktično presudnu ulogu u samopoimanju tri vladajuće etnonacionalne grupe.

Nepostavljanje pitanja o poučavanju vjere u školi znači prihvatanje koncepta obrazovanja koji se zasniva na nekritičkom mišljenju, indoktrinaciji, neprincipijelnosti, dvostrukim standardima i beskrupuloznoj politizaciji školstva.

Čudno je da nikome nije previše čudno što se vjeronauci kao alternativa nudi predmet etika. Praktično se priznaje da postoje neke dvije etike, ili da etike na vjeronauci nema. Još je čudnije kad djeca biraju između vjeronauke i zdravih životnih stilova. Šta bi to značilo, da će oni koji tu nastavu ne pohađaju živjeti manje zdravo? Ili, što je ipak puno bliže istini, sastavljačima školskih programa svejedno je kakve će stvarne koristi djeca imati od vremena provedenog u učionici. Učionica je, u tronacionalnom bosanskohercegovačkom obrazovnom sistemu, i zamišljena kao perilica mozгова.

Budući da je uvođenje alternativa predmetu koji bi i sam trebao biti alternativan očigledno stvar improvizacije, čiji je cilj bacanje prašine u sekularne oči, vrijedilo bi razmisliti o nekoj radikalnijoj mogućnosti. Naprimjer, o uvođenju izbornog predmeta Trikbasters. Djeca bi se tu učila iluzionističkim (a u višim razredima retoričkim, logičkim, medijskim...) trikovima, pri čemu bi krajnji rezultat bilo saznanje da čuda ipak nisu moguća, da ljudi ne hodaju po vodi, da se po pola presječeni ljudi ne mogu ponovo sastaviti, da tijela mase 60 kilograma ne mogu levitirati, ukratko: da ono u šta ćemo povjerovati ne zavisi samo od naše slobode izbora, nego i od načina na koji su nam ponuđene opcije.

Tako bi djeca upisana na izborni predmet Trikbastersi vremenom shvatila da pravo na obrazovanje, kao jedno od osnovnih ljudskih prava, ne vrijedi bez prava na izbor, a ono, opet, nije moguće sve dok se nudi samo jedna opcija – plemenska. A onda bi to možda shvatila i djeca položena u vjeronauk kao u kolijevku. Jer bi im sasvim sigurno, osim ako im zidove ne oblože zvučnom izolacijom, pažnju privukao smijeh iz druge učionice, pratilac radosti koju rađa svako čovjekovo objašnjenje zbnjujućih, zagonečnih i naoko neobjašnjivih stvari. Čemu bi škola, valjda, najprije trebala da služi.

Možda takva ne bi u svemu ličila na Hogwarts, ali definitivno bi se razlikovala od društva mrtvih pjesnika. ●

Nenad Veličković

Oranje Prenja

Pištalj kao nastavno sredstvo

Tragom dosjetke objavljene na Facebooku: ko treba da vrati smisao i dostojanstvo časovima književnosti u školi?

Selma Hafizović

Ključna riječ: apsurd – besmislica, nesmisao (lat. *absurditas*, proturječno; u prenesenom smislu nesposobno, nespretno), odnosi se na nešto što je glupost ili bez smisla. To može biti izuzetno nejasan, nelogičan ili neobičan događaj ili fenomen.

Ovako je u teoriji:
Tipovi nastavnog časa
Čas upoznavanja s novim gradivom
Uvod:

Nastavni čas može otpočeti na razne načine: npr. razgovor o gradivu s prethodnog časa, a koje je u vezi s novom nastavnom jedinicom... Uvodni dio časa treba da traje najviše 5-6 minuta.

A ovako u stvarnosti:
Dobar dan... Čudi me da ste danas svi na času... Aha, kiša, pa nemate kud. Pa dobro, danas ćemo... Izbaci žvaku. Danas ćemo... Ostavi telefon. Ti se ne ljuljaj. Ot-kud ti? Znaš da nema ulaska u učionicu poslije mene. Sjedaj i nemoj da se to ponovi. Danas ćemo... Ostavi taj keks. Ma baš me briga što jedete kod profesora Kahvenog, ja nisam Kahveni, ovo nije birtija. Smirite se više, da počnemo... Ostavi taj mobitel, a ti izvadi te slušalice iz ušiju i pristojno sjedi. Ti ne šaraj po klupi, to ne radiš ni kod kuće. Ostavi žaluzine, ionako su pokvarene. Danas radimo... De tiše malo... Ma ne mogu vas pustiti, neću vas pustiti i ne smijem vas pustiti s časa. Moramo raditi. Spusti noge sa stolice. Daj taj keks ovamo, više! Hajmo, teke i olovke. Kako nemaš? Jesam rekla da na čas ne dolaziš bez olovke. Kud si pošao? Ne, nećeš ići, evo ti olovka. Ne može, imali smo mali odmor. Pa šta ako su pušili, nisu za-

čepili. Strpi se. Ama, ne moraš nikud! Idemo pisati...

Drama apsurda

Upoznati jedan ovakav razred sa pojmom antidrame i teatra apsurda u pravom je smislu drama apsurda.

Da li su ovakvi učenici spremi za sticanje i usvajanje novih pojmova? Kako učenike koje ne zanima pozorište zainteresirati za teatar apsurda i antidramu?

Ako ih pitate da li su nekad pogledali neku predstavu, odgovaraju da su na televiziji gledali Kursadžije. Očito je da je ta skupina glumaca (ako su glumci) imala veliki utjecaj na učenike, pa se i oni ponašaju isto, a nas učitelje doživljavaju poput učitelja iz te *predstave*. Ukoliko želimo njihovu televizijom odgojenu pažnju, moramo se ponašati kao majmuni, ali kakav autoritet može imati majmun za katedrom?

Probavam sa lakšim zadatkom: pojasniti značenje pojma *crni humor*. Ne snalaze se s teorijom, ali u praksi znaju gomilu viceva. Dobro je, prolaze minute. Pošto nisu pročitali knjigu, a nisu i zato jer knjiga nema u biblioteci, prepričavam antidramu. Gledam na sat i osjećam se kao da trčim maraton. Molim ih da pročitaju odlomak iz udžbenika, samo da dođem do daha.

Na kraju se svi ko jedan slažu da je tekst glup i da su i oni mogli napisati isti takav. Zadnjim atomima snage najavljujem pismenu zadaću čija će tema biti da oni sami napišu završni čin.

Zabrinuto pitaju šta će biti preostale dvije teme...

Najavljujem i da je sljedeći čas lektira – *Starac i more*. (Već vidim tu knjigu, kao Dentusa, svezanog uz moju katedru...)

Ko je ovdje žrtveni jarac?

Funkcionalni cilj – nijedan nije postignut! Uz to, ni profesor više nije u funkciji. Osjećam se kao da sam oralna Prenj... Na putu do zbornice već imam konsultacije sama sa sobom. Da li je ovaj poziv ono što sam željela? Postoji li mogućnost da dođe neko od ljudi koji pišu nastavni plan i program pa da me prosvijetli kako da održim čas antidrame u ovakvom razredu. Nakon što sam se taman bila ponadala da bi im *Čelava pjevačica* mogla biti zan-

Fotografija
Lijevo: Pakovanje papirnih maramica

Jesam li postigla cilj?
Hej, vi iz Pedagoškog
zavoda!? Jesam li pos-
tigla cilj?

imljiva. Jesu li ljudi koji pišu taj famozni plan ikad ulazili u učionicu? Kako su izabrali lektire i tekstove koje su uvrstili u nastavni plan i program? Po zanimljivim naslovima ili po debljini knjige?

A možda naredni razred zainteresujem za antičku dramu! Uvodni dio časa je potpuno, potpuno isti. Nemoj, prestani, ostavi, pusti, tišina, dosta...

Nastavni čas može otpočeti na razne načine: npr. razgovor o gradivu s prethodnog časa, a koje je u vezi s novom nastavnom jedinicom...

Osmijeh na lice, jer profesorica uvijek treba biti vesela, nasmijana, prijatna i raspoložena i teleportirati se iz depresivnog stanja sa prethodnog časa, u najpoletnije raspoloženje za naredni čas.

– Kako se zovu staroindijski epovi? Mahatma Gandhi.

– Koje se stilske figure upotrebljavaju u epskoj poeziji? Skoro sve.

– Ko je bio raspad? Rapsod je rimski pjesnik kojeg su stari Grci tako nazivali.

– Šta je mit? Time je drevni čovjek opisivao mjesto gdje živi.

Odgojni ciljevi su donekle postignuti jer su se upoznali s novim pojmovima, stekli su nova znanja, imaju pojma kako su izgledale predstave u Heladi, nakon što sam im pokazala sliku antičkog teatra. Razumjeli su zašto su pozorišta građena u obliku lijevka. Širom otvorene oči! Bravo, bravo! Postižem ciljeve!

Nije im još jasan taj Dioniz... Kako više bogova? Zar nije samo Allah i Bog? Kako je on to umirao pa se vraćao... Ne vjeruju mi baš u to što pričam. Na vjeronauci se drugačije uči...

A i u životu.

Pred kraj časa ih pitam da li im je jasno, ohrabrujem ih kako lekciju nije teško zapamtiti. Svima jasno, osim...

A šta je poslije bivalo sa žrtvom koja se prinosila tim bogovima? Taj jarac? Jel bio mrtav ili živ? I pitanje za kraj – radi li onaj aparat za kafu tamo u holu?

Jesam li postigla cilj? Hej, vi iz Pedagoškog zavoda!? Jesam li postigla cilj?

Treća sreća

Treći čas. Obeshrabrenje na visokom nivou. Jedini cilj, održati učeničku pažnju,

da se ne ljuljaju, ne žvaču, ne jedu, da pišu. Počinjem – danas bismo trebali raditi preobrazbu sintaksema...

Ali, pošto vama te sintakseme nikad neće zatrebati u životu, osim ako ne odete studirati jezik i književnost, nećemo ih ni raditi. Ako neko od vas ode studirati, neka kod mene dođe na besplatne instrukcije. Pisat ćemo sintakseme u dnevnik, a razgovarat ćemo o Ani Karenjinoj, jer ste imali dosta vremena da je pročitate. Cilj, koji god da bio, odgojni, obrazovni, funkcionalni, ispunjen je. Svi su pročitali OBA dijela knjige!

Provjeravam to trik pitanjima da li je zaista roman pročitao od korica do korica ili skinut s neke od internetskih stranica. Pitanje za djevojke – Da li je Vronski bio crn ili plav? Da li je imao brkove? A za muškarce – Opišite Anu na prvom balu. Oni koji brzo dignu ruku, znam da su pročitali, jer žele da opišu haljinu s dubokim izrezom, vrat i frizuru. Ostvaren i funkcionalni cilj jer su razvijene sposobnosti poput perceptivnih i izražajnih.

Do kraja časa nikog ne upozoravam da se ne ljulja, niko ne drži mobilni u ruci, niko nije gladan. Svi iznose svoje mišljenje, slažu se ili ne slažu jedni s drugima... Potkrepljuju svoje argumente citatima iz knjige, smijemo se šaljivim dosjetkama. Zvoni, zvoni! Konačno pitanje koje želim čuti – Možemo li nastaviti sljedeći čas?

Htjeli bi reći svoje mišljenje u vezi sa Anom, da li je podržavaju ili osuđuju i zašto je Ana Karenjina *svevremenski* roman. Svaki moj cilj je ostvaren. Pročitali su, zapazili, razvili smo diskusiju na času. Ostat će im u glavama nešto i o Tolstoj i o romanu, i o Ani, Vronskom, Levinu... Ostat će im nešto makar veličine maćuhice za Aninim uhom na prvom balu...

Jedva ih čekam u četvrtom razredu da napišu treći čin Godoa!

Da, ako me neko pita: bilo bi dobro smanjiti broj obaveznih tekstova.

Da, bilo bi dobro objasniti u nastavnim planovima i programima šta se jednim književnim djelom želi postići.

Da, bilo bi mudro prilagoditi tekstove uzrastu, interesu i predznanju učenika.

Da, bilo bi pošteno prepustiti nastavnicima da to rade sami. ●

slika

U školi treba

svi da su isti

Ko prlja čistost

neka se čisti.

Dnevník instruktorky

Pišem zlato, pamtim čokoladu

Zašto jednostavno, ako može komplikovano, to je slogan koji bi se mogao primijeniti na aktuelnu bosanskohercegovačku metodiku – počevši od krutih i zastarjelih nastavnih planova i programa, preko dosadnih i neinventivnih udžbenika do neaktivnih i bezvoljnih stručnih aktiva.

Jasmina Mršo

Ključna riječ: hemija – prirodna nauka koja se bavi proučavanjem molekula, njihove strukture, osobina i transformacija, kao i principa na kojima se osobine molekula zasnivaju. Pošto se molekule nalaze u osnovi materije, u najširem smislu, a materija je jedan od vidova postojanja cijelog svemira, hemija je jedna od kosmičkih nauka. Zbog ove svoje sveobuhvatnosti, hemija se dodiruje i značajno preklapa sa drugim prirodnim naukama. Tako ona ulazi u fiziku, geologiju i astronomiju, s jedne strane, i u biologiju, fiziologiju i medicinu, s druge strane.

Fotografija
Lijevo: Čokoladna torta
by Arijana :-)

Kako nešto toliko sveprisutno u našem okruženju poput hemije, naprimjer, približiti trinaestogodišnjaku koji se prvi put susreće sa pojmovima kao što su: molekula, atom, elektron, element, jedinjenje, hemijska reakcija? Kako od njih očekivati da to uspiju dovesti u vezu sa svojim svakodnevnim životom? Zašto znaju koje im je marke majica ili koje su specifikacije njihovog pametnog telefona, a ne znaju gdje im je u tijelu smještena jetra niti koja joj je uloga? I na kraju krajeva, kako nastavnici nešto toliko konkretno poput predmeta hemija i biologija, uspijevaju djeci prezentirati kao nešto za njih toliko apstraktno, nešto što nije sa ovog svijeta, već nekog paralelnog, sićušnog, vidljivog samo štreberčinama. A ko još želi biti takav štreber?

Ovim pitanjima se ranije nisam pretjerano bavila, ali kako mi, kao tipičnoj studentici, uvijek nedostaje *koja marka više*, u potrazi za alternativnim izvorom prihoda, došla sam do davanja instrukcija. Studiram farmaciju, te je hemija bila najlogičniji izbor. Iako je novac dobrodošao, moram priznati i da sam pomalo uživala u pokušajima približavanja te nauke djeci kojoj ona *ne ide* jer naprosto *nisu nadareni, nisu za to, neće se time baviti*. Djeci poput učenika sedmog razreda, koji je već odlučio kojim će životnim putem ići i ne može da razumije zašto njemu, kao bu-

dućem glumcu, uopšte treba hemija u životu.

– Pa, zamisli dobiješ ulogu glavnog glumca u filmu koji opisuje život nekog slavnog naučnika! Hemičara! Zar ti neće biti lakše pripremiti se za takvu ulogu ako si savladao barem osnove hemije? – pokušavala sam mu objasniti a da ga pretjerano ne zbunjujem već ustaljenom pričom o tome da je hemija svuda oko nas.

– Pa hoće.

– Pa eto! Vratimo se sada gradivu! Koja nam je lekcija na redu?

– *Maseni i volumni udjeli*.

– Je li ti jasan naslov? Znaš li šta je maseni, a šta volumni udio?

– Ne znam.

– Znaš li šta je masa?

– Znam.

– Znaš li šta je volumen?

– Znam.

– Znaš li šta je udio?

– Ne znam.

– Koja nam je definicija masenog udjela?

– Maseni udio nekog sastojka u smjesi ili rastvoru jednak je omjeru mase tog sastojka i ukupne mase svih sastojaka smjese ili rastvora. Izražava se decimalnim brojem ili postotkom.

– Je li ti sada jasno?

– Pa i nije baš.

Tu sam i sama zastala. Pokušala sam da se prisjetim jesu li meni u njegovim godinama bili jasni maseni i volumni udjeli, te shvatila da se jedva sjećam ičega sa časova hemije iz osnovne škole. Pa čak ni lica nastavnice. Svoju ljubav prema hemiji otkrila sam tek u drugom razredu gimnazije. Dakle, preda mnom sjedi dječak od dvanaest godina, izrazito inteligentan, koji inače dosta brzo *kopča* stvari, a kojem od hemije – kako kaže – *nema ništa mrže*, iako se sa tim predmetom tek nedavno susreo. Što se tiče lekcije koju smo načeli, ona je dosta jednostavna. Uvrstimo brojeve u formulu i to je to. Ova mala pametnica bi sigurno bez problema riješila tako jednostavan zadatak.

– Ti znaš koja je mjerna jedinica za masu, zar ne?

– Znam. Gram, kilogram, miligram...

– Dobro. Ti ćeš ovo najbolje da shvatiš preko zadatka.

– A odmah ćemo na zadatak?!

Zašto ovako:
U uzorku legure mase 100 g hemijskom je analizom utvrđeno da ona sadrži 60 g zlata. Koliki je maseni udio zlata u toj leguri?
Kad može ovako:
Mama je napravila divan čokoladni kolač. Ako znamo da veći komad tog kolača ima masu 100 g i da u njemu ima otprilike 60 g čokolade, koliki je maseni udio čokolade u jednom većem komadu čokoladnog kolača?

– Da. Pročitaj nam prvi! On je obično i najjednostavniji.
– U uzorku legure mase 100 g hemijskom je analizom utvrđeno da ona sadrži 60 g zlata. Koliki je maseni udio zlata u toj leguri? Ja ovo ne kontam!
Opet sam zastala. Znala sam šta je problem. Ovo dijete plaše pojmovi u gore navedenom zadatku, pojmovi poput: uzorak, legura, hemijska analiza. Da, to jesu pojmovi koji se savladaju na časovima hemije, ali također djeluju zastrašujuće i odvlače pažnju od onog bitnog u ovom zadatku, a to su brojevi i srž samog zadatka. Shvatila sam kako moram pristupiti ovoj lekciji, a kasnije i svakoj drugoj. Odmah sam pomislila: Papir i olovku u ruke i *prepravljaj!*
– Pročitaj sada ovaj zadatak!
– Mama je napravila divan čokoladni kolač. Ako znamo da veći komad tog kolača ima masu 100 g i da u njemu ima otprilike 60 g čokolade, koliki je maseni udio čokolade u jednom većem komadu čokoladnog kolača?
– Jasno ti je šta se traži?
– Pa otprilike jeste.
– Hajde sada da pogledamo formulu po kojoj se računa maseni udio:
 $\omega_B = m_B / m_{uk}$; gdje nam je m_B masa otopljene tvari, a m_{uk} masa otopine.
– Dobro.
– Kada bi ti logičkim razmišljanjem htio primijeniti ovu formulu na zadatak sa čokoladnim kolačem, šta bi za tebe bilo ω_B , šta m_B , a šta m_{uk} ?
– Pa ako se traži maseni udio čokolade, onda nam je to ω_B , a samim time nam je m_B masa čokolade, što znači da je, logično, m_{uk} masa komada kolača, sa čokoladom i sa svim ostalim.
– Tako je. Sada uvrsti brojeve u formulu i izračunaj koliki je maseni udio čokolade izražen decimalnim brojem.
Nakon manje od minute, povikao je:
– 0,6!
– Tačno! Sada izrazi maseni udio u postotku.
– Samo pomnožim ovo sa 100%?
– Da.
– 60% je rezultat. Stani! Ja sam sada faktički izračunao da moj komad kolača ima 60% čokolade?
– Pa da! I ovo je u biti isti zadatak kao onaj prvi koji smo pročitali.

– Zato što ima iste brojeve.
– Ali sada ti je jasnije?
– Da, jasna je meni lekcija, ali mi nije jasno zašto su *oni* to morali toliko zakomplikovati ovim nekakvim legurama i hemijskim reakcijama i glupim definicijama. Zašto jednostavno ne kažu da je taj maseni udio ustvari koliko posto ima nečega u nečemu?
Nisam znala zašto *oni* u udžbenicima moraju da *zakomplikuju* stvari i nisam znala je li nastavniku udžbenik tu da daje smjernice i da prati plan i program, ili ga se zaista toliko striktno moraju pridržavati. Ipak sam samo instruktorka, ne pedagoginja, a kamoli metodičarka. Ono što jesam znala jeste da je nažalost na nas instruktore i instruktorkice palo to breme kreativnosti, pored zadatka *krpljenja rupa*. Također sam i sama nekoć bila učenica, te sam znala da pred kraj časa, kada nastavnica pita ima li šta nejasno, svi uglas odgovaramo: Nema! No, zar nisu i nastavnici bili učenici?
Ako se početkom časa gradivo približi svakodnevnom životu, onda se naknadno sa više lakoće može obraditi i ono što piše u udžbeniku. Ako savladaju zadatak uz čokoladu, a potom naučeno uspiju primijeniti i na primjeru zadatka sa zlatnom legurom ili rastvorom natrijevog hlorida, onda ne bi trebalo biti bitno što izvorni u sebi ne sadrži *tipične hemičarske pojmove*. Nekada pokoji korak unazad jednostavno znači bolji *zalet*. Zar ne? Istina, možda moj primjer zadatka podsjeća na zadatke kakve nalazimo u udžbenicima matematike za prvi ili drugi razred osnovne, ali ako tako jednostavno približavamo matematiku djeci koja se sa njom susreću prvi put u svojim životima, zašto ne i hemiju? Ako smo oduzimanje savladali uz Tarika koji je imao četiri jabuke, a zatim Damiru dao dvije, onda može i mama napraviti kolač za tu posebnu priliku učenja masenih udjela. ●

U manje od 100 riječi: 4 u 1

Iznimno je važno razlikovati najmanje četiri značenja riječi *nauka*: intelektualno nastojanje usmjereno racionalnom razumijevanju svijeta; zbir prihvaćenih teorijskih i eksperimentalnih ideja; društvena grupa sa posebnim običajima, institucijama i vezama prema široj zajednici; i najzad, primijenjena nauka i tehnologija (s kojom se nauka često brka). Prečesto se valjane kritike *nauke* u jednom od ovih značenja uzimaju kao argument protiv nauke u drugom.

Alan Sokal, Žan Brikmon, *Intelektualni pozeri*

Moral i (kozm)etika

Per prevara ad astra

Simuliranje je stvar redovne prakse na fudbalskim terenima. Ko zapravo nauči jednog fudbalera da laže i simulira – da li ta drugačija vrsta treninga kreće već u školama fudbala?

Osman Zukić

Fotografija
Trenutak u kojem
Roben na utakmici iz-
među Holandije i Me-
ksika, na Svjetskom pr-
venstvu u Brazilu, si-
mulira faul

38

Tokom jedne od utakmica ovogodišnjeg Svjetskog prvenstva u Brazilu, zapodjeli smo razgovor o tome ko i u kojem trenutku igrača nauči da simulira faul, penal, povredu, itd.?! Gledali smo odrasle muškarce kako padaju kao da je fudbalski teren obala Normandije na dan D, svjedočili smo krađama vremena, opstrukciji igre i vjerskim čudima u kojima umirući ranjenici sa nosila ustaju preporođeni (valjda tome služe one molitve pri istrčavanju na teren). Kakve veze to sve ima sa fer-plejom, sa igrom, sa sportom i gdje tražiti krivca za taj poremećeni sistem vrijednosti?

Učinilo mi se logičnim krenuti od početka: od škola fudbala.

Iz ugla bivšeg fudbalera

Bivši fudbaler, osnivač i voditelj Škole fudbala *Bubamara*, Predrag Pašić, kategorično izjavljuje da djeca u njegovoj školi uče i usvajaju *fairplay*, fudbal bez laži, simuliranja, baziran na univerzalnim vrijednostima i načelima sporta:

Djecu nikada ne učimo varanju, bez obzira na sve. Simuliranje faula ili penala je varanje, nedolično ponašanje i laganje, a nama u interesu nije da imamo u timu ili kolektivou varalicu i prevaranta. Sa sigurnošću mogu tvrditi da se igrači simuliranju ne uče u fudbalskim školama, nego tek kasnije.

Kada fudbaleri počinju lagati? Da li u trenutku kada od njih to zatraže kladionice, sponzori, treneri, klub?

Savremeni fudbal trpi jako mnogo simuliranja i ono ima razlog u dvije stvari: ogroman

Ključna riječ: simulirati (lat. *simulare*) – praviti se onim što nije, izdavat se za što, predstavljati se; oponašati koga; zabašavati. Prostije rečeno – simuliranje je varanje.

pritisak s kojim se suočavaju profesionalni fudbaleri, te karakter onoga koji simulira. Dakle, simuliranje nema izrazite veze niti sa trenerima, niti sa školama, niti sa klubom.

Karakter jednog sportiste nije samo karakter koji se razvija na treninzima. Njega oblikuje i škola i društvo i roditelji i prijatelji. Ako je neko varalica, trener mu može sto puta govoriti da ne vara, on će opet varati. Ali danas varalice igraju fudbal, kao i uvijek, samo je sada taj fudbal mnogo bogatiji od onog koji sam ja igrao sedamdesetih.

Predrag Pašić je imao bogatu fudbalsku karijeru u Jugoslaviji, a kasnije i u Njemačkoj. Nosio je dres reprezentacije, a nakon što je otišao i mirovinu, otvorio je školu fudbala i galeriju. Na pitanje zašto galerija, kad bivši fudbaleri uglavnom rade kupoprodaju nekretnina i otvaraju restorane, odgovor je bio kratak – *da nisam bio fudbaler, bio bih slikar.*

Međutim, ovo malo istraživanje nije se moglo zaustaviti ovdje; otišao sam na trening. Treneri se uglavnom slažu u konstataciji da simuliranje dolazi iz želje da se postigne što bolji rezultat ili je to pokušaj da se suparnik prevari.

Djeca se ne uče biti varalicama

Trener Neriman Ćatić veli da je današnje ponašanje djece zapravo posljedica onoga što gledaju i od koga uče:

Dešavalo mi se da djeca simuliraju i varaju tokom utakmica, iako ih nikada tome nisam učio, niti ih tome uči bilo ko od kolega. Nama nije u interesu da imamo varalice. Jasno nam je da djeca varaju zato što gledaju kako penal simuliraju i igrači poput Suareza, Robbena ili Ibrahimovića. Teško je to dvoje pomiriti – ono što rade njihovi uzori i ono čemu ih mi učimo. Kao bivši fudbaler, mislim da simuliranje proizilazi iz pritiska da se postigne što bolji rezultat. Jer fudbalska pravila su takva da sudija procijeni da li igrač simulira, i tako postoji šansa za prevaru. Igrači su svjesni da nekada mogu prevariti i odatle im potreba za tim.

Amar Osim, menadžer FK Željezničar, cijelom priči dodaje novu perspektivu: *Treneri nikada neće od igrača tražiti da simuliraju. Simuliraju uglavnom veliki i dobri igrači, jer su često izloženi fizičkim udarima, a kad su već izloženi toj vrsti napora, onda to u momentima pokušavaju iskoristiti. U smislu: kad me već udaraš i često prođeš nekažnjeno zbog toga, daj da probam dobiti penal nekada*

radi toga. U svakoj ekipi imaju jedan ili dva igrača koji simuliraju i oni često donose loše svojoj ekipi, jer sudije nauče da oni simuliraju i onda im ne sviraju faul ni kada faul zaista jeste. (primjer Robbena i Bayern) Varanje u fudbalu je naprosto posljedica izbora igrača, njegov neki poriv i potreba da naplati to što je stalno na udaru.

Jasna Bajrektarević: Ne postaje se Mesi s markom u džepu.

Moraju postojati kriteriji i ne može se toliko novca vrtiti u jednom sektoru, a tako malo u drugom. Danas i supertalentirani sportista mora uložiti ogromna sredstva da bi napredovao, jer se Mesi ne može postati s markom u džepu. I to je ogroman pritisak na dijete, roditelje i društvo. Moramo postaviti kriterije jer gubimo ideju sporta, onako romantičnu kakvom je zamišljamo.

Almir Aganspahić, junior FK Sarajevo, najbliži je mjestu događaja. On svjedoči: *Nastojim da ne simuliram na terenu i nikada nijedan trener to nije tražio od mene. Sa druge strane, u potpunosti razumijem zašto je varanje na terenu sastavni dio igre, jer se nekada varanjem može postići dobar rezultat. Ne opravdavam, ali razumijem. Šalimo se na treningu i kažemo da je i Maradona prevario i tako stekao slavu. Simuliranje je momenat. Iz iskustva znam da on nije predvidljivo, jer je nemoguće da igrač izlazi na teren i kaže – danas ću simulirati penal. To dođe samo od sebe. Desi se momenat u kojem si pretrpio blagi udarac, okrenut si prema голу, sudija ti je iza leđa, onda taj momenat pokušas iskoristiti. I to ne zato što želiš, nego te naprosto ponese, jer želiš pobijediti.*

Aganspahić je nedavno odigrao i prvu utakmicu za prvi tim Sarajeva, što je, prema njegovim riječima, jako teško zaslužiti. U fudbalu ima razočarenja i svaki izostanak iz igre je razočarenje. *Neko se zna s tim nositi dobro, a neko nikako. To može biti izuzetno jak pritisak na ljudski organizam. Osim što se iscrpljuje fizički, proživljavamo i određenu vrstu stresa, jer naprosto želimo mnogo, a dobijamo jako malo.*

A što je to što se želi dobiti fudbalom?

U mojoj domovini nema perspektive. Završavam gimnaziju i ne znam šta bih radio posli-

je. Postavio sam sebi cilj da zarađujem od fudbala. Počeo sam trenirati sa šest godina i trenirao sam iz ljubavi. I danas ima iste ljubavi, ali jednako toliko i želje da uđem u svijet profesionalnog fudbala i obezbijedim sebi egzistenciju, jer ju je drugačije teško ovdje obezbijediti.

Fudbal volim i fudbalom mi i počinje i završava dan, ali fudbal donosi i mnogo novca. Onda to dvoje nije loše iskoristiti. Pravi fudbaleri ne varaju, oni vole da se igraju, a igra je suština. Zašto se svi Brazilci na kraju iz Evrope presele u Brazil? Jer žele da se igraju, a u Brazilu im to najbolje ide. Nakon što su zaradili u Evropi.

Ko vara ne boji se gladi

Simuliranje i varanje počinje kasnije, kad igrači uđu u godine juniora, kad ih se već skautira, kad im je statistika važna i kada shvate da ih možda jedna prevara može odvesti u prvi tim. To je već biznis, a ne fudbal, kaže roditelj Dalibor Topić, dok pratimo trening njegovog sina. Trenera sam zamolio da bude iskren sa mnom i da mi kaže da li moj sin ima dara za fudbal, jer ako nema, ne želim da se muči. A varanje u fudbalu je isto kao i varanje svugdje. Varanje je varanje i ono se ni po čemu ne razlikuje. Neko vara na poslu u kancelariji, neko na parketu, neko na internetu. Varanje je sastavni dio nečijeg karaktera.

Moj sagovornik je grafički dizajner i ono čime se bavi zove biznisom, kao i fudbal, te kaže da njegov dizajn ne treba da se dopadne njemu, nego njegovom klijentu: I u mom poslu ima varanja, kao i u tvom. Današnji svijet nas uči da budemo varalice, a

gdje ima više novca, ima i više prevara. Znam da treneri neće mom djetetu reći da simulira, niti će od njega tražiti nešto slično, ali razumijem da djeca simuliraju jer to rade i njihovi idoli. U kući ga odgajam da bude pošten, ali šta će se desiti kada odraste i uđe u svijet u kojem je mnogo laži, zaista ne znam.

Predrag Pašić: Čemu uči škola fudbala?

Djeca koja su talentirana fokusiraju se na ono u čemu su najbolja.

Ideja sporta je razvoj karaktera ličnosti, posebno u kolektivnim sportovima. Dijete koje trenira fudbal, počinje se socijalizirati i tražiti svoje mjesto u grupi, u društvu. Djeca se tako formiraju kroz suodnos sa drugim ljudima, jer lijevo krilo ne može postići rezultat bez napadača, i obrnuto. Sport uči urednosti i disciplini.

Sport je kao sociološka pojava vrlo interesantan, ali se ovdje koristi na negativan način više nego na pozitivan. Obrazovanje bi na najbolji mogući način moglo da ističe pozitivne stvari u sportu, a sport bi talentiranom sportisti omogućio da stječe obrazovanje. Društvo je postavljeno tako da obrazovanje i sport nemaju kontakt, što je apsurd. Ne postoji nikakva želja ni interes da se obrazovanje i sport pomire, a ima jako puno toga što sport može dati obrazovanju i vaspitanju. Sa druge strane, čine mi se puno bližim obrazovanje i sport, nego sport i kultura, kako se to kod nas tretira. Za uspjeh društva, neophodno je da sport i obrazovanje budu zajedno. Treninzi fudbala te uče da budeš odgovoran, pošten i dobar, a tome bi trebalo da uče i škole. Kad se pojave sponzori i ugovori, onda profesionalac odlazi iz polja u kojem emocije dominiraju, tada gubiš ljubav i sama ideja sporta postaje nešto drugo. Brazilski fudbaleri su pokazali šta znači izgubiti fudbal u njegovoj prirodi. Radi se o igračima koji su za račun sponzora i ugovora izgubili lepršavost igre i umjetnost igranja.

Tako nas je pitanje o tome zašto fudbalske zvijezde nije stid lagati naočigled miliona ljudi dovelo do poremećenog sistema društvenih vrijednosti...

Roditelji trebaju smanjiti očekivanja i pritisak

Kako su fudbaleri, treneri i roditelji kazali da fudbal nema otvorenu vezu sa varanjem, sportska psihologinja, profesorica Jasna Bajraktarević potvrdila je isto, ali je priču usmjerila u drugom pravcu:

Varanje je varanje i ono nema nekakve veze sa psihologijom. Fudbaler simulira na terenu zbog toga što je lažov i pokvarena ličnost, pa ko god da ga je naučio ili natjerao da bude takav. To se najmanje događa u školama fudbala, a najviše u savremenom fudbalu i zapravo je varanje posljedica onoga što djeca žele biti – suarezi, ibrahimovići, i sl. A oni – varaju.

Razgovarali smo i o koncepciji današnjih škola fudbala i drugih sportova, kao i generalnom uređenju sporta u BiH.

Današnjim roditeljima su djeca talentirana za sve, a to nije dobro. Ne može jedno dijete biti i super talenat za fudbal, za košarku, za odbojku, za tenis. Nemoguće je da bude – jer nije dovoljno visok, nije brz, nije spretno. Ali ako plaćaš uredno treninge i sve što je potrebno, onda će ti trener uporno govoriti da ti je dijete talentirano, kaže profesorica Bajraktarević i nastavlja:

Onda, kad dijete uđe u godine puberteta, pa shvati da i nije baš tako talentirano za fudbal ili neki drugi sport, tada nastane problem, razočarenje postignutim. U tom trenutku sa njim nema ko razgovarati, jer u školstvu psiholozi ne rade svoj posao, jer škola fudbala u kojoj trenira nema psihologa, jer roditelji od svoje djece žele nemoguće, itd. Tada nastaju problemi, loše ocjene, ulica, i dijete na drugi način, često pogrešan, nadoknađuje neuspjeh

koji je postigao samo zbog činjenice da prema njemu nisu bili iskreni.

Njen prijedlog je da se sve vrati pod okrilje formalnog obrazovanja, pa da se djeca odatle šalju dalje, gdje će brže napredovati:

U našoj državi ništa nije na čvrstim temeljima, jer ne postoji jasno uređen sistem koji bi imao svoju logiku. U ovom slučaju logično je da profesori sporta u osnovnim školama prepoznaju talenat i nadarenost kod učenika i preporučuju roditeljima sportove kojima bi se njihovo dijete moglo baviti. To naravno nije slučaj samo za sport, nego i muziku i nauku, i dr. Naravno da ni to nije garancija uspjeha, ali bi procenat neuspjeha i razočarenja bio manji.

Tako nas je pitanje o tome zašto fudbalske zvijezde nije stid lagati naočigled miliona ljudi dovelo do poremećenog sistema društvenih vrijednosti.

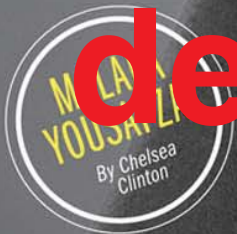
Savremeni fudbal pokazuje da rad selektora jedne fudbalske reprezentacije vrijedi 20 puta više od rada jednog neurohirurga, biologa, matematičara. Uspjeh, slava, i bogatstvo očito ne zavise od stvarnog doprinosa kvalitetu života ljudi, niti su u direktnoj vezi s etički ispravnim postupanjem. To je poruka koju djeca dobijaju u javnom prostoru na svakom koraku, a koju se škola ne trudi da promijeni ili ospori, i zato ne vide ništa čudno u porođajnim mukama muškaraca na fudbalskim terenima.

Naprotiv, klanjaju se bogu čija je kolijevka stadion. ●

Fotografija
Trening polaznika Škole
fudbala Bubamara

Spol i preporod

Škola kao mjesto regeneracije rodne degeneracije

THE
100
MOST
INFLUENTIAL
PEOPLE
IN THE WORLD

- BARACK OBAMA
By Hillary Clinton
- MARIO DRAGHI
By Christine Lagarde
- BEYONCÉ
By Baz Luhrmann
- TOM COBURN
By Barack Obama
- JIMMY FALLON
By Justin Timberlake
- LEBRON JAMES
By Derek Jeter
- AUNG SAN SUU KYI
By Madeleine Albright
- JONATHAN IVE
By Bono
- BASSEM YOUSSEF
By Jon Stewart
- MAGNUS CARLSEN
By Garry Kasparov
- JOYCE BANDA
By Ellen Johnson Sirleaf
- JUSTIN TIMBERLAKE
By Stevie Wonder
- ELENA KAGAN
By Sandra Day O'Connor
- XI JINPING
By Henry Kissinger
- PLUS
- MIGUEL
- WANG SHU
- DAVID EINHORN
- ANDREW NG
- DAPHNE KOLLER

Ko kaže da udžbenici moraju biti u skladu sa zakonom?

Marina Veličković

Ključna riječ: rod – društvena kategorija koja se odnosi na razlike koje postoje između muškaraca i žena, a koje se protežu od biologije do društvenih uloga. Biološki nivo razlika između muškaraca i žena se naziva spolom, dok rod predstavlja psihološki i socijalni nivo tih razlika. U svakodnevnom govoru rod se koristi u istom značenju kao spol, ali se u nauci ova riječ koristi da bi označila socijalne razlike, kao što je rodni identitet.

Fotografija
Lijevo: Malala Yousafzai, na naslovnoj stranici magazina Time, izabrana među 100 najuticajnijih ljudi na svijetu. Dobitnica Nobelove nagrade za mir 2014. godine

Devetog oktobra 2012. tri su momka u pakistanskoj provinciji Swat zaustavila kombi s učenicama na povratku iz škole. Jedan od njih je ušao naoružan pištoljem i tražio petnaestogodišnju Malalu Yousafzai, aktivisticu za pravo na obrazovanje djevojčica u Pakistanu. Pucao je u nju i ranio je u glavu, vrat i rame. Djevojčica je prebačena u Peshawar na liječenje, a zatim u Englesku. Preživjela je. Šest mjeseci kasnije našla se na Time-ovoj listi najuticajnijih ljudi na svijetu. U oktobru 2014. godine dobila je Nobelovu nagradu za mir. Govorila je u UN-u i na Harvardu, upoznala je kraljicu Elizabetu i predsjednika Obamu. Postala je javno lice borbe za obrazovanje djevojčica u Pakistanu. Međutim, skoro je zaboravljeno da su i druge dvije djevojčice ranjene kada i Malala – Shazia Ramzan i Kainat Riaz. Obje su zadobile lakše povrede, obje su ostale u Pakistanu, Shazia je odlučila da se sa porodicom preseli u drugu pokrajinu, pod manjim uticajem talibana, a Kainat je ostala u Swatu. U školu nije mogla ići redovno, jer su autobusi i taksiji odbijali da je voze.

Djevojci je udaja diploma

Razlika između životnih priča ove tri djevojčice je primjer nejednakosti u pakistanskom obrazovanju. Od 5,1 miliona djece van obrazovnog sistema, 2/3 su dje-

vojčice, koje se manje upisuju i više ispisuju iz škola. Učešće djevojčica u obrazovanju naglo opada sa svakih 500 metara udaljenosti od škole. Razlog su mješavina kulturoloških, ekonomskih i sigurnosnih faktora. Pakistan je država od 193 miliona stanovnika, od kojih između 30-50% žive ispod linije siromaštva; na svakih 100 curica ima 108 dječaka zbog tradicionalnog preferiranja muške djece; prevladava razmišljanje da sinovi ostaju u porodici, a kćerke je nakon udaje napuštaju, te se obrazovanje muške djece smatra boljom investicijom. Broj škola je smanjen kao posljedica rata protiv terora, američkih i talibanskih napada i prirodnih katastrofa. Oko 120.000 djevojčica više nema pristup obrazovanju. Napadi na učenice i učiteljice su sve učestaliji, a odgovor porodica je sve češće, zbog nemogućnosti i neznanja, zadržavanje djevojčica kod kuće i rana udaja.

Problem je što i samo obrazovanje održava ovakve stavove. Pakistanski udžbenici prikazuju djevojčice i žene kroz stereotipe, i kao manje vrijedne od muškaraca. Djevojčice ne samo da su manje prisutne u udžbenicima, već su i lošije prikazane – kao pasivne, unutar doma, sa ograničenim životnim izborima. Način na koji se djevojčice opisuju (kao tihe, mirne i skromne, a ne hrabre, pametne i znatiželjne) i zanimanja koja im se pripisuju – učiteljice i doktorice, forsiraju ih da o sebi formiraju mišljenje kao sposobnim samo za brigu o drugim ljudima, i ne dozvoljavaju im da u potpunosti istraže i razviju svoje talente i interese. Osim toga, diskriminacija u prikazu djevojčica u udžbenicima također formira i viziju dječaka o djevojčicama – te ih oni vide tek kao svoje buduće žene i kćerke, a ne individue koje imaju svoje sopstvene aspiracije. Jasno je zašto onda takvi dječaci odrastu u muškarce koji misle da djevojčice ne treba da imaju pravo na obrazovanje.

Međutim, u posljednjih nekoliko godina vlada se fokusira na stipendiranje djevojčica, nevladine i međunarodne organizacije razvijaju programe za izgradnju škola i ohrabrivanje učešća djevojčica u obrazovanju.

Jedna bh. studija:
10% autorica;
5% tekstova govori isključivo o ženama;
8.6% glavnih likova su ženskog spola;
2% tekstova problematizuje nejednakosti između muškaraca i žena;
1% govori se o pravima žena.

Školske klupe, rodni kalupi

U Bosni i Hercegovini, prema podacima UNDP-a, najranjivija manjinska skupina u pristupu obrazovanju su romske djevojčice, koje su zbog siromaštva i preferiranja muške djece najčešće isključene iz obrazovanja. Djevojčice iz ruralnih sredina takođe imaju nešto manji pristup obrazovanju, u odnosu na dječake, iako se jaz znatno smanjio u posljednjih nekoliko godina. No, može se primijetiti uznemirujuća sličnost s pakistanskim drastičnim primjerom – **kombinacija spola, životne sredine i ekonomske situacije utiče na pristup obrazovanju**. S obzirom da u Bosni i Hercegovini nema sigurnosnih prepreka kakve postoje u Pakistanu, opravdano se zapitati – šta je onda uzrok.

Gender Centar Republike Srpske je 2007. godine radio rodnu analizu udžbenika srpskog jezika. Našli su da su žene autorice manje od 10% tekstova. U 55% slučajeva nije bilo interpretacije nakon tekstova, a u slučajevima kada je interpretacija ponuđena, samo 1,2% se fokusiralo isključivo na ženske likove. Pitanja nakon teksta se takođe više odnose na muške, nego na ženske likove, i češće su postavljena u muškom rodu. Tek 5% tekstova govori isključivo o ženama, a samo 8,6% glavnih likova su ženskog spola, dok su 2,6% pokretača zapleta i 3,7% inicijatora raspjeta ženski likovi. U manje od 2% tekstova se govori o nejednakosti između muškaraca i žena, što je posebno zabrinjavajuće ako se uzme u obzir nejednakost prisutna u samim čitankama. O pravima žena se govori u manje od 1% tekstova. U samo 7,8% tekstova se spominje profesionalna uloga ženskih likova, od kojih je domaćica najčešće zanimanje. Žene su ovim udžbenicima obično okarakterisane kao dobronamjerne, drage (mile) i marljive. Samo 8,3% ih je poduzetno, a 6,3% hrabro. Kod negativnih osobina, ženski likovi su najčešće bezosjećajni, dok su muški nasilni, što forsira stereotip da su žene pasivnije od muškaraca.

Lamija Begagić je uradila nešto manje opsežnu, ali sličnu analizu udžbenika iz Federacije za Školegijum 2013. godine. U analiziranim čitankama djevojčice su takođe bile manje prisutne na ilustracija-

ma, koje su ih ujedno i predstavljale kao pasivnije. Dječaci su takođe češći protagonisti i rodno korektan jezik se ne koristi uvijek. Što se tiče društvenih uloga, žene su i u ovim udžbenicima predstavljene kao majke i domaćice, dok su muškarci zaposleni i aktivni van kuće. Djevojčice su mirne i tihe, dječaci su živahni i nestašni.

Član 11. Zakona o ravnopravnosti spolova glasi:

(1) *Nadležne vlasti, obrazovne institucije i druge pravne osobe obezbijedit će da planovi i programi i metodologije osiguraju uspostavu obrazovnog sistema, koji će garantirati eliminaciju nastavnih programa koji sadrže stereotipnu društvenu ulogu muškarca i žene, a koji za posljedicu imaju diskriminaciju i nejednakost spolova.*

(2) *Sadržaji, koji promoviraju jednakost spolova, sastavni su dio nastavnog programa za sve nivoe obrazovanja...*

Kao što je pokazano, udžbenici prikazuju stereotipne društvene uloge muškaraca i žena, te manjkaju sadržaji koji promoviraju jednakost spolova. Udžbenici, te samim tim i nastavni program nisu u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova.

Međutim, u Bosni i Hercegovini se, za razliku od Pakistana, o rodnoj neravnopravnosti ne govori dovoljno glasno. Našu pažnju zaokupljaju dvije škole pod jednim krovom, nacionalne manjine, Konjević polje i nacionalni kurikulumi. Gdje tu naći mjesto za feminističku agendu? Kako otvoriti prostor za glasove djevojčica koje su poduzetne, koje su hrabre, koje ne sanjaju o tome da budu domaćice, već aktivistice? Šta sa djevojčicama koje se ne identifikuju sa svojim narodom, već sa vršnjakinjom iz neke daleke države, koja malo po malo osvaja svijet? ●

slika & slika

Ekran u ruke!

Knjigu u smeće!

Zidovi su

Prostori sreće.

Metodika primijenjene književnosti

Meša Selimović: Zločin i kazna

Povrede međunarodnog humanitarnog prava u književnosti. Jedna tendenciozna analiza romana Tvrđava Meše Selimovića.

Almir Alić

Ključna riječ: tranzici-ona pravda – oblast koja izučava načine postupanja prema prošlim kršenjima ljudskih prava u društvima u tranziciji, što obuhvata:

- pozivanje kršilaca ljudskih prava u prošlosti na odgovornost putem krivičnog gonjenja i vansudskih oblika istrage (kao što su mehanizmi za utvrđivanje istine);
- reparacija za žrtve i naponi da se zadovolje njihove potrebe;
- transformacija sistema bezbijednosti, tako da odgovaraju za kršenje ljudskih prava u prošlosti i potencijalno uklanjanje kršilaca ljudskih prava iz javnih ustanova; i
- reformisanje javnih institucija da bi se spriječilo ponovno kršenje ljudskih prava iz prošlosti.

Fotografija
Lijevo: Adolf Ajhman, ratni zločinac, na suđenju u Jerusalmu

Postkonfliktno bh. društvo se sporo kreće prema svom oporavku i normalizaciji međuetničkih odnosa. Ovakav trend je karakterističan za sve segmente društva, a naročito je izražen u školstvu, gdje se proces suočavanja s nedavnom ratnom prošlošću ne provodi na organizovan i sistematski način. Inicijative ove vrste su rijetke i uglavnom nisu dobrodošle, jer političke strukture nisu zainteresovane kod učenika razvijati svijest o važnosti ljudskih prava, dajući prednost jednonacionalnim interpretacijama nedavne istorije na prostoru bivše Jugoslavije. Ikonografija, crteži i slike, nacionalni amblemi, vjerski sadržaji na zidovima u unutrašnjosti bh. škola dizajnirani su na principu etničkog ekskluziviteta – pripadnik druge nacionalnosti na samom ulasku u zgradu škole dobija jasnu poruku da tu nije dobrodošao. Poražavajuća je činjenica da većina bh. srednjoškolaca, rođenih nakon rata, uopšte nemaju priliku upoznati svoje vršnjake druge etničke pripadnosti, niti raspolažu informacijom da je samo dvadesetak godina unazad nacionalna struktura učenika iste te škole bila umnogome drugačija. Fenomen dvije škole pod jednim krovom samo potvrđuje to pravilo. Osjećaj tolerancije se polako gubi, a učenici često osjećaju potrebu da budu glasnogovornici političkih struktura koje negiraju počinjene zločine, relati-

vizuju odgovornost i glorifikuju osobe koje su osuđene za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava na prostoru bivše Jugoslavije.

Ne mislim, dakle postojim

Odsustvo izučavanja sadržaja tranzicione pravde¹ u nastavnim programima i odlaganje aktivnog pristupa procesu suočavanja s prošlošću zapravo dovodi do povećavanja međuetničkih tenzija, a ne do relaksacije odnosa između zajednica, pri čemu je izvjesnije ponavljanje zločina u nekoj budućnosti nego njihova jasna osuda i svijest o društvenoj neprihvatljivosti ovakvog ponašanja za vrijeme sukoba. Takvim pristupom učenici prirodno biraju stranu zločinca, ne pokazujući empatiju za poziciju žrtve. Rad sudskih institucija smatra se usmjerenim protiv interesa njihove etničke zajednice, a razmjeri zločina relativiziraju se po principu *tu quoque* (*i oni su nama učinili isto*). Učenici se nemaju priliku upoznati sa osnovnim pojmovima vezanim za humanitarno pravo,² njihovo znanje o ratnim zločinima i radu pravosudnih institucija veoma je površno, a stavovi se zapravo svode na puko ponavljanje političkih izjava *pokupljenih* iz nacionalnog dnevnika u kojem političari uglavnom negiraju počinjene zločine, a osuđene ratne zločince otvoreno podržavaju priređujući im svečane dočeke nakon odslužene zatvorske kazne.

¹ Skup pravosudnih i nepravosudnih mjera i aktivnosti koje su vlasti i civilno društvo spremni preduzeti radi uklanjanja posljedica kršenja prava čini važan dio procesa provođenja tranzicione pravde, odnosno suočavanja s negativnim naslijeđem prošlosti. Složeni mehanizam tranzicione pravde podrazumijeva zajednički napor svih segmenata društva na utvrđivanju činjenica o ljudskim gubicima i stradanjima, suđenje za počinjene ratne zločine, pružanje satisfakcije žrtvama zločina i institucionalne reforme neophodne kao demokratski garant da se slične povrede više nikada neće ponoviti. Ove aktivnosti su neophodna pretpostavka jačanju vladavine prava, ublažavanju traumatskih posljedica nasilja i pomirenju unutar i među zajednicama kao i normalizaciji međudržavnih odnosa.

² Međunarodno humanitarno pravo ili ratno pravo obuhvata Ženevske i Haške konvencije te naknadne ugovore, sudsku praksu i međunarodno običajno pravo, koji definišu ponašanje i odgovornosti zaraćenih država, neutralnih država i pojedinaca uključenih u ratovanje. Kršenje ovih pravila povlači krivičnu odgovornost za počinjene zločine.

Odsustvo sadržaja vezanih za tranziciju pravdu unutar postojećih predmeta (Demokratija i ljudska prava, npr.) ne mogu biti izgovor za neaktivnost nastavnog kadra, a posljedično i samih učenika.

Stoga je u okviru školskih programa potrebno razvijati alternativne metode i pristupe procesima suočavanja s prošalošću. Odsustvo sadržaja vezanih za tranziciju pravdu unutar postojećih predmeta (Demokratija i ljudska prava, npr.) ne mogu biti izgovor za neaktivnost nastavnog kadra, a posljedično i samih učenika. Pojmovi vezani za tranziciju pravdu mogu se jednako uspješno predstaviti i u sklopu drugih predmeta, pri čemu je kreativnost nastavnog osoblja jedini limitirajući faktor.

Ovdje ću pokušati zamisliti jedan primjer takve kreativnosti.

Poslužiću se romanom *Tvrđava* Meše Selimovića.

Sudnica u razredu

Usmjeravajući pažnju učenika na scenu silovanja, opisanu u romanu, pokušaću ih uvesti u raspravu o ratnom zločinu seksualnog nasilja. Na samom početku predložiću im da čas organizujemo kao suđenje, podijeliti ih u grupe i dodijeliti odgovarajuće funkcije: tužilaštvo, odbrana, porota, svjedoci i sl. Cijeli mogući scenario dalje neću razrađivati u detaljima. Šta na ovaj na ovaj način dobijam?

Nekorektno izvještavanje medija i neodgovorne izjave političara, koji vlastitu odgovornost žele sakriti iza tobožnjeg kolektivnog interesa, stvaraju osjećaj da suđenja za ratne zločine predstavljaju političke platforme na kojima se utvrđuje krivična odgovornost cijelih etničkih zajednica.

Prije svega, dobijam priliku da ih upoznam sa suđenjima za ratne zločine i s pojmom individualne odgovornosti u međunarodnom krivičnom pravu. Nekorektno izvještavanje medija i neodgovorne izjave političara, koji vlastitu odgovornost žele sakriti iza tobožnjeg kolektivnog interesa, stvaraju osjećaj da suđenja za ratne zločine predstavljaju političke platforme na kojima se utvrđuje krivična odgovornost cijelih etničkih zajednica. To unaprijed stvara otpor prema krivičnoj pravdi i rezultira inertnošću u uključivanju u procese veoma važne za budućnost generacija koje dolaze. Sam

spomen imena određenih sudskih institucija u određenim sredinama često stvara negativno raspoloženje, pa je svaki razgovor na ovu temu uzaludan, jer ste već na samom početku izgubili interes sagovornika. Uvođenjem u igru fikcionih likova iz književnosti i događaja koji ne upućuje direktno na događaje iz devedesetih godina na prostoru bivše Jugoslavije, očekujem da će komunikacija sa učenicima biti mnogo jednostavnija.

Očekivanja zasnovam na iskustvu radionica koje sam na ovu temu vodio. Na primjer, učenici iz Foče su spremniji razgovarati o zločinu silovanja japanskih okupacionih snaga za vrijeme Drugog svjetskog rata, nego li o istovjetnom zločinu masovno počinjenom u njihovom gradu prije dvadeset godina.

Krivično djelo

Roman *Tvrđava* u svom prvom poglavlju *Dnjestarske močvare* donosi priču o deseterici Sarajlija koji su se, nakon poraza otomanske vojske u bitci kod Hoćima (Hoćina),³ našli izgubljeni u dnjestarskim močvarama i tamo grupno silovali nezštićenu ženu, majku dvoje djece. Tu vidim priliku za upoznavanje učenika sa osnovnim pojmovima vezanim za međunarodno humanitarno pravo.⁴ Tekst daje mogućnost utvrđivanja svih elemenata krivičnog djela silovanja kao i utvrđivanje krivične odgovornosti likova umiješanih u zločin, što je i osnovni smisao svakog suđenja.⁵

³ Osman II poveo je vojsku od 300 000 vojnika Osmanlijskog carstva i napao tvrđavu Hoćin 1621. godine, gdje su se pod vodstvom vojskovođe Jana Karla Chodkiewicza bili utaborili Poljaci. Uprkos vojnoj nadmoći, Turci u tom boju nisu mogli pobijediti vojsku od 30 000 Poljaka.

⁴ Učenici se upoznaju sa pojmom oružanog sukoba, koji postoji onda kada se pribjeglo oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa ili između takvih grupa unutar jedne države.

⁵ Svaki razgovor o ratnom zločinu seksualnog nasilja zapravo predstavlja analizu sudske prakse prvenstveno međunarodnih krivičnih sudova za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, jer zapravo presude za ovu vrstu zločina do tada nisu ni postojale u međunarodnom krivičnom pravu, odnosno u sudskoj praksi vojnih tribunala u Njirnbргу i Tokiju, koji su prvi međunarodni krivični sudovi osnovani da bi se sankcionisali zločini poražene strane nakon Drugog svjetskog rata.

U ovom literarnom kvazisuđenju utvrđuje se odgovornost sljedećih osoba:

Ahmetaga Misira, krojač;

Ljutiti stari Hido, telal;

Mehmed Pecitava;

Ibrahim Paro, knjigovezac;

dvojica sinova berbera

Saliha s Alifakovca;

Hadži Husein, zvani Pišmiš;

Smail-aga Sovo, kazandžija;

Avdija Suprda, bajraktar u ratu, i

Ahmet Šabo.

U trećoj četi, deseterica Sarajlija odmah su se izdvojila, od straha pred nepoznatim krajem, nepoznatim neprijateljem, nepoznatim drugim vojnicima. U svakome od nas, za drugoga je bilo nešto njegovo, prisno, bili smo posrednici jedan drugome za misao o zavičaju i porodici, nijemo gledanje i čuđenje, šta to tražimo u tuđoj zemlji, osim svoje i tuđe nesreće.

Vraćao sam se među njih, kao da sam dolazio kući. Bili su obični ljudi, dobri. Neko je na vojnu došao zato što je htio, neko zato što je morao. Ahmetaga Misira, krojač, a ne pamtim ga drukčije nego pijana, dugo je želio da postane aga, a kad mu je to uspjelo, odmah su ga pozvali u rat, što sigurno nije želio. Ljutiti stari Hido, telal, pobjegao je od sirotinje. Snažni Mehmed Pecitava, uvijek golih prsa, najružnijim riječima je psovao i rat i onoga ko ga je izmislio i sebe što se prijavio, ali nikad nije htio da kaže što se prijavio. Ibrahim Paro, knjigovezac, rasječene gornje usne, što je, kažu, biljeg srećna čovjeka, imao je tri žene u Sarajevu, i šalio se da je od njih utekao. Dvojica sinova berbera Saliha s Alifakovca htjeli su da pobjegnu od berberskog zanata, iako je jedan od njih, stariji, ponio britvu iz očeve radnje, ali je brijao samo sebe, ni za živu glavu nikoga drugog. Hadži Husein, zvani Pišmiš, zapao u dugove i sklonio se u vojsku. Smail-aga Sovo, kazandžija, pošao s drugima, u piću i oduševljenju, pa je oduševljenje izojetrilo ubrzo, kad i piće. Avdija Suprda, lihvar u miru, bajraktar u ratu, dobar i pošten u oba posla, a ne zna se koji je gori.

Uvod u *Tvrđavu* nam predstavlja likove umiješane u zločin silovanja. U ovom literarnom kvazisuđenju utvrđuje se odgovornost sljedećih osoba:

Ahmetaga Misira, krojač;

Ljutiti stari Hido, telal;

Mehmed Pecitava;

Ibrahim Paro, knjigovezac;

dvojica sinova berbera Saliha s Alifakovca;

Hadži Husein, zvani Pišmiš;

Smail-aga Sovo, kazandžija;

Avdija Suprda, bajraktar u ratu, i

Ahmet Šabo.

Poslovi kojim su se optuženi bavili prije polaska u rat sugerišu da je riječ o običnim ljudima kakvim smo okruženi i na koje smo upućeni u svakodnevnom životu.

Ratni zločinci se ne rađaju sa đavoljim rogovima, ni ruzinavim ostima u svojoj ruci – obični su to ljudi, baš poput nas, i stoga se mnogi od njih i nakon počinjenja zločina lako utapaju u bezličnoj gomili izbjegavajući tako vlastitu odgovornost za počinjene zločine. Ahmetaga Misira je običan krojač – danas bi vjerovatno bio modni dizajner ili *fashion guru*. Hido je telal, danas bi bio glasnogovornik neke organizacije. Avdija Suprda, lihvar u miru, danas bi vjerovatno radio za neku mikro kreditnu organizaciju...

Opis zločina

U nastavku *Tvrđave* slijedi opis zločina, počinjenog u dnjestarskim močvarama.

Sa straže sam se predveče vratio konačisti, stopi čvrste zemlje među barama, s kolibom u kojoj je živjela još mlada žena, s troje djece, i s mršavom metiljavom kravom u staji od pruća. Brinula se o djeci i o kravi, sama, muž joj je sigurno s onu stranu močvare, protiv nas. Nije govorila o njemu, nije govorila ni o čemu, a nismo je ni pitali. Sklanjala se od vojnika, a uveče se s djecom zatovarala u kolibu.

Ličila je na lijepu mladu nevjestu u nekom našem posavskom selu, i gledali smo za njom dok je zamicala za staju, za šašu, čvrsta, uspravna, ali nismo ništa govorili. Možda zbog djece. Ili zbog bajraktara Avdage, koji bi glavu otkinuo svakomu zbog ružne riječi o tuđoj ženi. Ili smo se još stidjeli jedan pred drugim.

Toga dana, kad se sve desilo, nije bilo bajraktara, otišao je nekim vojničkim poslom, a ja sam bio na straži. Sačekali su me namračeni, s nekakvom zloradom prijetnjom u očima. – Idi u staju – rekli su mi. I samo su to ponavljali, kao naređenje, požurujući me i ne odgovarajući na moja pitanja. Djeca su čučala kraj vrata kolibe.

Obišao sam kuću i stog šaše, ušao u staju. Na zemlji je ležala žena. Ibrahim Paro se otresao od slame i paučine, i pritegovši kaš izišao, ne pogledavši me.

Žena je ležala mirno, golih butina, nije ni pokušala da se pokrije, čekala je da sve prođe. Kleknuo sam pored nje. Lice joj je blijedo, oči zatvorene, okrvavljene usne stisnute. Užas je prešao preko nje. Povukao sam bijelu rubinu i pokrio je, maratom pokušao da joj obrišem krv s lica. Tada je ona otvorila oči i pogledala me zapre-

Osobe zaštićene Ženevskom konvencijom su civili koji se u bilo kom trenutku i na bilo koji način nađu u slučaju sukoba ili okupacije u rukama jedne strane u sukobu ili okupacione sile čiji državljani nisu.

*pašteno. Nasmiješio sam se, da je umirim: ne boj se, neću ti ništa. Ali kao da se još više zaprepastila zbog toga, u očima joj je sijevnula mržnja. Izvadio sam iz torbe peksimit, nisam ga pojeo na straži, i pružio ženi: uzmi, daj djeci. Odbacila je peksimit, jarnosnom kretnjom, i pljunula mi u lice. A ja, ništa nisam učinio, nisam se ni pomaknuo, ni obrisao. Ukočila me njena muka. Jer, sve sam shvatio, u času. Da sam učinio **nasilje nad njom savladanom**, kao i ostali, podnijela bi stisnutih usana, i mrzila bi nas, pse, cijeloga života. A ljudski obzir i sažaljenje, nakon nasilja, što joj je izgledao kao potres, kuga, kob koju bog šalje i čemu lijeka nema, nenadno su probudili njeno dostojanstvo i pokazali joj mjeru **poniženja**. Od žrtve nedohvatne sudbine postala je žrtva surovosti. Ja sam tu ženu najteže povrijedio, teže nego svi ostali.*

Opisano djelo jasno sugerise da je riječ o zločinu silovanja⁶ i daljnja analiza je simulacija sudskog procesa u kome se utvrđuje krivična odgovornost pojedinaca izvan razumne sumnje uključenih u njegovo počinjenje. Ključni element krivičnog djela silovanja je odsustvo pristanka žrtve pri seksualnom kontaktu.

Dokazni postupak

Na suđenju se postavlja logično pitanje da li je uopšte bilo krivičnog djela, odnosno da li opisani akt predstavlja zločin silovanja. Stoga je veoma bitno dokazati da je seksualni akt bio bez pristanka žrtve.

Činjenica da je krivično djelo počinio podređeni ne oslobađa njegovog nadređenog krivične odgovornosti ako je nadređeni znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema počiniti takva djela ili da ih je već počinio, a nadređeni nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi takva djela ili kazni počinioce.

Dva odlomka uvodnog dijela romana *Tvrđava* jasno ukazuju da nije bilo pristanka žrtve na seksualni odnos sa prisutnim vojnicima.

Lice joj je blijedo, oči zatvorene, okrvavljene usne stisnute. Užas je prešao preko nje.

Ili sljedeći pasus:

*Da sam učinio **nasilje nad njom savladanom**, kao i ostali, podnijela bi stisnutih usana, i mrzila bi nas, pse, cijeloga života.*

U prilog mogućnosti da nije bilo riječ o silovanju može se koristiti čest argument odbrane optuženih za taj zločin, po kome je žrtva dala povoda *vojničkom udvaranju* ili kako nije bilo *kontinuiranog odbijanja seksualnog odnosa od strane žrtve*. Iz teksta je vidljivo da se žrtva zločina sklanjala od vojnika da bi izbjegla moguće incidente slične vrste:

*Nije govorila o njemu (mužu), **nije govorila ni o čemu**, a nismo je ni pitali.*

Sklanjala se od vojnika, a uveče se s djecom zatvarala u kolibu.

Interesantno je napomenuti da krivični zakoni pojedinih zemalja različito definišu moduse po kojima može doći do kažnjive nekonsensualne penetracije. Između ostalog, neki od zakona predviđaju da je to moguće:

- uz potrebu iznenađenja (francuski krivični zakon),
- psihološkog pritiska (švajcarski krivični zakon),
- lažnog predstavljanja (italijanski krivični zakon),
- ili drogiranja žrtve (kalifornijski krivični zakon),
- krivičnim djelom se smatra kada zatvorski čuvar ima seksualni odnos sa zatvorenim licem (njemačko pravo, kao i više država u SAD-u).

Pri analizi *Tvrđave* Meše Selimovića zapažamo da je pored nasilja, koje svi podrazumijevamo pri silovanju, pisac naznačio i druge mogućnosti koje isključuju dobrovoljnu prirodu seksualnog čina.

⁶ *Actus reus* krivičnog djela silovanja sastoji se u seksualnoj penetraciji, ma koliko neznatnoj: (a) vagine ili anusa žrtve penisom počinioaca ili bilo kojim predmetom kojim se počinilac poslužio ili (b) usta žrtve penisom počinioaca; kada do takve penetracije dođe bez pristanka žrtve. *Mens rea* je namjera da se postigne ova seksualna penetracija i znanje da se to događa bez pristanka žrtve. *Actus reus* je latinski izraz za čin *krivnje*, odnosno *actus reus* je akt koji u kombinaciji sa mentalnim stanjem (*mens rea*) počinioaca takvog djela konstituiše krivično djelo, odnosno zločin. *Mens rea* je subjektivni, mentalni odnos osobe prema djelu u vrijeme izvršenja djela, bez čijeg postojanja osoba ne može biti krivično odgovorna za djelo.

Krivima će se smatrati i osobe koje neposredne izvršioce snabdijevaju sredstvima ili na drugi način doprinose tome da ovi izvršavaju konkretna krivična djela.

Kako su je sinoć savladali? Na prevaru, silom, iznenada?

Nakon što je utvrđeno da opisani zločin predstavlja silovanje, postavlja se pitanje da li opisano krivično djelo predstavlja ratni zločin.⁷

Kvalifikacija

Da bi određeni zločin pripadao registru ratnih zločina potrebno je zadovoljiti određene opšte uslove. Prvi uslov je postojanje oružanog sukoba.

Iz tog čuda što se zove rat, zapamtio sam bezbroj sitnica i samo dva događaja, i pričam o njima ne zato što su teži od ostalih već što ih nikako ne zaboravljam. Provi se tiče jedne bitke, među mnogima. Otimali smo se o jedno utvrđenje, pleter nabijen zemljom. Mnogo je ljudi poginulo u močvarama oko utvrđenja, i naših i njihovih, crna voda ritova postala je zagasito-smeđa od krvi, zaudaralo je na pradávnog barsko korijenje, i na trule leševe, koje niko nije vadio.

Navedeni dio teksta *Tvrđave* jasno ukazuje na postojanje oružanog sukoba između dvije strane, kao i brojnim bitkama koje su trajale u prolongiranom vremenu što otklanja sumnju da je moglo biti riječi o kratkotrajnim nemirima, pobunama ili banditizmima.

Drugi uslov koji je potrebno zadovoljiti za primjenu Ženevskih konvencija jeste postojanje međunarodnog oružanog sukoba. Narator u romanu *Tvrđava* zapravo započinje svoju intimnu ispovijest upućivanjem na međunarodni sukob:

Ne mogu da pričam šta je bilo u Hoćinu,⁸ u dalekoj zemlji ruskoj.

Treći neophodan uslov za postojanje ratnog zločina zahtijeva da žrtve zločina moraju spadati u grupu *zaštićenih lica*. Osobe zaštićene Ženevskom konvencijom⁹ su civili koji se u bilo kom trenutku i na bilo koji način nađu u slučaju sukoba ili okupacije u rukama jedne strane u sukobu ili okupacione sile čiji državljani nisu. To se upravo potvrđuje u sljedećem pasusu, iz kojeg je vidljivo da je riječ o ženi i djeci, koji su u određenom dijelu sukoba potpali pod kontrolu okupacionih snaga čiji pripadnici nisu (*protiv nas*), što dovodi do primjene odredbi humanitarnog prava na ovu ranjivu zaštićenu kategoriju.

Sa straže sam se predveče vratio konačičtu, stopi čvrste zemlje među barama, s kolibom u kojoj je živjela još mlada žena, s troje djece, i s mršavom metiljavom kravom u staji od pruća. Brinula se o djeci i o kravi, sama, muž joj je sigurno s onu stranu močvare, protiv nas.

Pojedinačna odgovornost

Pošto je utvrđeno postojanje opštih uslova za počinjenje ratnog zločina, kao i veza zločina silovanja sa oružanim sukobom, potrebno je razmotriti krivičnu odgovornost osoba umiješanih u ovaj zločin. Međunarodno krivično pravo poznaje koncept individualne krivične odgovornosti. Osobe su optužene za ratni zločin silovanja¹⁰ zbog svog ličnog učešća u zločinu, a ne zbog toga što su pripadnici određene etničke grupe. Iako je riječ o više osoba koje su učestvovala u izvršenju zločina, ovdje nije riječ o kolektivnoj krivičnoj odgovornosti, nego o posebnoj vrsti individualne krivične odgovornosti predviđenoj u međunarodnom običajnom pravu¹¹ – zajedničkom zločinačkom

⁷ Ratni zločin predstavlja kršenje međunarodnog humanitarnog prava koji je počinjen tokom ratovanja od strane sukobljenih strana. Zločini koji su počinjeni u ratnom razdoblju ili na ratom zahvaćenom području, koji nemaju uzročno-posljedične veze s ratom, ne označavaju se kao ratni zločini. Danas se pod terminom ratni zločin smatra kršenje Ženevskih konvencija iz 1949. godine ili Haške konvencije iz 1907. godine.

⁸ Bitka kod Hoćina (Hoćima) odigrala se 1621. godina između vojnih snaga Osmanlijskog carstva i utaborenih jedinica poljske vojske.

⁹ Ženevske konvencije štite civile i druge osobe koje u trenutku izvršenja ne učestvuju u sukobu (ratni zarobljenici, ranjenici, bolesnici, brodolomci, sanitetsko i vjersko osoblje).

¹⁰ Naravno da su navedene osobe mogle biti optužene i za silovanje kao zločin protiv čovječnosti, ali uvođenje neophodnih elemenata koji konstituišu ovaj zločin, kao što je postojanje *sistematskog* ili *rasprostranjenog napada* protiv bilo koje kategorije civilnog stanovništva, može djelovati zbunjujuće za učenike. Dodatnu konfuziju može uzrokovati činjenica da zločini protiv čovječnosti, u užem smislu, ne predstavljaju ratne zločine, jer se oni baš kao i zločin genocida mogu počinuti i u miru.

¹¹ Običaj je, uz međunarodne ugovore, osnovni izvor međunarodnog prava. Običajno pravilo postoji ako se primjenjuje na opšti i konzistentan način u praksi država i ako ove djeluju sa sviješću o obaveznosti pravila. Osnovne forme kroz koje se manifestuje su: zvanične objave država, odluke međunarodnih i nacionalnih sudova, vojni priručnici, nacionalna zakonodavstva, zvanične izjave MKCK-a i rezolucije izglasane velikom podrškom.

Za svakog od optuženih, a naročito u slučaju Ahmeta Šabe, kao otežavajuća okolnost može se uzeti i argument *neukazivanje pomoći žrtvi, iako je optuženi imao mogućnost da tu pomoć pruži*. S druge strane, kao olakšavajuća okolnost eventualno bi se moglo uzeti u obzir kajanje.

poduhvatu.¹² Ovo je naročito važno zbog činjenice da o ovom vidu odgovornosti, razmatranom u praksi aktuelnih međunarodnih krivičnih sudova, ne postoji prethodno iskustvo u praksi sudova sa prostora bivše Jugoslavije, tako da njen smisao i pravna logika mogu biti nejasni.

Na kraju ovakvog pravničkog čitanja prvog poglavlja *Tvrđave*, kroz svojevrsno kvazisuđenje optuženim fikcionim likovima, sudsko vijeće (učenici!) treba odvagati iznesene argumente i odgovoriti na pitanje: Da li opisani događaj predstavlja ratni zločin?

Odgovornost za učešće u zajedničkom zločinačkom poduhvatu ne ograničava se samo na konkretne izvršioce djela silovanja. Ahmet Šabo nije silovao ženu. Nije to učinio ni bajraktar Avdaga, koji nije čak ni fizički bio prisutan u momentu počinjenja zločina. Učesnici poduhvata su također osobe koje neposredne izvršioce snabdijevaju sredstvima ili na drugi način doprinose tome da ovi izvršavaju konkretna krivična djela kojima se ostvaruje zabranjena svrha. Čuvanje straže za vrijeme počinjenja djela ili savladavanje žrtve nakon čega je izvršeno silovanje u tom slučaju stvaraju pretpostavke za izvršenje krivičnog djela.

Kazna

Prilikom izricanja kazni uzimaju se u obzir faktori poput težine krivičnog djela i individualnih prilika osuđenika. Silovanje je ratna praksa koja od davnina predstavlja tešku povredu međunarodnog humanitarnog prava, ali je tek od skora postala krivično sankcionisana kroz rad međunarodnih sudova za bivšu Jugoslaviju i Ruandu.¹³

Pri razmatranju kazne za počinjeni ratni zločin potrebno je takođe uzeti u obzir olakšavajuće¹⁴ i otežavajuće okolnosti¹⁵ vezane za izvršeno djelo.

Pri razmatranju otežavajućih okolnosti prilikom počinjenja zločina silovanja u romanu *Tvrđava* prvenstveno se može uvažiti *mladost ili ranjivost žrtve po drugoj osnovi*, što je jasno vidljivo u sljedećem pasusu:

Djeca su čučala kraj vrata kolibe (...) Obišao sam kuću i stog šaše, ušao u staju. Na zemlji je ležala žena.

Diskriminativni odnos tokom počinjenja zločina također predstavlja otežavajuću okolnost. U ovom slučaju je žrtva silovana jer je pripadala *drugoj strani*.

(...) u kojoj je živjela još mlada žena, s troje djece, i s mršavom metiljavom kravom u staji od pruća. Brinula se o djeci i o kravi, sama, muž joj je sigurno s onu stranu močvare, protiv nas.

Za svakog od optuženih, a naročito u slučaju Ahmeta Šabe, kao otežavajuća okolnost se može uzeti i argument *neukazivanje pomoći žrtvi, iako je optuženi imao mogućnost da tu pomoć pruži*.

S druge strane, kao olakšavajuća okolnost eventualno bi se moglo uzeti u obzir *kajanje*, koje je donekle vidljivo iz sljedećeg pasusa.

Ujutro smo sjedili pred stajom, natmureni, ozlojeđeni jedan na drugoga, ozlojeđeni na sebe i na cio svijet, zadavljeni barskom maglom a još teže maglom što se vukla po našim dušama. Žena je izvodila jedno po jedno dijete i umivala ih na pragu kolibe, a onda je ušla u staju, ne gledajući nas, dublje zabrađena, da sakrije krvave pečate, pomuzla kravu, i mlijeko odnijela u

¹² Najprije je potrebno zadovoljiti opšte uslove za postojanje zajedničkog zločinačkog poduhvata. Prvi uslov – *postojanje više osoba*, ispunjen je u opisanom tekstu, iz kojeg smo utvrdili i identitet optuženih osoba. Drugi neophodan uslov – *postojanje zajedničkog projekta, plana, ili svrhe, koji predstavlja ili uključuje počinjenje krivičnog djela* ispunjen je počinjenjem krivičnog djela silovanja. Ovdje je bitno istaći da ovakav plan ili svrha ne moraju biti izričito formulisani niti ranije dogovoreni, već mogu biti improvizovani na licu mjesta kao što je to bio slučaj u *Tvrđavi*. Treći neophodan uslov je taj da *optuženi učestvuje u ostvarenju zajedničke svrhe*.

¹³ MKSJ je takođe prvi međunarodni krivični sud koji je izrekao osuđujuće presude za silovanje kao vid mučenja i za seksualno porobljavanje kao zločin protiv čovječnosti, a isto tako i prvi međunarodni sud sa sjedištem u Evropi koji je izrekao osuđujuće presude za silovanje kao zločin protiv čovječnosti, nakon što je u jednom takvom predmetu presudio Međunarodni krivični sud za Ruandu.

¹⁴ Za olakšavajuće okolnosti dovoljno je da argumenti odbrane učine vjerovatnijim da te okolnosti postoje, nego da ne postoje.

¹⁵ Za razliku od olakšavajućih okolnosti, kada vijeće pri odmjeravanju kazne razmatra otežavajuće okolnosti, ono se u postojanje tih okolnosti mora uvjeriti *izvan razumne sumnje*, što je mnogo viši standard u utvrđivanju krivice optuženog.

Činjenica da je krivično djelo počinio podređeni ne oslobađa njegovog nadređenog krivične odgovornosti ako je nadređeni znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema počiniti takva djela ili da ih je već počinio, a nadređeni nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi takva djela ili kazni počinioce.

kuću. **Uzdišući**, *Paro je pominjao boga. Ostali su sjedili ukočeni, bez riječi.*

Krivična u odsustvu

Postojanje krivične odgovornosti bajraktara Avdage posebno je interesantno analizirati, uzimajući u obzir da on nije bio fizički prisutan u momentu činjenja zločina.

Ličila je na lijepu mladu nevjestu u nekom našem posavskom selu, i gledali smo za njom dok je zamicala za staju, za šašu, čvrsta, uspravna, ali nismo ništa govorili. Možda zbog djece. Ili zbog bajraktara Avdage, koji bi glavu otkinuo svakomu zbog ružne riječi o tuđoj ženi. Ili smo se još stidjeli jedan pred drugim. Toga dana, kad se sve desilo, nije bilo bajraktara, otišao je nekim vojničkim poslom, a ja sam bio na straži.

Zapovjedni položaj bajraktara Avdage, u okviru vojne formacije koja je počinila zločin, daje priliku da se razmotri još jedan koncept individualne odgovornosti – odgovornost zapovjednog lica ili komandna odgovornost. Činjenica da je krivično djelo počinio podređeni ne oslobađa njegovog nadređenog krivične odgovornosti ako je nadređeni znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema počiniti takva djela ili da ih je već počinio, a nadređeni nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi takva djela ili kazni počinioce. I u ovom slučaju je potrebno zadovoljiti određene kriterije prilikom utvrđivanja nečije odgovornosti. Odnos nadređeni – podređeni postoji ako nadređeni ima *efektivnu kontrolu*, odnosno *faktičku sposobnost da spriječi i kazni kriminalno postupanje podređenog*. Da je Avdaga imao takvu vrstu uticaja na ostale vojnike vidi se iz straha naratora od njegovog autoriteta u vojnoj jedinici.

Ili zbog bajraktara Avdage, koji bi glavu otkinuo svakomu zbog ružne riječi o tuđoj ženi.

Drugi element za utvrđivanje komandne odgovornosti, *nadređeni znao ili je bilo razloga da zna*, može biti utvrđen i na posredan način, uzimajući u obzir činjenicu da je zapovjednik bio svjestan rizičnog ponašanja i karaktera članova svoje jedinice.

(...) ljudi su se izmijenili u dugim mjesecima ratovanja, postali su grublji, nemilosrdniji, možda zbog beskrajnog prostora koji ih je odvajao od kuća, možda zbog suro-

vosti koju nameću rat i stalna blizina smrti, pa opet, zar se ljudi mogu toliko promijeniti, da u jednom času ostanesh zaprepašten, i pitaš se u čudu: ko su ovi ljudi?

U ovom smislu je ilustrativan dio teksta koji govori i o labavom karakteru pojedinih boraca.

Ahmetaga Misira, krojač, a ne pamtim ga drukčije nego pijana (...) Snažni Mehmed Pecitava, uvijek golih prsa, najružnijim riječima je **psovao** (...) Ibrahim Paro, knjigovezac, imao je **tri žene** u Sarajevu (...) Hadži Husein, zvani Pišmiš, **zapao u dugove** i sklonio se u vojsku (...) Smail-aga Sovo, kazandžija, pošao s drugima, u **piću i oduševljenju**.

Treći element za utvrđivanje komandne odgovornosti bajraktara Avdage je prilično labav. On predviđa da *nadređeni nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi takva djela ili kazni počinioce*, što je u osnovi nemoguće ukoliko zapovjednik nije znao za počinjeni zločin.

I dok smo čekali da dođe neko iz štale, da se sastavi zapisnik o smrti, jer nije umro (sin berbera Saliha) ni od kuršuma ni od neprijateljske sablje, gledali smo razjapljenu crvenu ranu na vratu, i sa strahom iščekivali šta će učiniti mlađi brat koji je neprestano, bez jauka i bez suza, buljio u preklani vrat (...) Kad su Mula Ibrahim i njegov mlađi pomoćnik, **sačinili zapisnik**, potpuno nepotrebno, jer se nije znalo zašto se zaklao, a **niko nije pominjao sinočnje nasilje**, niti se moglo dovesti i u kakvu vezu...

Zapisnik o smrti i sličnim incidentima dio je vojničke prakse od koje nisu odustali počinioци zločina kada je trebalo registrovati samoubistvo jednog od sinova berbera Saliha s Alifakovca. S druge strane, *niko nije pominjao sinočnje nasilje* za što je također bilo potrebno sačiniti zapisnik i dostaviti ga na uvid bajraktaru Avdagi. Iz toga se da zaključiti da bajraktar Avdaga zaista nije znao za počinjeno silovanje, pa shodno tome nije bio ni obavezan da, u okviru komandne odgovornosti, kazni počinioce zločina.

Riječ porote

Na kraju ovakvog pravnčkog čitanja prvog poglavlja *Tvrđave*, kroz svojevrsno kvazisuđenje optuženim fikcionim likovima, sudsko vijeće (učenci!) treba odva-

Meša Selimović se potrudio da svakog od aktera zločina silovanja u nastavku djela *Tvrđava* sustigne zaslužena pravda.

gati iznesene argumente i odgovoriti na pitanje: Da li opisani događaj predstavlja ratni zločin?

Rukovođeni iznesenim piščevim argumentima, na prvi pogled izgleda sasvim izvjesno da je grupa vojnika izvršila ratni zločin silovanjem nezaštićene žene u dnjestarskim močvarama. Primjena opšteg načela međunarodnog prava *nullum crimen sine lege*,¹⁶ po kojem *nema kažnjivog djela ako nije propisano zakonom*, ukazuje na ograničenost sudske pravde u procesu suočavanja s prošlošću. Činjenica da ratni zločin konstituišu teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. godine i povrede prava i običaja ratovanja (regulisano Haškim konvencijama iz 1907. godine), a da je zločin silovanja u romanu *Tvrđava* počinjen 1621. godine, zapravo isključuje krivičnu odgovornost počinitelca zločina, i zbog drugog pravnog principa po kojemu nije dozvoljena retroaktivna primjena zakona. U sudskom smislu ne postoji krivična odgovornost za evidentno počinjeni zločin i svi optuženi bili bi oslobođeni od strane sudskog vijeća.¹⁷ Osjećaj da bi počinioci zločina mogli proći nekažnjeno bio je prisutan i kod autora *Tvrđave*. Koncept pravde prevazilazi njenu sudsku dimenziju, prema kojoj počinio zločina uz kvalitetne resurse (finansijsku potporu i iskusne pravne zastupnike) često izbjegavaju odgovornost za počinjena nedjela. Meša Selimović se potrudio da svakog od aktera zločina silovanja u nastavku djela *Tvrđava* sustigne zaslužena pravda.

I svi su izginuli (...) Ahmet Misira je kratko bio aga, i skupo je to platio (...) Ibrahim Paro se zauvijek oslobodio svojih žena, dotukla su ga tri Rusa (...) Husein Pišmiš je otplatio sve ovozemaljske dugove, glave pobodene u dnjestarsku močvaru (...) Stariji od dvojice braće zaklao se britvom jednoga ranog jutra u ukrajinskom selu gdje smo zanoćili (...) Smail-aga je pobjegao kući prije završetka vojne (...) zadavili su ga kao vojnog bjegunca.

Jedinom akteru opisanog silovanja za koga je postojala sumnja da je bio odgovoran po komandnoj odgovornosti, Selimović je podario najbizarniju sudbinu – da živ izađe iz rata, a pogine na povratku kući kada je pomislio da je konačno siguran od aveti prošlosti. Književnost u

ovom primjeru ima ulogu moralnog sudije, čiji autoritet nadilazi ograničeni prostor sudnica za ratne zločine.

Avdija Suprda, barjaktar, koji je ostao živ u stotinu juriša i iznio čitavu kožu ispred hiljadu kuršuma, počeo je da se bavi voćarstvom, kad se vratio, poslije rasula vojske, u svoje selo Lasicu. Pao je s kruške i umro.

Završna riječ

Da zaključim: ovakvo čitanje književnog djela – u formi kvazisuđenja – pružilo mi je mogućnost da

- a) učenicima približim bitne pojmove vezane za međunarodno humanitarno pravo,
- b) informativno ih upoznam sa sudskom praksom vezanom za sankcionisanje ratnih zločina,
- c) uvedem ih u širi koncept tranzicione pravde.

Smatram to prvim korakom u smjeru razvijanja svijesti o važnosti promovisanja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava. Zločincima je potrebno suditi radi cjelokupnog društva koje se kroz proces tranzicione pravde oslobađa krivične odgovornosti. Istovremeno, ono propituje i vlastitu moralnu odgovornost za počinjene zločine, bez čega je teško zamisliti postkonfliktni oporavak cjelokupnog društva. ●

¹⁶ Načelo *nullum crimen sine lege*, po kojem *nema kažnjivog djela ako nije propisano zakonom*, ima za svrhu da spriječi krivično gonjenje pojedinaca za djela za koja je ovaj razumno vjerovao da su u vrijeme izvršenja bila u skladu sa zakonom, predstavlja osnov za isključenje krivične odgovornosti počinioca silovanja. Potrebno je, dakle, dokazati da je relevantna norma običajnog ili ugovornog prava bila pristupačna onome ko je djelovao na protivpravan način tj. da je mogao saznati za normu i predvidjeti posljedice u slučaju njenog kršenja.

¹⁷ Ova spoznaja izaziva nelagodu zbog kontradikcije svih činjenica koje ukazuju na počinjeni zločin, uz istovremeno nepostojanje krivične odgovornosti počinitelca. To je istovremeno dobra prilika da se ukaže na ograničenost suđenja za ratne zločine koja nikada ne mogu predstavljati punu satisfakciju žrtvama zločina. Zbog toga je neophodno posmatrati širi koncept tranzicione pravde, koji pored suđenja za ratne zločine (pravo na pravdu) posjeduje i druge mehanizme koje je potrebno zadovoljiti da bi se društvo suočilo s negativnim nasljedem prošlosti. Tu se prvenstveno podrazumijeva pravo na istinu (komisije za istinu i pomirenje, pristup arhivama vezanim za sukobe i povrede ljudskih prava...), satisfakcija za žrtve (u vidu reparacija, restitucije, memorijalizacije...) kao i institucionalne reforme.

slika

Matursko veče

ideju slijedi

od žljezda manije

da mozak vrijedi.

Стручно усавршавање

Reformar's Coming

Иако је пета и посљедња сезона емитована давне 2008. године, а у сусједним земљама свих пет 2010. (у БиХ никад), серију *Жица* вриједило би погледати свакоме ко има везе с образовањем. У најгорем случају, зато да бисмо се припремили на оно што нас чека. Али има и других опција...

Ненад Величковић

Фотографије
Ова и странице 58. и
59: Кадрови из серије
The Wire, 4. сезона

56

Прва сезона серије *Жица* (*The Wire*) емитовала се 2002. године, али упркос одличним критикама није добила нити једну награду, а ни по гледаности није била у врху. Исто се поновило и наредне године. Тек кад се појавила на DVD-у и постала лако доступна публици изван Америке, добила је пажњу какву заслужује. До 2008. снимљено је пет сезона, укупно 60 епизода, а и данас се на интернету могу наћи њени фанови који размјењују снове о наставку снимања. Аутори сценарија, један новинар и један полицајац, успјели су испричати широко засновану причу о трговини дрогом у Балтимору. Информације којима су располагали, стечене дугогодишњим искуством (у полицији и редакцији црне хронике) у комбинацији са

режијом у документаристичком маниру, уз одличан кастинг и изврсну глуму махом непознатих глумаца, резултирали су увјерљивошћу какве на малим екранима никада није било. Критичари су, без много претјеривања, цијелу сагу назвали најбољом социолошком студијом икада виђеном на малим екранима. Свака од пет сезона провоцирала је многобројне дебате, о темама отвореним у серији расправљало се на универзитетима, писале су се и браниле дисертације, објављивале књиге и зборници радова.

Балтимор је, за неупућене, лучки град на источној обали Сједињених Држава, у сусједству Вашингтона, Филадельфије и Њујорка. Већинско становништво је црначко, насељено махом у сиромаш-

Кључна ријеч: *The Wire* – неколико критичара прогласило је серију најбољом на телевизији, укључујући *TIME*, *Entertainment Weekly*, *Chicago Tribune*, *Slate*, *San Francisco Chronicle*, *Philadelphia Daily News* и *The Guardian* који је пратио сваку епизоду на седмичној бази на свом блогу те издао књигу *The Wire Re-up*. Charlie Brooker, колумнист из *The Guardian* и аутор BBC-ја прогласио је вјеројатно најбољом телевизијском серијом у посљедњих 20 година. Магазин *TIME* прогласио је 2009. године серију најбољом протеклог десетљећа. Узречица једног од најпопуларнијих ликова – *Omar's Coming* (у преводу: Ето Омара) – постала је њен препознатљиви знак.

шним четвртима, у којима цвјета трговина дрогом. Прва епизода прати лов на вођу Берксдејл клана који држи источни дио града, у коме специјална полицијска јединица прислушкујући телефонске разговоре (отуда назив серије; *жица* се у жаргону односи на прислушкивање) постепено открива цијелу једну војнички строгу и ефикасну организацију.

Велики број ликова и скоро исто толико паралелних прича (због чега испрва гледаност није била велика, јер је све то било тешко пратити, из седмице у седмицу) дали су простор сценаристима да проблему приђу с различитих страна и освијетле практично све аспекте нарко-бизниса – од спреге политичара и дилера, неопходне за прања новца (али и за финансирање изборних кампања), преко корумпиране полиције и неефикасног судства, до дјеце која практично од основне школе бивају регрутована и раде на улици асистирајући дилерима.

Управо су дјеца у средишту четврте сезоне, која је тема овог осврта, а која је по многим можда најбоља од свих пет емитованих. Истина, конкуренција је оштра: трећа сезона базирала се на експерименту једног од шефова полиције, који је на три локације у Балтимору практично легализовао продају дроге. (Укучајте *Hamsterdam*.) Друга прати борбу лучког синдиката, чији вођа, да би обезбиједио довољно новца за лобисте у градској управи, за пројекат оживљавања докова, улази у дил с кријумчарима и трговцима бијелим робљем; пета анализира допринос медија нерјешавању проблема. Али неке теме протежу се на више сезона. Тако су избори једна од њих, или пак бирократизација полиције.

Школска година

Два бивша полицајца, Колвин и През (први је онај који је *легализовао* дрогу, након чега је пензионисан, а други је отпуштен из службе јер је случајно у акцији убио полицајца; иначе је у специјалној јединици био аналитичар података), ангажована су почетком школске године у школи коју похађају махом црначка дјеца. Пратимо овог другог, који као наставник математике наилази на

потпуну опструкцију ђака, која не виде разлог да се баве једначинама, нити било чим што је у програму предмета. Међу њима су четворица дјечака, сваки на другачији начин повезан с дрогом.

Најмон је син убице из клана Берксдејл који је у првој сезони осуђен на доживотну робију. Његова размажена и приглупа мајка од њега очекује да крене очевим стопама и зарађује продајући дрогу. Мајкл живи с мајком која се дрогира, и млађим братом о коме се углавном он брине, и очухом који га је некада сексуално злостављао. Ренди нема родитеље, живи са старатељицом, у страху да га не врате у дом. Дјукијеви родитељи су такођер овисници. Дјукијева одјећа смрди јер нема другу, све што добије родитељи продају да би купили дрогу...

Немогуће је на овако малом простору препричати како се све кроз њихове четири различите животне ситуације комплексно и дубоко улази у проблем наркоманије, а заправо кризе цијелог система заснованог на нехуманим вриједностима. Покушаћемо се овдје осврнути само на један аспект, школу, која је у четвртој сезони серије одабрана као једно од кључних мјеста за разумијевање балтиморског синдрома. Практично, радња четврте сезона серије уоквирена је трајањем школске године.

Школа је, судећи по начину како је приказана у другим серијама и филмовима, типична америчка јавна школа у сиромашним градским четвртима. У њу се улази под строгим надзором професионалног обезбјеђења, дежурних наставника и саме директорице. Директорица је фокусирана на одржавање дисциплине, јер је то једини начин да се смањи насиље (па ипак ће једна ученица изрезати лице другој). Осим тога, њен други циљ је испунити стандарде пролазности. Уколико дјеца покажу лоше резултате на завршном тестирању, она и наставници могу остати без посла.

Наставници су усредсређени на тај циљ и настава се своди углавном на припрему за завршни годишњи тест. Једини изузетак је През, који се тој рутинизацији знања противи и који успијева придобити пажњу дјеце тек кад их уведе у теорију вјероватноће и кад она на

улицу захваљујући том стеченом знању почну добијати на бацању коцки. Секвенце с његових часова вриједило би убацити у силабусе методике, не само за предмет математике. Заправо, то је скривени разлог зашто овај текст настаје: агитујемо да серија *Жица*, четврта сезона, уђе у планове стручног усавршавања!

Вјежбе хорског говорења

Неколико тема у вези с њом могло би се покренути на састанцима стручних и педагошких актива.

Прво, зашто понављамо туђе грешке и уводимо екстерну матуру на начин који се показао погрешним. Масовна тестирања ученика не могу дати праву слику њиховог знања, него само неколико нивоа, и то оних нижих. Осим тога, она су дискриминирајућа, на различите начине, јер немају сва дјеца ни исте услове, ни ресурсе за учење, ни исте стартне позиције, ни једнако отворене перспективе. Најзад, она су фрустрирајућа за наставнике и уништавају креативни аспект тог посла.

Друго, шта је сврха семинара и радионица које окупљају наставнике. У серији имамо прилику видјети цијелу зборницу окупљену испред платна са power-point презентацијом, натјеране да углас одговарају, или гласно читају методичке формуле, као дјеца у вртићу. Паралелно с том трагикомичном секвенцом монтирана је још једна врло слична, с полицајцима, којима такођер неко досадан и некомпетентан соли памет. Ко може тврдити да се исто не догађа и овдје, у смислу губљења времена и понижења наставника?

И треће, коме се исплати да невладин сектор држи даље од учионица, односно зашто је различите иницијативе, које су у правилу боље од онога што нуде важећи курикулуми, немогуће укључити у редовне школске активности? У серији видимо како цијели академски тим, састављен углавном од дјечијих психолога, настоји кроз специјално осмишљен програм помоћи дјецы неприлагођеној раду у групи и разреду. Школа, уз одобрење надлежних власти, полакоми се на новац који с тим

Текст пјесме са шпице серије
Tom Waits
Way Down In The Hole

When you walk through the garden
you gotta watch your back
well I beg your pardon
walk the straight and narrow track
if you walk with Jesus
he's gonna save your soul
you gotta keep the devil
way down in the hole
he's got the fire and the fury
at his command
well you don't have to worry
if you hold on to Jesus hand
we'll all be safe from Satan
when the thunder rolls
just gotta help me keep the devil
way down in the hole
All the angels sing about Jesus' mighty sword
and they'll shield you with their wings
and keep you close to the lord
don't pay heed to temptation
for his hands are so cold
you gotta help me keep the devil
way down in the hole

Дубоко на дну рупе

Кад пролазиш вртом
чувај се
то јест, пардон,
ходај правим путем
ако ходаш с Исусом
спасиће ти душу
а врага мораш држат
дубоко на дну рупе
ватром и бијесом
управља он
али бринут не мораш
ако се држиш чврсто Исусове руке
ништа нам не може Сотона
када загрми
само ми помоћ мораш задржат врага
дубоко на дну рупе
Анђели сви пјевају о Исусовом моћном мачу
они ће те својим крилима штитити
и чувати уз господара
нека те не одврате
његове ледене руке
само ми помоћ мораш задржат врага
дубоко на дну рупе

пројектом долази у школу, и одобрава пројекат, али другачије методе изазивају у школском колективу и градској администрацији подозрење и добар дио енергије стручног тима одлази на бирократско препуцавање, умјесто на рад с дјецом.

Незадовољство сценариста стањем у образовању лако се може ишчитати из начина на који воде причу. Као и у случају с либерализацијом дроге у претходној сезони, по угледу на концепт Хамстердама, и овдје се нуде нека практична рјешења. Али без лажног оптимизма; аутори серије не вјерују да рјешења могу успијевати селективно. Управо дубина и ширина њиховог захвата у балтиморску (а заправо америчку) стварност показује како се мијењати мора све, истовремено. И медији, и закони, и изборна пракса, и школа, и однос локалне заједнице према изворима проблема.

Околности у којима ће се наћи четири дјечака на крају сезоне персонализираће (то је још један адут серије) сву сложеност проблема. Пажљивом гле-

датељу њихове приче биће више него довољне да схвати гдје су слабе тачке постојећег система и како треба вршити притисак на њих.

Управо у том умјетнички снажном позиву гледаоцима да се ангажују, тако што неће даље учествовати у деструкцији људских вриједности, видимо главни разлог за нашу агитацију: да се четврта сезона *Жице* уврсти у програме стручног усавршавања наставника, као вид критичког промишљања американизације нашег школског система. ●

Фотографија
Наредне двије стране:
Мраз, Љубљана

Kroki iz parka

Ledolomka

Možda je vrijeme da počnemo razmišljati o večernjim školama obrazovanja za roditelje?

Tri prijatelja uživaju u toplom danu i pivu. Mogli bi biti pijanci, ali to za ovu priču nije bitno. Jedan od njih vadi iz džepa neki keksić i pruža ga djevojčici koja zaostaje za majkom. Ona primi dar, zahvali osmijehom. Ali majka, koja se baš tad okrene, s kesama u rukama, namršti se.

– Odakle ti taj keks?

– Od mene, kaže čiko, i nasmiješi se majci, jednako kao i djevojčici.

Majka odlučila da ga ne primjećuje.

– Šta smo se dogovorile, obrati se djevojčici.

Djevojčica ima tri godine i majku koja ne razlikuje dogovor od dresure. Majčine su ruke zauzete kesama i zato njena riječ mora biti čvrsta, kao lanac.

Roditelji skloni ovakvim mjerama opreza prije su pravilo nego izuzetak. Njihov odgojni kompas upravlja se prema strahu. Oni razmišljaju mozgom divljači. Svaki šušanj, svaka sjena, svaki pokret u daljini, sve je to opasnost koja prijete njihovom potomstvu, njihovim genima, njihovoj krvi.

Rasprave o tome ko i kako danas odgaja djecu slabe su bez pitanja o tome ko i kako odgaja roditelje. Koliko škola danas ima programe sedmičnog rada s

roditeljima, koliko je nevladinih organizacija prepoznalo važnost ovog zupčanika u mehanizmu obrazovnog sistema? Jesu li magazini za žene i rubrike *porodica i dijete* jedina mjesta edukacije o cjeloživotnom roditeljstvu?

Čudna je ta stvar, da čovjek koji napravi nekoliko prekršaja u vožnji mora ići ponovo na obuku, ali čovjeku čije dijete nije sretno, koje vene i kome se svijet u duši sparuuje niko ne daje kaznene poene i na kraju ne oduzima dozvolu. Na sve strane polažu se razlike predmeta, cvjeta biznis dokvalifikacija, štancaju se diplome, certifikati i uvjerenja kao kutije za pizze, ne može se valjak za krečenje podići bez nekog papira, ali za podizanje čovjeka dovoljno je, eto, uzdati se u instinkt. Ili je to čudno samo nekome ko misli da djeca nisu predmet vlasničkih odnosa i imovinskog prava?

U međuvremenu, muškarac, onaj među trojicom koji je izvadio keksić, ostaje s vraćenim slatkišem u rukama. Majka ne misli o tome da je svojim gestom možda nanijela nepravdu nepoznatom čovjeku. Ona kao ledolomac krči put kroz svijet koji svojim dahom smrzuje.

Fast-food književnost

Jednoobrazno isticanje različitosti

Za slučaj da trilogija Veronice Roth pomoću filmskih trikova uđe u lektiru (zamišljamo nastavnicu ili nastavnika književnosti koji će uprkos strogom planu i programu odvojiti jedan čas da razgovara s đacima o knjigama za gledanje u kinu), nudimo nekoliko korisnih zapažanja o ovoj zanimljivoj replici *Igara gladi*.

Dejan Ilić

Fotografija
Jedan od plakata za
film *Drugačija*

62

Početak godine u bioskope je stigao film *Divergentni*.¹ Reč je o ekranizaciji prvog dela trilogije *Divergentni*, *Pobunjeni* i *Odani* američke autorke Veronice Roth.² Ti romani objavljeni su u periodu 2011-2013. i pripadaju posebnom žanru literature za mlade – naučnofantastičnoj distopiji. Istom žanru pripada i trilogija *Igre gladi* američke autorke Suzanne Collins. Svoje knjige S. Collins je objavila u periodu 2008-2010. Godine 2012. videli smo film *Igre gladi*, snimljen prema prvom delu trilogije. U 2013. je prikazan i drugi deo, *Lov na vatru*, a očekuju se još dva nastavka po predlošku poslednjeg dela trilogije. Dok čeka da na bioskopskom platnu vidi kraj prve priče, publika je 2014. već uvedena u novi filmski serijal *Divergentni*. U obe trilogije glavna junakinja je šesnaestogodišnja devoj-

ka jakog karaktera, visprena, veoma spretna i iznenađujuće telesne snage. Obe trilogije tematizuju nepravedne društvene poretke i mogućnost da im se pruži otpor. Prema žanrovskim pravilima distopije, i u *Igrama gladi* i u *Divergentnima* preispituju se šanse za menjanje postojećeg i izgradnju boljeg sveta. I u štampanom i u filmskom izdanju, obe trilogije ostvarile su veliku zaradu. *Igre gladi* spadaju u dvadesetak finansijski najuspešnijih filmova ikada snimljenih. Stoga ne čudi što se i književna i filmska industrija trude da održe

¹ *Divergent*, reditelj Neil Burger, u glavnim ulogama Shailene Woodley, Theo James, Ashley Judd, Kate Winslet.

² Sva tri dela prevela je Jasmina Marković Karović. Prve dve knjige preveda objavljene su 2013, a treća 2014. godine.

Ključna riječ: distopija – ideja društva, općenito u pretpostavljenoj budućnosti, koju karakteriziraju negativni, antiutopijski elementi, koji variraju od ekoloških do političkih i društvenih pitanja. Distopijska društva, koja najčešće pretpostavljaju pisci fikcije, kulminirala su u velikom nizu podžanrova, te se pojam često koristi da aktualizira pitanja koja se tiču društva, okoliša, politike, religije, sociologije, duhovnosti ili tehnologije koja se može pojaviti u budućnosti. Iz tog je razloga pojam preuzeo oblik mnoštva pretpostavki kao što su onečišćenje, siromaštvo, kolaps društva ili politička represija i totalitarizam. Slavni prikazi distopijskih društava uključuju romane 1984., o totalitarnoj super državi, Vrlji novi svijet, o eugenički oblikovanom ljudskom društvu, i Fahrenheit 451, u kojem država spaljuje knjige iz straha od pojave neovisnog mišljenja. Željeznu petu, roman Jacka Londona je Erich Fromm opisao kao najraniju moderanu distopiju.

korak i sačuvaju inerciju početnog uspeha. U toj želji nema ničeg neobičnog. Čudi, međutim, niz podudarnosti između ova dva izdavačka i filmska poduhvata, koje se teško mogu dovesti u vezu s uobičajenim shvatanjem književnosti uopšte i književnosti za mlade posebno. Za filmu industriju važe nešto drugačija pravila, pa bismo čitavu stvar mogli da vidimo i kao prodor producentske logike u zabran književnosti i izdavaštva. Šta to u stvari znači i o kakvoj književnosti tu govorimo?

Logika filmske industrije vođena zaradom

Podimo od jedne filmske podudarnosti koja lako upada u oči i sugerise o čemu se zapravo radi: mislim na sličnost između dve glumice u glavnim ulogama u ovim ekranizacijama, koja potpuno odgovara sličnosti između junakinja dveju trilogija. Nešto mlađa od njih Shailene Woodley – koja igra divergentnu (ili, jednostavno, drugačiju, različitu) Beatrice Prior iz novije trilogije – često se u intervjuima žali što novinari i kritičari ne propuštaju da naglase njenu fizičku sličnost sa Jennifer Lawrence, koja se pojavljuje kao Katniss Everdeen u *Igrama gladi*. Kao i Lawrence pre nekoliko godina (pre nego što je dobila Oscara 2014. i ušla u red velikih glumica), Woodley je zvezda u usponu i sva je prilika da su je producenti izabrali za glavnu ulogu u *Divergentnima* pored ostalog i zato što i likom i glasom i načinom glume neodoljivo podseća na svoju malo stariju kolegicu iz prethodnog serijala. Dva nastavka iz prve filmske trilogije i prvi deo iz druge spadaju u visokobudžetne filmove i po ulozenim sredstvima za njihovu realizaciju i po izboru glumaca (u drugoj trilogiji, u jednoj od većih uloga pojavljuje se i izuzetna Kate Winslet), pa nema sumnje da su pravljeni sa velikim ambicijama koje se delom moraju ticati i očekivane zarade. Pri tom je očito da se autori kasnijeg serijala čvrsto naslanjaju na uspeh prethodnog i žele da ga ponove upravo ponavljanjem njegovih osnovnih elemenata. Isto se može reći i za književno delo Veronice Roth u odnosu na priču Suzanne Collins.

Na planu vizuelnih sličnosti, upadljiva je i podudarnost simbola vatrenih krugova

koji su se našli i na koricama i na plakati- ma za *Igre gladi* i *Divergentne*. Nešto manje pažljivi čitalac lako bi zbog korica mogao pomešati dve knjige, što je svakako bila jedna od intencija izdavača: da čitalac kome su se dopale *Igre gladi* već na prvi pogled prepozna slično štivo u *Divergentnima*. O odnosu između knjiga i filmova *Igre gladi* i *Divergentni* svakako treba primetiti i to da su u oba slučaja ekranizacije znatno kvalitetnije i uverljivije od literarnih predložaka. To se ne događa često, uglavnom su književna dela uspešija od filmova koji su snimljeni po njima. Za to ima više razloga: ukratko, filmovi su obično tek jedna od mogućih interpretacija i ma koliko da su uspešni i uverljivi, gotovo redovno im je značenje siromašnije od književnog teksta koji tumače, pored ostalog i zato što taj tekst ne mogu verno i do kraja vizuelno predstaviti. Šta nam to govori o romanima iz ove dve trilogije? Rekao bih da tu imamo posla sa jakim novim trendom u popularnoj književnosti za mlade: radi se o nekoj vrsti generičke (opšte ili bezlične) književnosti ili književne konfekcije (koja se piše prema *standardnim veličinama* publike kojoj se obraća). Stoga nema razloga čitati neku od tih knjiga više puta – svako novo delo tako liči na prethodno da mladi čitalac ima utisak da sve vreme čita jednu knjigu. Po čitanju može mirno da je baci i kupi novu, istu takvu.

Generička književnost

Sumnja koju pobuđuju *Igre gladi* i *Divergentni* – dakle romani iz ove nove književne kategorije (konfekcije) – svodi sa na pitanje da li su ih zaista napisale osobe potpisane kao njihove autorke? Ako jesu, kako je moguće da dve osobe pišu na gotovo identičan način? To je malo verovatno. Sva je prilika da imamo posla sa autorskim timovima koji prema utvrđenim pravilima dopunjuju početnu zamisao o priči i karakterima i razrađuju osnovni zaplet. Sasvim je moguće da su na ideju o *Igrama gladi* i *Divergentnima* zaista došle Suzanne Collins odnosno Veronica Roth, ali je takođe izvesno da su dijaloge prema njihovoj zamisli ispisali i karaktere razvili takozvani pisci iz senke, jer se u toj meri podudaraju narativni stilovi u ove dve trilogije. U kolektivnom radu, gde je

Igre gladi spadaju u dvadesetak finansijski najuspešnijih filmova ikada snimljenih. Stoga ne čudi što se i književna i filmska industrija trude da održe korak i sačuvaju inerciju početnog uspeha.

autorstvo u drugom planu, nije problem ni preuzeti modele već uobličjenih junaka iz drugih priča. Betrice Prior jeste književna replika Katniss Everdeen. Sve to su priznati postupci u industriji pravljenja filmova, ali se do sada nismo sa tim susretali u književnosti izvan okvira onoga što se nekada nazivalo *petparačkim romanima*. Danas se slični romani nameću kao relevantna literatura za mlade. I ne bi bilo u tome ništa sporno, da takav tržišni pristup književnosti nije u koliziji sa učincima koji su joj svojstveni.³

Kolektivni rad nužno vodi ka siromašnijem književnom tekstu naprosto zato što se prethodno moraju odrediti smernice i obrasci kojih će se pridržavati svi članovi autorskog tima kako bi delo na kraju bilo ujednačeno i celovito. Jednostavno pripovedanje u prvom licu u sadašnjem vremenu (zbog izostanka razlike između pripovednog i doživljajnog *ja*,⁴ ova kruto zadata i nepromenljiva narativna perspektiva s vremenom postaje izrazito dosadna), jaka dominacija dijaloga nad šturim opisima, slab unutrašnji život likova (iz čega nužno sledi plošnost njihovih karaktera), neobično svedene leksika i sintaksa (utisak je da se u naraciji ne koristi više od nekoliko stotina različitih reči) mogu naravno biti odlike svesno izgrađenog autorskog stila, ali onda ima razloga za tvrdnju da je to loše izabran stil i za *Igre gladi* i za *Divergentne*. Opisi distopijskog krajolika moraju biti detaljni i bogati detaljima pošto je reč o viziji koju autor i čitalac po prirodi stvari ne mogu da dele, pa prvi mora da se potruži da potonjem predstavi svoj zamišljeni svet.⁵ Na sličan način, psihički život likova u tom izmišljenom svetu takođe mora biti pažljivo dočaran čitaocu naprosto zato što mu sopstveno iskustvo nije dovoljno da razume osobe koje žive u njemu nepoznatim okolnostima.

Niz tih i sličnih tekstualnih ograničenja čini da *Igre gladi* i *Divergentni* više liče na scenarističke predloške nego na valjano uobličjena književna dela. Za *Divergentne* je očigledno da je autorka (sa timom saradnika) više računala na vizuelnu dopunu filma (ovde uzgred treba reći da je i muzika u filmu odlična) i napor glumaca da uverljivo predstave karaktere, nego na vlastito književno umeće.⁶ U knjizi

praktično nema nijednog detaljnijeg opisa (što uspešno kompenzuje upečatljiva filmska scenografija). Emocije junaka osciliraju od jedne krajnosti do druge bez vidljivog razloga. Njihovi postupci i sudovi u velikoj meri su neutemeljeni, pa ostaje na glumcima da pronađu pravu meru ekspresije i gestikulacije te tako popune praznine ili isprave nelogičnosti u tekstu. Na više mesta film uspešno razrešava problematična mesta u prvoj knjizi trilogije ili tako što ih izostavlja ili tako što ih menja ili, pak, tako što menja redosled događaja i time postiže njihovu veću uverljivost (što bi moglo da znači i da se

³ Nekoliko reči o tržišnom pristupu književnosti: barem od vremena ogromnog uspeha serijala *Harry Potter*, izdavačka industrija pribegava pažljivom planiranju novih naslova čiji je jedini cilj što veća zarada. To planiranje sastoji se iz više segmenata: rade se pažljiva i široka istraživanja navika i želja čitalačke publike razvrstane po raznim kategorijama, među kojima su jedne od važnijih uzrast i pol čitalaca; na osnovu dobijenih rezultata autorski timovi rade na oblikovanju priče i karaktera; smišlja se paralelna priča o osobi koja će se predstaviti kao autor; priče moraju biti podesne za prenošenje u druge medije; kada je reč o mladim čitaocima, ti drugi mediji su film i video igre. Tim *pretakanjem* jednog te istog proizvoda ostvaruju se višestruke zarade.

⁴ Radoznalog čitaoca, zainteresovanog da nešto sazna o razlici između doživljajnog i pripovednog *ja* upućujem na izvanrednu knjigu Umberta Eca *Šest šetnji pripovednim šumama* (preveo Tomislav Brlek, Algoritam, Zagreb, 2005) u kojoj su pregledno objašnjeni svi osnovni pojmovi korisni za opis i razumevanje narativnih strategija.

⁵ Neka se čitalac priseti opisa u naučnofantastičnim pričama J. G. Ballarda i odmah će mu biti jasno na šta se ovde misli. Drugi pisac na koga se ovde iz žanrovskih razloga možemo opravdano pozvati je William S. Burroughs. Njemu je bilo svojstveno da praktično kopira pripovedne stilove iz petparačke literature. Uprkos tome, nijednog trenutka u njegovoj prozi ne možete osetiti da nedostaje jak autorski pečat.

⁶ Tek jedan primer: jedan od lajtmotiva trilogije je grupno iskakanje iz voza u pokretu. Kada se čitaju knjige, to iskakanje ne ostavlja nikakav poseban utisak jer je opisano na jezički veoma oskudan način. U filmu, te scene su izuzetno upečatljive. Zbog toga film ostavlja znatno bolji utisak od knjige. Razume se, ima u književnosti opisa sličnih prizora sa kojima se ne može uporediti nijedna filmska sekvenca. Prisetime se scene sa početka romana *Podzemlje* Dona DeLilla, kada grupa dečaka bez karte pokušava da uđe na stadion. (Don DeLilo, *Podzemlje*, preveo Zoran Paunović, Geopoetika, Beograd, 2007). Odmah da se razumemo, ovde uopšte nije reč o nadmoći *visokih* nad *niskim* žanrovima; da bi to bilo jasno, namerno sam u prethodnoj beleški pomenuo Williama S. Burroughsa. Naprosto se radi o jezičkom umeću koje mogu, a ne moraju, posedovati i autori *visoke* i autori *niske* književnosti.

O odnosu između knjiga i filmova *Igre gladi* i *Divergentni* svakako treba primetiti i to da su u oba slučaja ekranizacije znatno kvalitetnije i uverljivije od literarnih predložaka.

žurilo sa izdavanjem knjige sa idejom da se nedostaci otklone prilikom pravljenja scenarija za film). Naravno, moguće je da je autorka namerno prepustila čitaocima da *nadograde* tekst po sopstvenom nahođenju, što se i inače događa prilikom čitanja (ne postoji književni tekst koji sve može da predstavi; svaki književni tekst računa na kreativnu *saradnju* čitaoca).⁷ Međutim, ta pomisao nas zavodi na krivi trag. Takva identifikacija čitaoca sa tekстом u ovom slučaju ne samo što nije moguća nego je možda i nepoželjna.

Književnost skrojena prema standardnim veličinama čitalaca

Uobičajena čitalačka identifikacija vodi ka uživanja u tekst i saosećanju sa njegovim junacima: to je jedan od osnovnih učinaka književnog štiva. U *Divergentnima* je, međutim, čitalac naveden da samoga sebe projektuje u tekst: umesto da (delimično) zaboravi na sebe i saživi se sa likovima,⁸ on mora poći od sebe da bi uopšte nešto shvatio u knjizi. Tu nema ni traga od identifikacije i saosećanja sa likovima, to je osujećeno manjkavostima priče. U najboljem slučaju, čitalac saoseća sa samim sobom. To je upravo osećanje koje imamo kada igramo video igre. Dobra književnost može da pruži mnogo više od toga. Važno je to naglasiti posebno kada govorimo o književnosti za decu i mlade. Kod čitalaca u tom osetljivom formativnom uzrastu, literatura treba da širi opseg osećanja i razumevanja, a ne samo da potvrđuje već stečene emocije i navike u rasuđivanju i zaključivanju ograničene na lično iskustvo. Pored

toga, ona treba da podstiče čitaoce da svet vide i *tuđim očima*, da uočavaju detalje i sklapaju ih u smislenu celinu. Umesto toga, *Igre gladi* i *Divergentni* redukuju sliku sveta na nekoliko proizvoljno izabranih šturih crta.

I to naravno nije sve: plošna karakterizacija junaka trilogija Veronice Roth i Suzanne Collins stvara utisak o njihovoj intelektualnoj i emocionalnoj manjkavosti – oni često ne primećuju ono što je čitaocu odmah jasno. U veoma pojednostavljenom fikcionalnom svetu koji naseljavaju prozirni karakteri, nesposobnost likova da razumeju kako događaje tako i jedni druge najčešće deluje kao puka glupost. Stoga i odluke koje oni donose izgledaju proizvoljno i neobjašnjivo: ne vide se razlozi za njih. Problem je tim veći što te odluke vode ka iznenadnom i spasonosnom razrešenju u poslednji čas. Drugim rečima, napetost se postiže bezrazložnim odlaganjem adekvatne reakcije junaka, da bi u poslednji čas sve neočekivano bilo izvrnuto naglavce, a junak u trenutku neobjašnjivog prosvetljenja doneo pravu odluku i postupio onako kako

⁷ I ovu osobinu književnog teksta lepo je predstavio i objasnio Umberto Eco u svojim *Šetnjama kroz pripovedne šume*. Vidi belešku 4.

⁸ *Ulaženje* čitaoca u štivo često je bilo predmet pripovedanja. Kada je reč o romanima za mlade, setimo se *Beskrajne priče* Mihaela Endea (prevela Mirjana Popović, Prosveta, Beograd, 1985) i uspeha koji je taj roman doživeo posle svoje filmske ekranizacije. Što se tiče literature za odrasle, nezaobilazan je roman Itala Calvina *Ako jedne zimske noći neki putnik...* (preveo Pavao Pavličić, Znanje, Zagreb, 1981), čiji su eksplicitni književnoteorijski pandan Ecove *Šetnje*.

Fotografija Kadar iz filma *Drugačija* koji je tokom prikazivanja širom svijeta na uloženi 85 miliona dolara donio prihod od 288

Na više mesta film uspešno razrešava problematična mesta u prvoj knjizi trilogije ili tako što ih izostavlja ili tako što ih menja ili, pak, tako što menja redosled događaja i time postiže njihovu veću uverljivost.

U veoma pojednostavljenom fikcionalnom svetu koji naseljavaju prozirni karakteri, nesposobnost likova da razumeju kako događaje tako i jedni druge najčešće deluje kao puka glupost.

je mogao i trebalo mnogo ranije da postupi, samo što tada nije bio u stanju da misli. A što nije mislio, za to čitalac neće dobiti prihvatljive razloge. Kada su stvari tako postavljene, očekivano je da slučajnosti imaju veliki uticaj na tok priče. One tu stupaju na mesto na kome bi u bolje sklopljenim narativama stajao karakter junaka i njihovo međusobno delovanje. Kada priča više zavisi od slučaja nego od osobina junaka i prirode događaja o kojima se pripoveda, onda je to – loša priča. Razume se, nije sva književnost u kojoj slučaj upravlja fabulom nužno loša. Stvar je u tome da ovde slučajnosti stoje umesto valjano motivisanog postupanja karaktera.

Očekivani uspeh

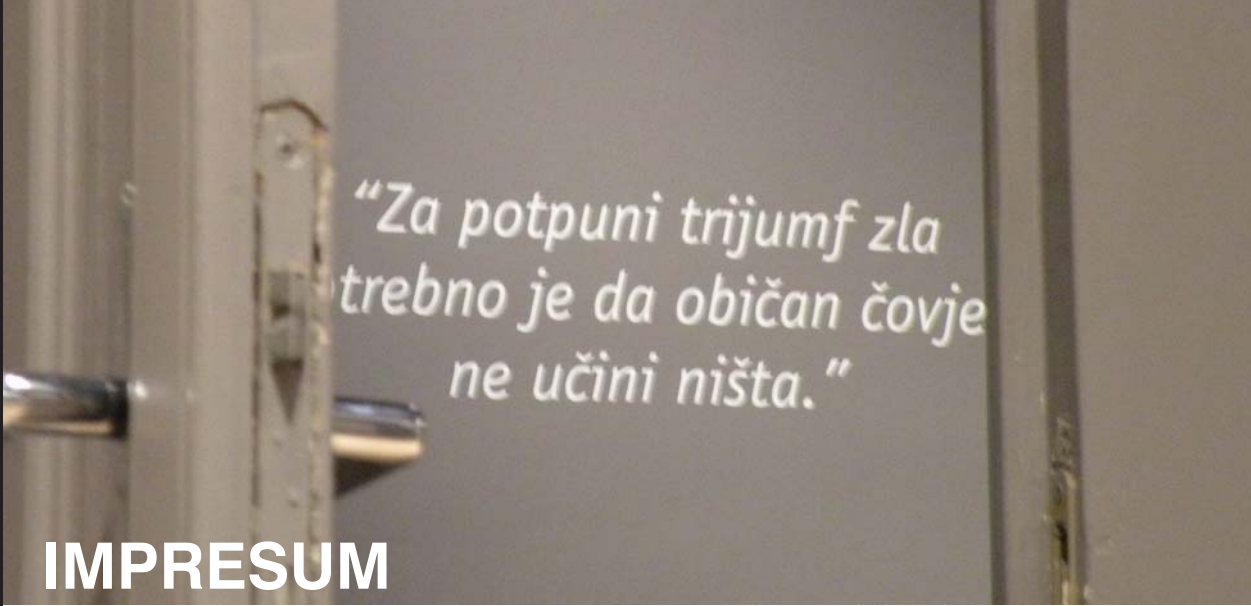
Kao ni *Igre gladi*, *Divergentni* nemaju dobro osmišljenu priču ni logično razvijene likove; a opet, reč je o delima koja bude pažnju brojne publike i bogatih filmskih producenata. Šta je to što mlade i odrasle privlači ovoj, videli smo, u više smisla manjkavoj književnosti? U traženju odgovora, možemo poći od njene prilagođenosti okruženju u kojem odrastaju čitaoci (već smo rekli da se ona kroji prema njihovoj meri). Kao u *Igrama gladi*, i u *Divergentnima* je snažno prisutna estetika video igara. Autori knjiga i filmova iz ovih trilogija očito izlaze u susret navikama mladih konzumenata bez želje da ih menjaju i preispituju. Pored toga, oba serijala dosledno primenjuju model rijaliti programa. U *Divergentnima* se svi događaji sve vreme snimaju sveobuhvatnom mrežom kamera, a te slike se prenose do ekrana u štabu za nadgledanje. Neprekidna izloženost junaka tuđem pogledu (fukoovska metafora panoptikuma doslovno se realizuje i u ovim delima) za mlade čitaoce i gledaoce stvar je iz svakodnevice, čije tematizovanje ne vodi nužno i potrebi da se ona promeni.

To, međutim, nije sve. U jednom svom aspektu, obe trilogije su veoma provokativne na emancipatorski način. I *Igre gladi* i *Divergentni* tematizuju aktuelna pitanja od globalnog značaja. Zaplet *Divergentnih* može se bez ostatka svesti na pobunu protiv manipulativnih vlasti. Cilj te pobune je osvajanje slobode i prava na pristojan život za svakog pojedinca. *Di-*

vergentni jasno predočavaju razne oblike manipulacije i legitimacijske obrasce na kojima oni počivaju. I svaki od tih obrazaca je u romanu dosledno raskrinkan i obesmišljen,⁹ za šta su upotrebljene jake slike masovnih zločina, egzekucija, zlostavljanja i proterivanja. U tom smislu, roman je nemilosrdan prema svojim mladim čitaocima: bez zazora im predočava najružniju sliku sveta. U tom svetlu, reklo bi se da *Divergentni* imaju veliki slobodarski potencijal, što ih čini gotovo idealnom literaturom za mlade.

Problem je, međutim, u tome što je ta snažna emancipatorska poruka upakovana u tekst koji je po svim svojim odlikama praktično negira. To bi se moglo formulirati i ovako: za pravo svakog pojedinca na pristojan život, slobodu i različitost zalaže se tekst koji ni po čemu nije poseban, a u nekom smislu ni slobodan od zahteva da ostvari zaradu koji pred njega postavljaju izdavačka i filmska industrija. Pod izgovorom borbe za pravo na posebnost mladima se potura generički tekstualni proizvod u kome nema ničega što bi se videlo kao izuzetno. Pošto je tu reč o literaturi koja se danas na razne načine nameće mladima i koju zauzvrat mladi u velikom broju prihvataju, ostaje pitanje kako prema njoj treba da se odrede škole i, posebno, nastavnici književnosti. Paradoks koji je u središtu te nove književnosti za mlade upućuje na zaključak da bi najgore od svega bilo da se ona u školama ignoriše. ●

⁹ Zaplet romana vrti se oko ideje da su karakter i uspeh u životu predodređeni genima. Ta tema je u dvehiljaditim, posle gotovo čitavog veka, ponovo postala aktuelna u Sjedinjenim Državama, posle objavljivanja rezultata pseudoistraživanja na osnovu kojih se tvrdi da je za siromaštvo Afroamerikanaca i za njihove sužene profesionalne mogućnosti kriv sastav njihovih gena, a ne sistematska diskriminacija kojoj su izloženi. Ove kvazinaučne studije naišle su na žestoku kritiku i uspešno su osporene, ali je njihov uticaj na javno mnjenje u Sjedinjenim Državama ostao i dalje velik. *Divergentni* predstavljaju književni odjek tih rasprava, pri čemu se autorka jasno svrstava na stranu kritičara. Zanimljivo je ovde podsetiti se na naučofantastični film *Gattaca* iz 1997, reditelja Andrewa Niccola, sa Ethanom Hawkeom, Umom Thurman i Judeom Lawom u glavnim ulogama, koji se bavi istovetnom temom kao i *Divergentni* i u tom smislu čini pozadinu na kojoj treba tumačiti potonji film. U svojstvu preteče, *Gattaca* jasno razotkriva i slabosti priče i karakterizacije u *Divergentnima*.

“Za potpuni trijumf zla
trebno je da običan čovjek
ne učini ništa.”

IMPRESUM

Redakcija: **Namir Ibrahimović**, profesor književnosti, nastavnik u OŠ *Safvet-beg Bašagić*. **Enes Kurtović**, pjesnik i bloger (sektorg.blogger.ba). **Jasmina Bajramović**, magistrica književnosti. **Osman Zukić**, profesor književnosti. Asistent u programu za obrazovanje FOD BiH. **Asim Đelilović**, docent na Akademiji likovnih umjetnosti u Sarajevu, grafički urednik. **Srdan Arkoš**, profesor književnosti u penziji, jezički savjetnik. **Sandra Zlotrg**, lektorica, profesorica bosanskog, hrvatskog, srpskog jezika kao drugog/stranog, magistrantica. Diplomirala na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, i to bosanski, hrvatski, srpski jezik, književnosti naroda BiH i komparativnu književnost. Promovira Udruženje za jezik i kulturu Lingvisti. **Boriša Gavrilović**, inženjer mašinstva, tehnički urednik. **Nenad Veličković**, književnik, docent na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, autor projekta i odgovorni urednik.

Saradnici i saradnice: **Selma Hafizović**, nastavnica bosanskog, hrvatskog, srpskog jezika i književnosti. **Ines Haskić**, živi u Zenici, apsolvantica na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu. **Dejan Ilić**, urednik u časopisu *Reč* i izdavačkoj kući *Fabrika knjiga*. Magistrirao i doktorirao na Odsjeku za rodne studije Centralnoevropskog univerziteta u Budimpešti. **Amra Penava**, apsolvantica na Filozofskom fakultetu u Sarajevu na Odsjeku za književnosti naroda BiH i bosanski, hrvatski, srpski jezik. **Amer Tikveša**, profesor je književnosti naroda BiH sa završenom Visokom školom novinarstva *Mediaplan* i titulom magistra iz oblasti rodni studija. Radio je u prosvjeti, novinarstvu i nevladinom sektoru. **Almir Alić**, rođen u Zvorniku, diplomirao u Tuzli, a magistrirao međunarodno pravo u Sarajevu. Do sada objavio tri romana: *Soliter Titanic* (2006), *Boa u kokošinju* (2009) i *Volim crtati velika crvena srca* (2014), te zbirku kratkih priča *Piccolo Mondo* (2009). Nagrađivan na brojnim regionalnim konkursima za najbolju kratku priču. Aktivan učesnik procesa tranzicije pravde u BiH i regiji. Živi i radi u Sarajevu. **Jasmina Mršo** je studentica Farmaceutskog fakulteta. Živi u Sarajevu. **Marina Veličković**, diplomirana pravdnica, trenutno na postdiplomskom studiju iz međunarodnog prava na London School of Economics.

Tekstovi za rubrike: U manje od 100 riječi, *Slik&Slika Ledolomka*: Nenad Veličković. Prevod pjesme Toma Waitsa, *Way down to the hole*: Merima Dervišić. Sva objašnjenja za *ključne riječi* preuzeta su (i prilagođena) sa Wikipedije.

Fotografije: Naslovna str. i str. 22: Ines Haskić; str. 2-3, 4-5, 12-13, 24, 30, 33, 37, 45, 55, 60-61: Omnibus; str. 6, 34, zadnja stranica korica: Enes Kurtović; str. 8: kadar iz filma *Ko to tamo peva* Slobodana Šijana; str. 16-21: Amer Tikveša; str. 40-41: ljubaznošću kolega iz Oslobođenja; str. 46: insert preuzet iz *Holocaust Education Week Promotion Video*, You Tube.

Školegijum nastoji promovirati rodno korektan jezik. Tamo gdje se ipak koristi muški rod, a iz konteksta je jasno da se odnosi i na ženski, razlog nije nemar nego ustupak prohodnosti teksta.

Svi prethodno odštampani brojevi dostupni su na Internetu, na adresi: www.skolegijum.ba/pdf
Slobodno kopiranje i printanje.

E-mail redakcije: skolegijum@gmail.com, skolegijum@skolegijum.ba

Čitajte nas na: www.skolegijum.ba

Izdavač: Mas Media d.o.o. Sarajevo / Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine

Za izdavača: Emina Šukalo / Dobrića Govedarica

Tiraž: 3.000 primjeraka

Štamparija: Unioninvestplastika dd Sarajevo

Sarajevo, 2014. ●

ISSN 2303-5463
9 772303 546004